

กรณีศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

นางสาวกนกวรรณ ชูชีพ

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิจัยการศึกษา ภาควิชาวิจัยการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

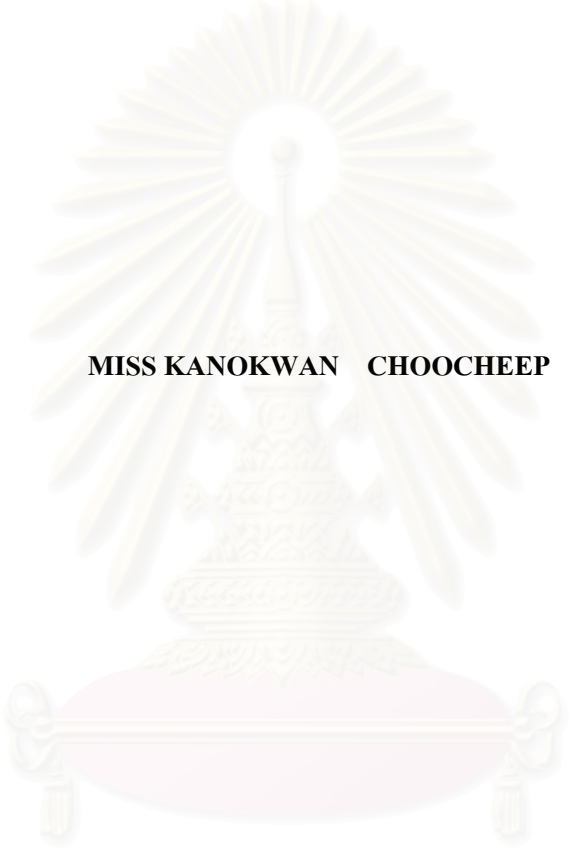
ปีการศึกษา 2543

ISBN 974-346-652-5

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**A CASE STUDY OF THE CHARACTERISTICS
OF THE MODERATOR
IN FOCUS GROUP RESEARCH**

MISS KANOKWAN CHOOCHEEP

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the
Requirements
for the Degree of Master of Education in Educational
Research
Department of Educational Research
Faculty of Education
Chulalongkorn University
Academic Year 2000
ISBN 974-346-652-5**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ กรณีศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการ
วิจัยแบบสนทนากลุ่ม
โดย นางสาวกนกวรรณ ชูชีพ 4183651427
ภาควิชา วิจัยการศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงษ์สิทธิ์ ศิริวรรณพิทักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ นิสิตา ชูโต)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุชาดา บวรกิติวงศ์)

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กนกวรรณ ชูชีพ : กรณีศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม
(A CASE STUDY OF THE CHARACTERISTICS OF THE MODERATOR IN
FOCUS GROUP RESEARCH) อ.ที่ปรึกษา : ศ.ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. 138 หน้า.
ISBN 974-346-652-5

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษารายกรณีนักวิจัยที่มีความรู้และมีคุณสมบัติเหมาะสม รวบรวมข้อมูลจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การศึกษาเอกสาร และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเพื่อสรุป

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มที่สำคัญ มีดังนี้ 1) การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย 2) แสดงออกซึ่งสีหน้า กริยา ท่าทาง คำพูดที่พึงประสงค์ 3) ให้เกียรติแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา 4) ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง 5) มีสติปัญญาดี ความคิดความจำดี 6) มีทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ 7) มีความรู้ในวิธีวิทยาวิจัยและเทคนิคต่างๆ 8) มีความรู้ความสามารถทางด้านจิตวิทยาสังคม 9) มีทักษะการเขียนรายงานผลการวิจัยที่ดี 10) มีพฤติกรรมการสื่อสารที่มีชีวิตชีวาและเป็นธรรมชาติ 11) มีน้ำเสียงน่าฟัง เน้นเนื้อความเพื่อให้น่าสนใจ 12) พูดชัดเจน สื่อสารถูกต้องทั้งรูปประโยคและความหมาย 13) เป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถจับประเด็นสำคัญได้ดี 14) มีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม 15) มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย 16) มีความเข้าใจในคำถามการสนทนา 17) มีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา 18) มีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่างๆ 19) มีความคิดคล่องแคล่ว เชื่อมโยงข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถามได้ 20) สร้างบรรยากาศผ่อนคลายได้ 21) มีความยืดหยุ่น และ 22) มีความเข้าใจและสามารถใช้เทคนิคในการปรับพฤติกรรม

ภาควิชา
สาขาวิชา
ปีการศึกษา

ลายมือชื่อนิติ.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4183651427 : MAJOR EDUCATIONAL RESEARCH

KEY WORD: MODERATOR / FOCUS GROUP RESEARCH / CHARACTERISTICS

KANOKWAN CHOOCHEEP : A CASE STUDY OF THE CHARACTERISTICS
OF THE MODERATOR IN FOCUS GROUP RESEARCH. THESIS ADVISOR :
PROF. SOMWUNG PITIYANUWAT, Ph.D. 138 pp. ISBN 974-346-652-5

The purpose of this research was to study the characteristics of the moderator in focus group research by using the qualitative research method and case study of knowledgeable and qualified researcher. The data were collected by participant observation, formal and informal interview and document study. The data were analyzed by the method of content analysis.

The research findings were the important characteristics of the moderator in focus group research as follows : 1) polite dressing 2) presenting of desirable expression, behavior, gesture and speech 3) paying honor to the participants 4) acceptance the different ideas 5) intelligence and good memory 6) scientific thinking skill 7) having ability in research methodology and techniques 8) knowledge and ability in social psychology 9) research report writing ability 10) delightful and natural communication behavior 11) the attractive voice tone, the emphasizing the importance of content 12) the clear and correct verbal communication 13) being a good listener and being able to know main ideas 14) having knowledge and ability in focus group method 15) understanding the scope of research and its objectives 16) understanding focus group interview's arguments 17) having skills in opening and closing of the focus group interview 18) having skills in using questions 19) fluent thinking of linking questions and data 20) the ability in creating relaxing atmosphere 21) being a flexible person and 22) able and understanding to use behavior modification techniques.

Department

Student' s signature

Field of study

Advisor' s signature

Academic year

Co-advisor' s signature

กิตติกรรมประกาศ

ในช่วงระยะเวลาหนึ่งของการผลิตวิทยานิพนธ์เล่มนี้ โดยส่วนตัวผู้วิจัยได้รับรู้อะไรหลายๆ อย่าง ที่นับว่าเป็นกระบวนการสั่งสมประสบการณ์ความคิดเกิดขึ้นในชีวิต จึงอยากให้เกิดกิตติกรรมประกาศหน้านี้เป็นกระจุกสะท้อนความคิดความรู้สึกลึกที่มีความหมายเพิ่มมากขึ้นนอกเหนือจากคำกล่าวขอบคุณ

งานวิทยานิพนธ์นี้อาจจะเสร็จไม่ทันในระยะเวลา 2 ปีครึ่ง จากจุดเริ่มต้นที่ภาคต้นปีการศึกษา 2541 มิใช่ด้วยปัญหาอุปสรรคของตัวเนื้อหาวิทยานิพนธ์ หากแต่เป็นความรู้สึกขาดแรงจูงใจในตัวผู้วิจัยเอง จนถึงช่วงขณะหนึ่งในเวลาเดียวกันความห่วงใยสำคัญที่ได้ก็คือจากอาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ผู้ซึ่งให้ข้อคิด กำลังใจดุจเดียวกับผู้วิจัยเป็นลูกท่านคนหนึ่ง ซึ่งต่อมาทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงคำว่า “ลูกศิษย์” ชัดเจนยิ่งขึ้น การกระทำและคำพูดที่แสดงถึงความเมตตากรุณาอย่างสูงนี้ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจเป็นยิ่งนัก อันก่อเกิดเป็นแรงบันดาลใจให้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงมาได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณต่อความห่วงใยและความเมตตาของท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง

สำหรับการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้รับการอนุเคราะห์จากบุคคลต่าง ๆ มากมาย อันได้แก่ นักวิจัยกันยาก กรณีศึกษาของผู้วิจัย ท่านตระหนักถึงความสำคัญคอยถ่ายทอดข้อมูลอันเป็นประโยชน์เกร็ดความรู้ต่างๆ และให้ความเอ็นดูกับผู้วิจัยด้วยดีตลอดระยะเวลาของการศึกษาภาคสนาม จนถึงที่มงานวิจัยทุกคนโดยเฉพาะ อาจารย์สุรียา วีรวงศ์ คุณแอนกมล เกื้อมา และคุณขวัญฤทัย จ่างจรัส ที่คอยให้คำแนะนำและความเป็นเพื่อนกับผู้วิจัยอย่างจริงใจ รองศาสตราจารย์ ดร.อมรา พิชญพงค์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชาวบ้านชุมชนสาคลี โดยเฉพาะอาจารย์ดำรง เพชรน้อย และคุณสุชาติ พันธุ์เพ็ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอขอบคุณทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณท่านคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์ รองศาสตราจารย์ นิตา ชูโต และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ บวรกิตติวงศ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ประจำภาควิชาวิจัยการศึกษาทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาและการดำรงชีวิตในสังคมให้กับผู้วิจัย ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่สนับสนุนเงินทุนบางส่วนในการทำวิจัยครั้งนี้

กำลังใจที่ได้รับจากเพื่อนภาควิชาวิจัยการศึกษาและพี่คุณวิจัยปฏิบัติการฯ คณะครุศาสตร์ทุกคน โดยไม่สามารถเอ่ยชื่อได้ทั้งหมดในที่นี้ ซึ่งคอยสอบถามพูดคุย สร้างความสบายใจให้เกิดแก่ผู้วิจัยด้วยความจริงใจและห่วงใย โดยเฉพาะคุณวิชานา ปาณปถุณัง คุณกนกกร ฤทธิจันทร์ คุณเพ็ญพร ลีม่วงค์ คุณสายรุ้ง ประชากุล และคุณกฤษณิพร ปานหุ่ณ ผู้วิจัยขอขอบคุณมาก

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณยิ่งกับผู้แม่ประภาศรี ชูชีพ บุคคลสำคัญที่สุดในชีวิต ผู้มอบชีวิตดีๆ ให้ความรักความหวังดี สนับสนุน ดูแลให้กำลังใจเคียงข้างผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา บิดาผู้ล่วงลับคุณพ่อสมชาย ชูชีพ พร้อมด้วยพี่ชายชนะยุทธ ชูชีพ และนายพ.อ.อ.สราวุธ ชูชีพ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ

กนกวรรณ ชูชีพ

สารบัญเนื้อหา

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ	
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ	
สารบัญเนื้อหา.....	ช	
สารบัญตาราง.....	ฅ	
สารบัญแผนภาพ.....	ญ	
บทที่		
1	บทนำ	
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	5
	ขอบเขตการวิจัย.....	6
	ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
	คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	7
	ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	8
2	วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
	ตอนที่ 1 การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม.....	9
	ตอนที่ 2 บทบาทผู้ดำเนินการสนทนา.....	20
	ตอนที่ 3 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา.....	28
	กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี.....	33
	กรอบแนวคิดการวิจัย.....	33
3	วิธีดำเนินการวิจัย	
	การเลือกกรณีศึกษา.....	34
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	35
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	38
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	40

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

บทที่	หน้า
4	คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา
	ตอนที่ 1 บริบทในงานวิจัย..... 43
	ตอนที่ 2 การศึกษา การฝึกฝน ผลงาน และการทำงานในการวิจัย แบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา..... 62
	ตอนที่ 3 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา..... 76
	ตอนที่ 4 สภาพปัญหาที่พบในการจัดสนทนากลุ่ม และเทคนิคที่ใช้ เพื่อการปรับพฤติกรรม.....105
5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ
	สรุปผลการวิจัย..... 111
	อภิปรายผลการวิจัย..... 114
	ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้..... 122
	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป..... 123
	รายการอ้างอิง..... 125
	ภาคผนวก
	ภาคผนวก ก..... 131
	ภาคผนวก ข..... 133
	ภาคผนวก ค..... 135
	ภาคผนวก ง..... 137
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สรุปการศึกษาสังเกตการณ์ดำเนินการสนทนากลุ่ม.....	42
2	เทคนิคที่ใช้เพื่อการปรับพฤติกรรม.....	108

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

แผนภาพที่		หน้า
1	การสร้างแนวคำถามการสนทนากลุ่ม.....	14
2	ที่ตั้งชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก.....	48
3	โครงสร้างองค์การวัฒนธรรมคลองสองฟาก.....	50
4	การวางแผน / ออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม.....	65
5	สรุปข้อค้นพบคุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัย แบบสนทนากลุ่ม.....	104

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การวิจัยทางสังคมศาสตร์มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์อย่างถ่องแท้ สนใจภาวะการเกิดขึ้นว่ามีเงื่อนไขใดบ้างที่เกื้อหนุนให้เกิดปรากฏการณ์นั้น ๆ แต่ปรากฏการณ์ทางสังคมมีได้อยู่ในลักษณะสถิตนิ่ง มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ด้วยธรรมชาติดังกล่าวจึงทำให้ต้องเลือกวิธีวิทยา (methodology) และวิธีการ (method) ที่ดีที่สุดที่สามารถตอบคำถามวิจัยได้อย่างตรงความจริงที่สุด (อุทัย ดุลยเกษม, 2533) และเพื่อให้ผลการวิจัยที่ได้มีความน่าเชื่อถือขึ้น นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงได้นำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์และการศึกษา (Arg, Jacobs and Razavich, 1979) โดยแบ่งขั้นตอนของการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน (Bailey, 1978) คือ ขั้นตอนเลือกปัญหา และตั้งสมมติฐาน ขั้นตอนออกแบบการวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นตอนสรุปผลข้อมูล ตามขั้นตอนดังกล่าว ขั้นตอนออกแบบการวิจัยถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดหลังจากระบุปัญหาในการวิจัยแล้ว ซึ่งจะบอกถึงขอบเขตการวางรูปแบบการวิจัย ข้อสรุปของผู้วิจัยที่ตัดสินใจเลือกใช้เครื่องมือหรือเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เหมาะสมที่สุดในการวิจัยนั้น ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปของการวิจัยที่น่าเชื่อถือมากที่สุด (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2534)

เมื่อปลายปี ค.ศ. 1941 ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย โดย Robert Merton ได้เกิดเทคนิคใหม่ขึ้นหนึ่งวิธี เรียกเทคนิคนี้ว่า “Focused Interviews” เป็นการเชิญผู้ฟังรายการวิทยุ มาร่วมกันสนทนาถึงรายการวิทยุที่ได้ออกอากาศของสถานีวิทยุเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งปรากฏว่า ได้ผลดี ในระยะแรก ๆ นิยมนำเอาเทคนิคนี้ไปใช้ในการวิจัยทางการตลาดและการสื่อสารมวลชน (นิตยา ชูโต, 2540) จนกระทั่งถึงนำมาใช้ในทางสังคมศาสตร์ สาธารณสุขและการศึกษา เรียกชื่อต่าง ๆ กันไป เช่น “Focus Group” “Focus Group Interview” “Group Indepth Interview” “Focus Interview” และ “Focus Group Discussion” (Gillerpie, 1992 อ้างถึงในประวัติ เอรารวรรณ์, 2539) ซึ่งอาจใช้เป็นเทคนิคประกอบในการเก็บข้อมูลร่วมกับเทคนิคอื่นหรือใช้ในเบื้องต้นเพื่อสร้างเครื่องมือหรือเพื่อยืนยันข้อมูลการวิจัย ซึ่งต่อมา Flores and Alonso (1995)

ได้เรียกวิธีดังกล่าวเป็นวิธีวิทยาวิจัย (Methodology) วิธีหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เรียกว่า “Focus Group Research” ในภาษาไทยใช้คำว่า “การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม” (นภาพรณี หะวานนท์, 2536; ประวิต เอราวรณณ์, 2539)

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นการศึกษาข้อมูลที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่ง (Popham, 1993) ซึ่งใช้รวบรวมข้อมูลเพื่อวัดความรู้ การรับรู้ ทศนคติ การปฏิบัติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้น ๆ คำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์จะเป็นคำตอบเชิงเหตุผลที่ได้รับจากการกลั่นกรองจากสมาชิก คำถามในการสนทนากลุ่มจะเป็นคำถามที่ถามความรู้สึกรู้สึก การให้เหตุผล แรงจูงใจ ตลอดจนการตัดสินใจของบุคคลและรวมถึงทัศนคติต่อปรากฏการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราสนใจศึกษา (สุรศักดิ์ เพียสูระ, 2540; โยธิน แสงวงดี, 2536) ทั้งนี้การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีรูปแบบกระบวนการเฉพาะ และมีลักษณะพิเศษที่ต้องอาศัยหลักของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มทำให้เกิดพลวัตของกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้เห็นแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผย (นภาพรณี หะวานนท์, 2535; Morgan, 1988; Popham, 1993) นอกจากนี้การใช้การวิจัยแบบสนทนากลุ่มสามารถนำไปประเมินความต้องการจำเป็นเพื่อการวางแผนด้วย และกำลังเป็นที่สนใจโดยทั่วไปเพราะว่า กระบวนการเคลื่อนไหวภายในกลุ่มจะช่วยกำหนดความต้องการจำเป็นอย่างแท้จริงของแต่ละบุคคลและได้ข้อมูลในระดับลึก (Buttran, 1990; Popharm, 1993)

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มกำลังได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ สังคมศาสตร์ ประชากรศาสตร์ และการศึกษา ซึ่งจากการค้นคว้าฐานข้อมูลใน H.W Wilson Abstracts Full Text และ Escohost พบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาด้วยวิธีดังกล่าวถึงเกือบ 1,400 เรื่อง ([http://cdnet2.car.chula.ac.th/plweb-cgi/..](http://cdnet2.car.chula.ac.th/plweb-cgi/)) นิสิตระดับมหาบัณฑิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำมาใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ เช่น ประวิต เอราวรณณ์ (2539) ศึกษาการเสริมพลังอำนาจครู: การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม สุรศักดิ์ เพียสูระ (2540) ศึกษาความต้องการในการพัฒนาครูเรื่องการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม โชคชัย สิริพนมณี (2540) การพัฒนาตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ โดยใช้พีดีบีแอลยูพีและการสัมภาษณ์กลุ่มเจาะจง หน่วยงานอื่นๆ เช่น สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำการสนทนากลุ่มมาใช้ได้แก่ งานวิจัยของอภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์และนิพนธ์ เทพวัลย์ (2538) โครงการศึกษาสถานภาพสตรีและภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทย มาลินี วงษ์สิทธิ์ และคณะ

(2541) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลและให้บริการและกิจกรรมต่าง ๆ แก่ผู้สูงอายุ สถาบันประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สายฤดี วรกิจโกศาทร และคณะ (2540) โครงการประเมินผลการให้คำปรึกษาวิธีการวางแผนครอบครัวตามธรรมชาติ : กรณีศึกษาจังหวัดสิงห์บุรี และความยากจนในภาคอีสานทางออกอยู่ที่ไหน : กรณีศึกษาแบบการจัดสนทนากลุ่ม สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2541) การสนทนากลุ่มเรื่อง การศึกษาทัศนคติและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยและวิทยานิพนธ์นี้ส่วนใหญ่จะใช้ควบคู่กับการวิจัยเชิงปริมาณ สำหรับที่ใช้การสนทนากลุ่มเป็นหลัก ได้แก่ ประวิต เอรารวรรณ์ , ความยากจนในภาคอีสานทางออกอยู่ที่ไหน : กรณีศึกษาแบบการจัดสนทนากลุ่ม สถาบันประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และงานวิจัยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

การที่การวิจัยแบบสนทนากลุ่มได้รับความนิยม และเข้ามามีบทบาทในการทำวิจัยนั้น Vaughn และคณะ (1996) กล่าวว่า การสนทนากลุ่มมีคุณสมบัติที่โดดเด่นในข้อมูลเชิงลึกและการได้มาซึ่งข้อมูลที่รวดเร็ว ชัดเจน และยังมีคามยืดหยุ่นในการนำไปใช้ ซึ่งสามารถนำไปใช้ร่วมกับวิธีวิทยาการวิจัยอื่น ๆ และนอกจากจะใช้เป็นในการศึกษาข้อมูลแล้ว ยังใช้เป็นกระบวนการตรวจสอบในวิธีสามเส้า (Triangulation) ของผลการเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกัน หรือของผลการวิจัยด้วย (นิศา ชูโต, 2540)

การสนทนากลุ่มเกิดขึ้นจากสมมติฐานที่เชื่อว่า เราจะได้รับความรู้โดยการฟังและการสังเกตปฏิกิริยาโต้ตอบของคนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยการกระตุ้นให้คนสนใจเกี่ยวกับสิ่งเดียวกัน และแสดงความคิดเห็นซึ่งอยู่ในลักษณะการเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม การวิจัยแบบสนทนากลุ่มประกอบด้วยบุคลากรที่รับผิดชอบแบ่งเป็น 3 หน้าที่หลัก คือ 1) ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด 2) ผู้จัดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้ที่คอยจดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จะจดบันทึก ตลอดจนการจดอากัปกริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วย 3) เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป เป็นบุคคลที่ให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่คือบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกเทปและอุปกรณ์อื่น ๆ ตลอดจนคอยกันไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้ามาในวงสนทนา

ในการทำการสนทนากลุ่มมักจะพบคนที่พูดมากที่สุดและคนที่พูดน้อยที่สุด ดังนั้นผู้ดำเนินการจะต้องคอยควบคุมการสนทนาให้ได้ พยายามไม่ให้ใช้อำนาจทางความคิด

เหนือผู้อื่นหรือชักนำผู้อื่นให้เห็นคล้อยตามกับผู้ทีพุดเก่ง (Dominate) และพยายามสร้างบรรยากาศให้คนที่ไม่ค่อยพุดให้แสดงความคิดเห็นออกมาให้ได้ นี่เป็นสาเหตุสำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้ดำเนินการสนทนาต้องมีคุณลักษณะเฉพาะตัว และกล่าวว่าผู้ดำเนินการสนทนาถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เพราะเป็นกุญแจที่ไขความสำเร็จของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Vaughn, et al., 1996; Stewart & Shamdasani, 1991; นิศา ชูโต, 2540) ซึ่งสอดคล้องกับ Fern (1982) ได้ศึกษาเรื่องการใช้การสนทนากลุ่มในการศึกษาความคิดเห็น โดยที่มีผู้ดำเนินการสนทนากับไม่มีผู้ดำเนินการสนทนา พบว่าคุณภาพของความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ Langer (1978 อ้างถึงใน ประวิต อรารวรรณ์, 2539) สรุปคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาว่าควรมีลักษณะดังนี้ 1) มีความสนใจอย่างแท้จริงในความคิดและความรู้สึกของคนอื่น 2) มีความสามารถแสดงท่าทางที่บ่งบอกความรู้สึกได้ 3) เป็นคนที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติและมีชีวิตชีวา 4) มีอารมณ์ขัน 5) เป็นคนหนักแน่นและมีความคิดเห็นชัดเจน 6) ยอมรับในความลำเอียงของตน 7) สร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงตัวเองของผู้เข้าร่วมสนทนา 8) มีความคล่องแคล่วและชัดเจน และ 9) มีความยืดหยุ่นสูง Popham (1993) กล่าวถึงผู้ดำเนินการสนทนาไว้ว่าควรเป็นผู้มีความชัดเจนในตัวเอง เป็นผู้นำที่ดี ช่างสังเกต คำพูดท่าทางของผู้เข้าร่วมสนทนา จุดประเด็นคำถามอย่างกว้างขวาง Stewart & Shamdasani (1991) เน้นย้ำคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาว่าจะต้องเป็นผู้จุดประเด็นคำถามในการสนทนา และควรเป็นผู้มีความสามารถทางการใช้ภาษาเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับ Vaughn และคณะ (1996) ว่าการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการต้องอาศัยเทคนิคทางจิตวิทยาและการสื่อสาร การสร้างคำถามไม่เป็นคำถามที่เหมือนการทดสอบหรือประเมินผล Porter (1991) กล่าวว่าผู้ถูกสัมภาษณ์จะประเมินผู้สัมภาษณ์อยู่ในระดับสูงกว่าปกติ ซึ่งผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้จักปัญหา รู้จักทฤษฎี และรู้จักวิธีการควบคุมประเด็นด้วย นอกจากนี้ ผู้ดำเนินการสนทนายังต้องมีบุคลิกท่าทางส่วนตัวเป็นการเฉพาะที่เป็นส่วนส่งเสริมการทำงานอีก เช่น การวางตัวในการแสดงท่าทางกับชายหรือหญิงอย่างเหมาะสม ความจำที่ดีในการเชื่อมโยงคำตอบที่ผ่านมาและคำถามในข้อต่อไป ความยุติธรรมและปราศจากความลำเอียง

คุณลักษณะเฉพาะของผู้ดำเนินการสนทนานี้ นับว่ามีความสำคัญ ทำให้หน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนาได้รับความสนใจจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในต่างประเทศพบว่า มีโปรแกรมสำหรับผู้ดำเนินการสนทนาโดยเฉพาะ Prince George's Community College เป็นแห่งแรกที่เปิดอบรม ใช้เวลา 12 ชั่วโมง ประกอบด้วยทักษะที่จำเป็น คือ ทักษะกระบวนการกลุ่ม ทักษะการเป็นผู้นำ ทักษะการสื่อสาร การเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา และการเขียน

รายงาน (Vaughn และคณะ, 1996) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา ประกอบด้วยความรู้ความสามารถทักษะต่าง ๆ การศึกษาคุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนาจะทำให้การดำเนินการสนทนา มีประสิทธิผล ซึ่งส่งผลให้งานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากความเป็นมาและปัญหาบางประการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า ปัจจุบันการวิจัยแบบสนทนากลุ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการทำวิจัยที่ต้องการความลึกซึ้งของข้อมูลและการได้มาซึ่งข้อมูลที่รวดเร็ว ชัดเจน ยืดหยุ่นต่อการนำไปใช้ โดยอาศัยหลักการปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่ม กระตุ้นให้คนแสดงความคิดเห็น และทัศนคติออกมา และเพื่อให้การสนทนาในแต่ละครั้งของการวิจัยมีทิศทางและก้าวไปอย่างมีเป้าหมาย เป็นความคิดเห็นของกลุ่มคนที่มีความสอดคล้องหรือแตกต่างกันในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ความสำคัญของการวิจัยนี้จึงขึ้นอยู่กับผู้ดำเนินการสนทนาที่จะสร้างบทบาทดึงนำความคิดเห็นต่าง ๆ จากผู้เข้าร่วมออกมาตามความเป็นจริง ดังนั้น งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาคุณลักษณะที่เด่นชัดของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มนั้นควรเป็นอย่างไร ซึ่งสามารถเข้าใจได้ว่า ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นการเฉพาะในการดำเนินการสนทนา ให้ได้มาซึ่งข้อมูลตรงตามประเด็นที่ต้องการศึกษาและสามารถดำเนินการสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น และเพื่อให้เห็นการทำงานในสถานการณ์จริงและความลึกซึ้งของข้อมูลคุณลักษณะ ผู้วิจัยจึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กรณีศึกษาจากนักวิจัยเชิงคุณภาพที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์การดำเนินการสนทนาด้วยการวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดกับนักวิจัยและผู้สนใจในการนำไปใช้ศึกษาข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร และด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

ขอบเขตของการวิจัย

1. การเลือกกรณีศึกษา

กรณีศึกษาที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้คือ นักวิจัยที่ปฏิบัติงานวิจัยเกี่ยวกับการวิจัยสังคม ที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มแบบสนทนา และผู้วิจัยโดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา ได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาขึ้น เพื่อคัดเลือกไว้ทำานหนึ่งให้มีคุณสมบัติสอดคล้องเหมาะสมกับคำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย เกณฑ์ดังกล่าวมี 6 ประการ คือ

- 1) เป็นนักวิจัยที่ปฏิบัติการวิจัย
- 2) เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในผลงานวิจัยเชิงคุณภาพ
- 3) มีผลงานวิจัยเชิงคุณภาพที่นำเอาการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้ในการวิจัยมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 เรื่อง และเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่แก่สาธารณชน
- 4) มีประสบการณ์ในการทำวิจัยโดยได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนา ไม่น้อยกว่า 10 กลุ่ม ขึ้นไป
- 5) เป็นผู้ได้รับการพิจารณาจากหัวหน้าหน่วยงานว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและมีความสามารถประสบการณ์ผู้ดำเนินการสนทนา
- 6) มีโครงการวิจัยที่อยู่ในขณะดำเนินการกับช่วงเวลาเดียวกัน ของนิสิตในการทำวิทยานิพนธ์และเป็นโครงการที่มีความน่าสนใจ

2. ระยะเวลาของการศึกษา

ระยะเวลาการศึกษา ประมาณ 7 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2542 ถึงเดือนพฤษภาคม 2543 และได้ทำการศึกษาสังเกตการสนทนาจำนวน 8 ครั้ง กับกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนา ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน กลุ่มคนงานรับจ้างในโรงงาน และกลุ่มแกนนำชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร

3. แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ มาจากเอกสารและผลงานการวิจัยของนักวิชาการสัมภาษณ์ักวิจัย หัวหน้างาน ผู้ร่วมงาน และผู้เข้าร่วมสนทนา

4. ประเด็นการศึกษา

- 1) บริบทในงานวิจัยของนักวิจัย อันได้แก่ โครงการงานวิจัย สภาพชุมชนซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติงานภาคสนามของนักวิจัย การจัดดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนา
- 2) การศึกษา การฝึกฝน ผลงาน และการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา
- 3) คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา ที่ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร และด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

ข้อตกลงเบื้องต้น

คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาสามารถสะท้อนได้จากผลงาน การทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม การให้สัมภาษณ์ และพฤติกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินการสนทนา ตลอดจนที่มงานทุกคน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง ผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการสนทนาเป็นผู้ถามในประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ตลอดจนทำให้การสนทนาของผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความชัดเจนในช่วงเวลาหนึ่ง

กรณีศึกษาผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง นักวิจัยผู้ปฏิบัติงานวิจัยด้านสังคมศาสตร์ที่ได้รับพิจารณาจากผู้อำนวยการสถาบันว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถและประสบการณ์ในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนาการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม และผู้วิจัยคัดเลือกไว้ท่านหนึ่งเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ ได้แก่ นักวิจัยกันยา (นามสมมติ)

บริบทในงานวิจัยของนักวิจัย หมายถึง บริบทของกรณีศึกษาผู้ดำเนินการ สอนหน้าที่ผู้วิจัยคัดเลือกไว้ ซึ่งได้แก่ รายละเอียดโครงการงานวิจัย สภาพชุมชนซึ่งเป็นสถานที่ ปฏิบัติการภาคสนามของนักวิจัย การจัดดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนา

การทำงานของผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงานของ กรณีศึกษาผู้ดำเนินการสนทนา ตลอดจนการทำงานของทีมงาน คือนักวิจัยร่วมและผู้ช่วยวิจัย

คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ประกอบด้วยด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร ด้าน ทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับความต้องการของงานวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ผลการศึกษาจะทำให้ทราบว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ดำเนินการ สอนหน้าที่ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นอย่างไร ซึ่งข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลคุณภาพเชิงลึกจากผู้ที่มี ความสามารถและประสบการณ์ในการทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา ความรู้ดังกล่าวจะเป็น พื้นฐานและแนวทางสำคัญให้กับนักวิจัยและผู้ที่มีสนใจในการนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มไปใช้ ส่งผลให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีคุณภาพ ตอบสนองความต้องการของงานวิจัย

2. ผลการวิจัยจะเป็นเป้าหมายของการพัฒนานักวิจัยที่มีความสนใจในการเป็น ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม และกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาผู้ดำเนินการ สอนหน้าที่ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เพื่อให้การศึกษาโดยการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีคุณภาพอัน จะส่งผลให้การวิจัยมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นแนวทางในการศึกษาคุณลักษณะของนักวิจัยในวิธี วิทยาการวิจัยทางการศึกษาอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษาวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ตอน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Research)

ตอนที่ 2 บทบาทของผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator)

ตอนที่ 3 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

ตอนที่ 1 การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Research)

1. ประวัติความเป็นมา

การสนทนากลุ่มเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกปลายปี ค.ศ. 1941 ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย โดย Robert Merton ที่นำผู้ฟังรายการวิทยุมาร่วมกันสนทนาถึงรายการวิทยุที่ได้ออกอากาศของสถานีวิทยุเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หลังจากนั้นก็มีผู้นำวิธีดังกล่าวไปใช้กับการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ระยะเวลาแรกนิยมนำเอาเทคนิคนี้ไปใช้ในการวิจัยทางการตลาด เพื่อหาความต้องการและความพึงพอใจในสินค้าของผู้บริโภค ต่อมาจึงได้มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายในทางสังคมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ สาธารณสุข การศึกษาและจิตวิทยา อีกทั้งเคยมีผู้นำประเทศสหรัฐอเมริกายังแนะนำให้ใช้สนทนากลุ่มในการประเมินผลการทำตามแผนในการเสนอเป็นนโยบายด้วย (Connon, 1994) เรียกชื่อต่าง ๆ กันไป เช่น “Focus Group” “Focus Group Interview” “Group Indepth Interview” “Focus Interview” และ “Focus Group Discussion” (Gillerpie, 1992 อ้างถึงในประวัติ เอราวรณณ์, 2539) การสนทนากลุ่มอาจนำมาใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น การใช้เป็นเทคนิคประกอบการเก็บข้อมูลร่วมกับเทคนิคอื่น หรือใช้ในเบื้องต้นเพื่อสร้างเครื่องมือหรือเพื่อยืนยันข้อมูล แต่ด้วยเทคนิคดังกล่าว เมื่อพิจารณาถึงหลักการและรูปแบบวิธีการ จะเห็นว่ามีรูปแบบกระบวนการเก็บข้อมูลที่มีลักษณะเด่นพิเศษแตกต่างจากเทคนิควิธีการอื่น ๆ ซึ่ง Flores and Alonso (1995) ; และ Cohen and Engleberg (1989) ได้เรียกวิธีดังกล่าวเป็นวิธีวิทยาการวิจัย (Methodology) วิธีหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เรียกว่า “Focus Group Research” สำหรับใน

ภาษาไทยใช้คำว่า “การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม” (จอห์น โนเดลและคณะ, 2530; นภาพรณัฏฐ์ หะวานนท์, 2536; ประวีต เอรารวรรณ์, 2539)

ตามแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจากการศึกษาความหมายของวิธีวิทยา (methodology) โดย สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2541) และอุทัย ดุลยเกษม (2537) ให้ความหมายไว้ว่า วิธีวิทยาหมายถึง วิธีการที่นักวิจัยใช้ในการอธิบายหรือบรรยายปรากฏการณ์ และการใช้เหตุผลในการทำความเข้าใจ เรื่องต่าง ๆ ในวิทยาการนั้น ๆ ในทางปรัชญาหมายความเช่นเดียวกับทฤษฎีแห่งความรู้ (epistemology) หรือปรัชญาวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความหมายครอบคลุมทั้งเทคนิควิธีการ และหลักการทางปรัชญา วิธีวิทยามีจุดมุ่งหมายคือการบรรยายและการวิเคราะห์วิธีการ (method) และเทคนิค (technique) ต่าง ๆ อันก่อให้เกิดความเข้าใจถึงจุดแข็งและข้อจำกัดของวิธีการและเทคนิควิธี สำหรับวิธีวิทยาคำวิจัย (research methodology) มีความหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่นักวิจัยนำมาใช้เพื่อแสวงหาความรู้ที่ตนอยากรู้ หรือวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่นักวิจัยนำมาใช้ในการแสวงหาความรู้ เช่น การกำหนดปัญหาในการวิจัย การสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี การออกแบบการวิจัย การรวบรวมข้อมูล การสุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น

จากความหมายข้างต้นจะเห็นว่า การสนทนากลุ่มมีหลักการทางปรัชญาความเชื่อ เทคนิควิธีการ เป็นลักษณะเด่นเฉพาะในตัวเอง กล่าวคือ การสนทนากลุ่มมีลักษณะของการนำเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ร่วมกันในการจัดสนทนากลุ่ม และมีหลักการทางปรัชญาที่ว่า ข้อมูลที่ได้รับจากกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ร่วมกันในสถานการณ์ใด ๆ ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นออกมา เทียบเคียงได้จากความคิดเห็นจากการสนทนา และพบว่านิยมนำมาใช้ในการวิจัย เพราะมีวิธีการตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือได้ จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงทำให้การสนทนากลุ่มน่าจะเป็นวิธีวิทยาการวิจัยมากกว่าเทคนิคหรือวิธีการเท่านั้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “focus group research” ในภาษาอังกฤษ และใช้คำว่า “การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม” ในภาษาไทย

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเริ่มเข้ามาสู่วงวิชาการไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2522 ด้วยวัตถุประสงค์มีแตกต่างกันไป เช่น The U.S. National Cancer Institute’s Projects Information Branch ใช้เพื่อการศึกษาดูผลโครงการให้ความศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องการป้องกันมะเร็ง The U.S. Nation Heart, Lung and Blood Institute ใช้เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องอันตรายและการป้องกันโรคความดันโลหิตสูง UNICEF ใช้เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูก

ด้วยนมแม่ในประเทศกำลังพัฒนา (ภาณี วงษ์เอก, 2531) โครงการ “Focus Group Research on the Determinates of Fertility in Southern Thailand” ที่นำมาศึกษาวิจัยทางด้านประชากร และการวางแผนครอบครัวในประเทศไทย (Havanon and Piamualtrana, 1983 อ้างถึงใน สุระศักดิ์ เพ็ญสุระ, 2540)

2. หลักการทางปรัชญาของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นวิธีวิทยาการวิจัยหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (Stewart and Shamdarani, 1991) ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยแบบสนทนากลุ่มจะเป็นข้อมูลความรู้ การรับรู้ ทักษะคติ การปฏิบัติ พฤติกรรมของมนุษย์ โดยเป็นการตัดสินใจ การให้เหตุผล หรือสถานการณ์ความประทับใจ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราสนใจศึกษา (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงดี, 2536) การจัดสนทนากลุ่มเป็นกระบวนการกลุ่ม (group process) ที่อาศัยหลักการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในกลุ่ม (group interaction) คือเมื่อบุคคลที่มีทัศนคติที่ขัดแย้งกันหรือสถานภาพแตกต่างกัน เมื่อกลุ่มสนทนาดำเนินไปได้อย่างดี ผู้ร่วมสนทนาจะโต้ตอบคำวิจารณ์ของกันและกัน ทักษะของผู้ร่วมสนทนาคนหนึ่งอาจทำให้ผู้ร่วมสนทนาอีกคนหนึ่งคิดต่อไป ซึ่งสิ่งนี้จะไม่เกิดขึ้นในการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ร่วมสนทนา เป็นการกระตุ้นความทรงจำและการแสดงความคิดเห็นอันจะนำไปสู่การพูดอย่างเต็มที่ในหัวข้อที่ต้องการ (นภาพร ชัยวรรณ และคณะ, 2530 : ผู้แปล) ทำให้เกิดพลวัตหรือความเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม (group dynamic) เพราะฉะนั้น การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีลักษณะเฉพาะโดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การแสดงท่าทางประสบการณ์ความคิดเห็นและทัศนคติของบุคคลหนึ่ง อาจจะเป็นสิ่งเร้าเพื่อไปกระตุ้นให้บุคคลอื่น ๆ ภายในกลุ่มอยากแสดงออกซึ่งประสบการณ์ ความคิดเห็นและทัศนคติของตนออกมา (Morgan, 1988 อ้างถึงในสุระศักดิ์ เพ็ญสุระ, 2540)

Stewart and Shamdarani (1991) กล่าวว่า การสนทนากลุ่มเหมือนเป็นการรวมเทคนิคอื่น ๆ เข้าด้วยกันถึง 4 แบบ คือ 1) กลุ่มคนสนทนาจากบุคคลทั่วไป (Nominal Group Technique) 2) กลุ่มสนทนาจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ศึกษาเพื่อหาฉันทามติ (Delphi Technique) 3) การระดมความคิดหาข้อมูลจากผู้เข้าร่วมสนทนา (Brainstorming) และ 4) การร่วมอภิปรายแบบไม่มีผู้นำทุกคนคือผู้เข้าร่วมสนทนา (Leaderless Discussion Group) นอกจากนี้ Bauman and Adair (1992) ชี้แนะว่าสนทนากลุ่มมีส่วนช่วยในการให้ข้อมูล 4 ลักษณะ คือ 1) ลำดับ

(range) ลำดับประเด็นสำคัญ 2) กำหนดขอบเขต (specificity) รายละเอียดเกี่ยวกับผลที่ย้อนกลับ และคำตอบ 3) ความลึก (depth) มีความเข้าใจมากในทักษะความรู้และผลกระทบ 4) ข้อมูลส่วนตัว (personal context) ข้อมูลบุคลิกลักษณะและประสบการณ์ที่เป็นอิทธิพลในการตอบ

3. วิธีการนำไปใช้

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีผู้นำไปใช้ในการวิจัยได้หลายสาขาและเป็นที่ยอมรับ เนื่องจากสามารถช่วยประหยัดเวลาได้มากกว่าการสัมภาษณ์รายบุคคล มีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้สูง อาทิเช่น ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทศนคติ หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การทดสอบแนวคิดหาข้อยุติหรือการทำนาย การประเมินการวิจัยหรือโครงการอบรม ประเมินความต้องการจำเป็น ทดสอบแบบสอบถามค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือไม่ชัดเจน โดยการเชื่อมโยงกับระเบียบวิธีวิจัยอื่นๆ การศึกษานำร่องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป เป็นต้น ซึ่งมีการพัฒนาปรับปรุง และนำไปประยุกต์ใช้ในงานวิจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณา การแพทย์ การศึกษา การกีฬา การบริหาร ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังพบเห็นการนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาบูรณาการกับการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งข้อมูลทั้งสองประเภทมีประโยชน์และสามารถใช้สนับสนุนซึ่งกันและกันได้ดี และเมื่อนำมาใช้ร่วมกันเพื่อวิเคราะห์สิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็สามารถให้ภาพที่สมบูรณ์กว่าที่จะใช้ข้อมูลดังกล่าวแยกออกจากกัน ในขณะที่การวิจัยเชิงคุณภาพให้ข้อมูลที่เร้าความรู้สึกแก่ ผู้วิจัย และความรู้สึกนั้นจะเป็นที่เข้าใจได้ดีขึ้นเมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับความรู้อันหนักแน่นที่ได้จากข้อมูลเชิงปริมาณ (นภาพร ชัยวรรณและคณะ, 2530 : ผู้แปล) และด้วยองค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่มในสนามเป็นสิ่งที่สามารถจัดทำได้ง่าย (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงดี, 2536) ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

4. องค์ประกอบในการจัดการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นวิธีวิทยาการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยเทคนิค และวิธีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพื่อนำมาตอบสนองการวิจัย คือมีการกำหนดประเด็นการศึกษาที่ชัดเจน และการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับประเด็นที่ต้องการศึกษานั้น การจัดการวิจัยแบบสนทนากลุ่มที่ทำให้เกิดประสิทธิผล ก็พบว่าต้องมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกันหลายอย่าง จากการศึกษาที่มีผู้แบ่งองค์ประกอบ ได้ดังต่อไปนี้ 1) กำหนดประเด็นหรือตัวแปร 2) แนวคำถามหรือกรอบคำถาม 3)

ผู้เข้าร่วมสนทนา 4) บุคลากรในการจัดสนทนาดูแล 5) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดสนทนาดูแล 6) สถานที่ 7) เวลาที่ใช้ และ 8) ของที่ระลึก

1. กำหนดประเด็นหรือตัวแปร

หัวข้อเรื่องที่จะทำการศึกษาอาจจะเกิดมาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ในสังคมขณะนั้น หรือเรื่องที่คุณวิจัยสนใจตลอดจนแนวคิดและทฤษฎี สำหรับตัวแปรหรือประเด็นสามารถหาได้จากการแยกแยะจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบสามารถกำหนดประเด็นหรือสมมติฐานและตัวแปรออกมา แล้วนำมาสร้างเป็นแนวคำถามวิจัย ข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อเรื่องที่ใช้ในการสนทนาดูแล ควรจะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกลุ่มหรือสาธารณชน มากกว่าเรื่องส่วนบุคคลหรือเรื่องนี้อาจก่อให้เกิดความรู้สึกอับอาย

2. แนวคำถามหรือกรอบคำถาม

หลักเกณฑ์ของคำถามแต่ละคำถาม ต้องตั้งอยู่บนสมมติฐานย่อยหรือข้อคิดทางทฤษฎี เป็นคำถามในเชิงเป็นเหตุเป็นผล ทำไม เพราะอะไร อย่างไร เป็นต้น วิธีสร้างแนวคำถามสามารถทำได้หลายวิธี เช่น อาจกำหนดประเด็นจากนั้นแยกย่อยออกเป็นคำถามหลายๆ คำถาม หรืออาจทำได้โดยการกำหนดตัวแปรและตั้งสมมติฐานแล้วจึงนำมาสร้างเป็นคำถามที่จะนำคำตอบไปสรุปให้ตรงกับแต่ละประเด็นนั้นได้

ประวัติ เอรารรณ (2539) แบ่งประเภทของคำถามว่ามี 9 ประเภท ได้แก่ 1) คำถามหลัก 2) คำถามนำ 3) คำถามตรวจสอบ 4) คำถามเข้าสู่ประเด็น 5) คำถามแบบชื่อ ๆ 6) คำถามในข้อเท็จจริง 7) คำถามความรู้สึก 8) คำถามลับ 9) คำถามโดยใช้ความเงียบ นอกจากนี้ Krueger ยังกล่าวถึงทักษะการใช้ลักษณะของคำถามที่น่าสนใจว่า ทักษะการใช้คำถามมีความสำคัญกับข้อมูลมากและพบว่า ส่วนใหญ่จะใช้คำถามปลายเปิด คำถามที่ต้องย้อนไปในอดีต คำถามที่สนใจศึกษา คำถามที่นำไปสู่การมีส่วนร่วม เช่น ให้ยกตัวอย่าง ให้เลือก ใช้การประมาณค่า หรือวาดรูป เป็นต้น และควรหลีกเลี่ยงคำถามที่ตอบว่า ใช่กับไม่ใช่

การจัดเรียงแนวคำถามควรจะมีการเรียงคำถามที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ที่มีลักษณะง่ายต่อความเข้าใจก่อน เพื่อสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกัน ระหว่างนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนา จากนั้นจึงเข้าสู่คำถามหลักหรือคำถามในประเด็นที่ต้องการศึกษา แล้วจบลงที่คำถามเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศ ผ่อนคลายความคิด หรือในช่วงท้ายนี้อาจเติมคำถามเสริมเข้าไป อาจเป็น

คำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน เป็นคำถามที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างสนทนา หรือคำถามที่ผู้ดำเนินการสนทนาเห็นว่าถ้าถามก็จะทำให้คำตอบชัดเจนมากขึ้น แต่ไม่ควรเป็นคำตอบที่ยาวเกินไปนัก

แผนภาพที่ 1 การสร้างแนวคำถามการสนทนาดุ่ม

ที่มา : วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงศ์ (2536)

3. ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา

ผู้เข้าร่วมสนทนาซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด การคัดเลือกอาจทำเป็นแบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลแบบสอบถามย่อย ๆ หรือเป็นตารางคัดเลือกก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลักการที่ผู้วิจัยจะกำหนด เมื่อใช้แล้วในแต่ละครั้งควรเก็บไว้ เพราะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อไปในช่วงของการวิเคราะห์ข้อมูล ประวิต เอรารวรรณ์ (2539) กล่าวว่า การคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนาสามารถทำได้ 3 ประการ คือ

3.1 ลักษณะที่ใช้แบ่งกลุ่ม (break characteristic) เป็นลักษณะของผู้เข้าร่วมสนทนาที่จะใช้แบ่งกลุ่มสนทนาให้แต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน เช่น ต้องการศึกษารื่องค่านิยมในการส่งลูกเรียนต่อของผู้ปกครองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ก็อาจใช้ภูมิภาคและลักษณะท้องถิ่นเมืองและชนบทเป็นคุณลักษณะในการแบ่งกลุ่มศึกษา ซึ่งในกรณีนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ซึ่งแต่ละภูมิภาคก็จะแบ่งเป็นผู้ปกครองที่อยู่ในเขตเมืองและชนบท ซึ่งแบ่งได้เป็น 10 กลุ่มเป็นต้น

3.2 ลักษณะควบคุมให้ภายในกลุ่มเหมือนกัน (uniform control characteristic) เป็นลักษณะที่แต่ละกลุ่มต้องควบคุมให้มีเหมือนกัน เช่น ต้องนับถือศาสนาพุทธ ใช้ภาษาไทย จบการศึกษาไม่ต่ำกว่า ม.6 เป็นต้น

3.3 ลักษณะควบคุมให้องค์ประกอบของกลุ่มเหมือนกัน (composition control characteristic) เป็นลักษณะที่เป็นองค์ประกอบที่ทุกกลุ่มสนทนาจะต้องมีเหมือนกัน เช่น การใช้คุณลักษณะเรื่องเพศ และสถานภาพสมรสเป็นองค์ประกอบของกลุ่ม ดังนั้นทุกกลุ่มสนทนาต้องมีเพศชายและเพศหญิง และมีทั้งคนที่สมรสและยังไม่สมรส เป็นต้น

4. บุคลากรในการจัดสนทนากลุ่ม

4.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้ดำเนินการสนทนาตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดที่สุดภายในเวลาที่กำหนด

4.2 ผู้จดบันทึกคำสนทนา (Note-taker) เป็นผู้ที่คอยจดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จดทัน รวมทั้งการจดกิริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมด้วย เพราะการไม่พูดและการนั่งอยู่เฉย ๆ อาจไม่ใช้การไม่มีความเห็น แวตาท่าทางก็อาจจะแสดงความคิดเห็นด้วยหรือคำตอบ การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้านั้น เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ ผู้จดบันทึกการสนทนานอกจากจะช่วยจดบันทึกแล้วบางครั้งยังมีหน้าที่สะกิดเตือนหรือบอกผู้ดำเนินการสนทนาในกรณีที่ผู้ดำเนินการสนทนาลืมถามหรือข้ามคำถาม และสิ่งสำคัญที่ผู้จดบันทึกต้องทำคือ เมื่อการสนทนาจะเริ่มการสนทนาจะต้องเขียนผังการนั่งสนทนากลุ่มให้ผู้ดำเนินการสนทนาด้วยเพราะจะช่วยให้ผู้ดำเนินการสนทนาทราบว่าในกลุ่มมีใครบ้าง ชื่ออะไร นั่งอยู่ตรงไหน ซึ่งช่วยให้บันทึกง่ายขึ้น

4.3 เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป (Provider) เป็นบุคคลที่คอยเอื้ออำนวยให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่คอยบริการ น้ำดื่ม ขนม บันทึกเทป ตลอดจนการคอยกันผู้ที่ไม่เข้าเกี่ยวข้องในวงสนทนากลุ่มเข้าไปเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม หรือเข้าไปรบกวนสมาธิของสมาชิกกลุ่ม

5. อุปกรณ์ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ คือเทปบันทึกเสียง เพราะในการสนทนากลุ่ม จะมีการถกประเด็นปัญหาการโต้แย้ง บางครั้งจะเป็นการแสดงความคิดเห็นที่พร้อมกันหรือแย้งกัน พูด ซึ่งจะมีเสียงหลายเสียงของบุคคลในเวลาเดียวกัน หรืออาจจะเป็นเสียงพูดเสริม หรือพูดแทรก ของผู้ร่วมสนทนา ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ผู้ดำเนินการสนทนาอาจจะฟังไม่ทัน เทป บันทึกเสียงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุดที่สามารถเก็บเหตุผลรายละเอียด และข้อคำตอบ ต่าง ๆ ได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นที่สุด อีกทั้งช่วยในการวิเคราะห์ ดีความข้อมูลที่ ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อไม่ประมาทควรใช้เทปบันทึกเสียง 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลื่อมเวลากัน ประมาณ 5-10 นาที เพราะระหว่างการเปลี่ยนเทปจะมีเสียงขาดหายไป และเป็นประโยชน์ในการ ป้องกันการบันทึกข้อมูลถ้าหากเครื่องใดเครื่องหนึ่งเกิดขัดข้อง

อุปกรณ์เสริมในการจัดสนทนา ได้แก่ ป้ายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งช่วยให้ผู้ดำเนินการ สนทนาจำบุคคลดังกล่าวได้รวดเร็วขึ้นในการสร้างความคุ้นเคย บรรยากาศแบบกันเอง “การนั่งจับ เข้าด้วยกัน” โดยการมีเครื่องดื่ม อาหารว่าง ของขบเคี้ยวเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้การสนทนาไม่ ตึงเครียดจนเกินไป แนะนำว่าไม่ควรให้อาหารที่กรอบ เพราะเสียงอาจเข้าไปในขณะที่ยัดเทปได้ นอกจากนี้ อุปกรณ์ที่ช่วยเสริมคำอธิบายได้ชัดเจนมากขึ้น ได้แก่ รูปภาพ แผ่นผัง เป็นต้น

6. สถานที่ที่จะจัดสนทนากลุ่ม

ควรมีการกำหนดให้แน่นอนเป็นสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนรู้จักและคุ้นเคยเป็น อย่างดี อาจจัดในห้องถิ่น หมู่บ้านเพื่อให้สะดวกแก่ผู้มาร่วมสนทนากลุ่มมากที่สุด บรรยากาศเงียบ สงบ อากาศถ่ายเทได้สะดวกไม่เป็นสถานที่ที่ครอบงำความคิดของผู้เข้าร่วมสนทนาอันจะทำให้ ผู้ร่วมสนทนาไม่กล้าแสดงความรู้สึกหรือความคิดเห็น ฉะนั้นสถานที่ที่จัดสนทนาควรเป็นสถานที่ที่ ทุกคนรู้สึกสบายใจที่จะพูดถึงความคิดเห็นหรือทัศนวิสัยของตนได้อย่างปลอดภัย

7. เวลาที่ใช้ในการสนทนา

Popham (1993) กล่าวว่า การสนทนากลุ่มแต่ละครั้งควรใช้เวลาประมาณ 1.30 – 2.30 ชั่วโมง แต่ Vaughn และคณะ (1996) ให้ข้อแนะนำว่าที่เหมาะสมที่สุดก็คือ 90 นาที หรือ 1.30 ชม.

8. ของกำนัลหรือของที่ระลึก (remuneration)

เป็นสิ่งที่ผู้จัดสรรทุนกลุ่มควรเตรียมมอบให้กับผู้เข้าร่วมสรรหา เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาแสดงความคิดเห็นทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ซึ่งไม่ใช่เป็นของมีค่ามากหรือค่าจ้าง แต่เป็นสิ่งที่มอบให้เพียงเพื่อระลึกว่าครั้งหนึ่งตนได้มานั่งถกประเด็น ปัญหา และร่วมแสดงความคิดเห็นไว้ในเรื่องนี้

5. ข้อดีของการวิจัยแบบสรรหากลุ่ม

1. การสรรหาทำให้เกิดพลวัต
2. ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนพอสามารถซักถามต่อไป เพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดในการสรรหา
3. บรรยากาศที่เป็นกันเอง จึงลดภาวะการเงินอายุออกไป
4. เมื่อดำเนินการสรรหาไปพอสมควรสามารถสร้างประเด็นหรือเกิดคำถามใหม่ได้
5. ประหยัดเวลาและงบประมาณในการเลือกตัวแทนประชากร และเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. ได้ข้อมูลลึก เชิงสาเหตุ ทศนคติ ความนึกคิด และเป็นคำตอบของตัวแทนประชากร
7. ใช้เสริมในการอธิบายข้อมูลเชิงปริมาณ หรือใช้ร่วมกับเทคนิคอื่น ๆ
8. บ่งชี้ถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้นได้

6. ข้อจำกัดของการวิจัยแบบสรรหากลุ่ม

1. ผู้ดำเนินการสรรหาต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะเด่นเฉพาะ
2. ความครอบคลุมในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสรรหา
3. การตั้งคำถามที่ชัดเจนและต่อเนื่อง
4. ภาษาโดยเฉพาะภาษาท้องถิ่น
5. ผู้เข้าร่วมสรรหาที่พูดมากหรือน้อยเกินไป
6. เรื่องมีความเหมาะสมกับการวิจัยแบบสรรหา

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ก. การบันทึกการทำสนทนากลุ่ม

Bertrand Brown and Ward (1992) (อ้างถึงในประวัติ เอรารวรรณ์, 2539) ได้กล่าวถึงการบันทึกการทำสนทนากลุ่มสามารถทำได้ 3 วิธี ดังนี้

1. การจดบันทึกและการถอดความอย่างละเอียดทุกคำพูด การบันทึกบรรยากาศการสนทนาด้วยวิธีนี้เหมาะสำหรับข้อมูลที่สำคัญและจำเป็น มีเวลาเพียงพอ ไม่เร่งรีบและจุดประสงค์ของการศึกษาต้องการรายละเอียด เพื่อใช้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างในกลุ่มประชากรที่ต่างกัน เช่น แยกตามเพศ อายุ กลุ่ม สถานะทางสังคม ภูมิฐานะ เป็นต้น

2. การจดบันทึกการสนทนาและบันทึกเทปประกอบ วิธีนี้จะเน้นการจดบันทึกอย่างละเอียด ไม่มีการถอดเทป เมื่อมีข้อสงสัยก็จะฟังจากเทปประกอบเท่านั้น วิธีนี้เหมาะสำหรับการวิจัยที่มีเวลาจำกัด การสนทนาใช้เวลามาก และจุดประสงค์ของการวิจัยต้องการเพียงข้อมูลย้อนกลับจากกลุ่มประชากรเพื่อการตัดสินใจเท่านั้น

3. การจดบันทึกอย่างเดียว โดยไม่ต้องบันทึกเทป วิธีนี้เหมาะสำหรับการวิจัยที่ใช้เวลาน้อย ประเด็นการวิจัยเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน หรือจัดกลุ่มสนทนาเพื่อศึกษาประกอบเทคนิคอื่น

ข. ระดับการวิเคราะห์ข้อมูล

Brodigan (1992) กล่าวว่า ผู้ที่ถอดรหัสควรเป็นผู้ดำเนินการสนทนา นักวิจัย หรือผู้ช่วยวิจัยที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มและรับผิดชอบในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อก่อให้เกิดความแม่นยำและการถอดรหัสที่ดีที่สุด การวิเคราะห์ข้อมูลสามารถวิเคราะห์ได้ 2 ระดับ คือ การวิเคราะห์เบื้องต้น และการวิเคราะห์อย่างละเอียด (ประวัติ เอรารวรรณ์, 2539)

1. การวิเคราะห์เบื้องต้น คือ การวิเคราะห์ผลการสนทนา โดยร่วมกันสรุปและเสนอความคิดเห็นในกลุ่มของผู้จัดสนทนา ซึ่งจะดำเนินการทันทีเมื่อการสนทนาแต่ละกลุ่มสิ้นสุดลง เพื่อเป็นการหาผลสรุปเบื้องต้นจากข้อค้นพบที่ได้จากการสนทนา และเพื่อหาข้อผิดพลาดในการดำเนินการเพื่อนำไปปรับปรุงในการจัดสนทนาครั้งต่อไปและป้องกันการหลงลืมของนักวิจัยเอง เนื่องจากข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและมีจำนวนมาก

2. การวิเคราะห์อย่างละเอียด คือการนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มทั้งหมดมาจัดกระทำตามขั้นตอนโดยสรุป ดังนี้

2.1 ระบุแนวความคิดหลัก (Identifying the Big Ideas) ซึ่งได้แก่ คำพูด แนวความคิด การตอบสนองที่เข้มขันของผู้ร่วมสนทนา รวมทั้งภาษากาย สีหน้าท่าทางต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหมือนเดิม ซ้ำ ๆ กันของบุคคลในแต่ละกลุ่ม

2.2 การแบ่งหน่วยข้อมูล (Unitizing the Data) เป็นกระบวนการนำข้อมูลหลัก ๆ มาเป็นหน่วยข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งพิจารณาเป็นหน่วยข้อมูลเล็กที่สุด มีความหมายในตัวของมันเอง อาจทำได้ 2 วิธี คือ 1) ใช้ปากกา highlighter กับข้อมูล และ 2) เข้าโปรแกรมคอมพิวเตอร์ คือ โปรแกรมที่ชื่อว่า “The Ethnograph” โปรแกรมนี้จะใช้การลงรหัสเนื้อหาต่าง ๆ ให้กับผู้วิจัย และสามารถจัดหมวดหมู่ของข้อมูล แยกประเด็นหัวข้อต่าง ๆ โดยไม่ต้องยุ่งยากเหมือนจัดทำด้วยมือ (Stewart and Shamdasani, 1991; สุระศักดิ์ เพียสูระ, 2540) ทุกครั้งที่ควรทำในการรวบรวมหน่วยของข้อมูล ควรอ้างอิงถึงผู้เข้าร่วมสนทนา

2.3 การแยกประเภทหน่วยข้อมูล (Categorizing the Units) หน่วยข้อมูลจะถูกจัดเรียงเข้ากลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกันและในที่สุดก็จะกลายเป็น themes แต่ละลักษณะ หรือคุณสมบัติของกลุ่มข้อมูล การจัดแยกประเภทหน่วยข้อมูลสามารถทำได้โดยการนำของที่มีขนาดใหญ่เขียนชื่อประเภทติดบนซองพร้อมกับคำอธิบาย Lewis, Kitano and Lynch (1992) พบวิธีที่สามารถใช้ในการจัดเรียงได้อีก ที่เรียกว่า Index cards โดยให้ผู้เข้าร่วมสนทนาเขียนลงใน index cards ขนาด 3x5 นิ้ว ตั้งแต่คำตอบแรกจนถึงคำตอบสุดท้าย จากนั้นผู้ดำเนินการสนทนาลงรหัสด้วยสีใน cards แยกเป็นแต่ละส่วน เพื่อนำมาวิเคราะห์อีกครั้งในภายหลัง

2.4 การพิจารณาประเภทหน่วยข้อมูล (Negotiating Categories) ขั้นตอนนี้เป็นการรวมของผู้วิเคราะห์ข้อมูลที่มี 2 คนหรือมากกว่านั้น โดยให้นักวิเคราะห์ 1 คน เป็นผู้ศึกษาในแต่ละประเภท (ซอง) และเสนอให้นักวิเคราะห์คนอื่นฟัง จากนั้น อภิปรายว่ามีข้อมูลประเภทใดที่คล้ายคลึงกับประเภทนี้หรือไม่ โดยการเปรียบเทียบอย่างง่าย ๆ

2.5 ระบุแก่นของเรื่องและการใช้ทฤษฎี (Identifying Themes and Use of Theory) ขั้นตอนนี้เป็นการกลั่นกรองหน่วยข้อมูลและประเภทข้อมูล โดยนักวิเคราะห์และนักวิจัยเพื่อหา themes และศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลที่สนับสนุน themes นั้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูล Basch (1987) ซึ่งให้เห็นว่าข้อมูลจากการสนทนากลุ่มไม่ได้ ออกแบบมาเพื่อสะท้อนถึงน้ำหนักของความรู้สึกของคนหรือความเชื่อมั่นของคน จึงทำให้คิดว่า ควรจะมีกระบวนการในการให้น้ำหนักของความรู้สึกของคนเกิดขึ้น โดยผู้ดำเนินการสนทนาได้ทำการระบุมุมความคิดเห็นแล้วถามผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาให้น้ำหนักตามสเกล 1 ถึง 5 ว่าพวกเขาเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ มากน้อยอย่างไร ซึ่งในข้อมูลเชิงปริมาณเหล่านี้ พบว่าสามารถสร้างความมั่นใจให้กับผู้ดำเนินการสนทนา ที่งานวิจัยและสาธารณชนได้อีกวิธีหนึ่ง

ตอนที่ 2 บทบาทของผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator)

1. ความหมายและความสำคัญ

ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นบุคลากรที่มีหน้าที่หนึ่งในองค์ประกอบของการจัดสนทนากลุ่ม นอกเหนือจากผู้จัดบันทึกการสนทนา และผู้บริการทั่วไป ผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง ผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวดี, 2536) จากการศึกษาคือที่ใช้เรียกผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ในภาษาไทยพบคำว่า ผู้สัมภาษณ์, ผู้ดำเนินการสัมภาษณ์, พิธีกร, ผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งคำดังกล่าวมีความหมายใกล้เคียงกัน ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Moderator ซึ่งหมายถึง พิธีกร, ผู้ดำเนินการ, ประธานที่ประชุม (วิทย์ เทียงบุญธรรม, 2539) ในที่นี้ผู้วิจัยจึงขอใช้คำว่า “ผู้ดำเนินการสนทนา” และ “Moderator”

สำหรับบทบาทและความสำคัญของผู้ดำเนินการสนทนา นิศา ชูโต (2540) กล่าวถึง บทบาทของผู้ดำเนินการสนทนาว่า เป็นผู้ป้อนคำถามเกี่ยวกับหัวข้อวิจัยให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มเป็นผู้ตอบ และชักใช้ตะล่อมกลุ่มเกลาให้มุมมองของทุกๆ คน มีโอกาสสะท้อนออกมา Stewart and Shamdasani (1991) ได้กล่าวไว้ว่าผู้ดำเนินการสนทนาเป็นเพียงผู้จุดประเด็นคำถามเพื่อนำสนทนาไม่ใช่เป็นประธานในการสนทนา ดังนั้นจึงควรมีบทบาทในการสนทนาน้อยที่สุด และไม่ควรแสดงท่าทางหรือคำพูดที่แสดงถึงการเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับผู้เข้าร่วมสนทนาคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมได้สนทนาอย่างกว้างขวาง และตะล่อมให้อยู่ในประเด็นจนได้ข้อมูลรูปของของกลุ่มในประเด็นที่สนทนากัน Krueger (1997) กล่าวว่า ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นคนเดียว

ที่ทำงานโดยตรงกับกลุ่มสนทนาและคอยแนะนำในการมีส่วนร่วม มันเป็นสิ่งสำคัญทีเดียวที่ผู้ดำเนินการสนทนาต้องรู้ก่อนเริ่มต้นว่าข้อมูลใดจะให้กับผู้วิจัย แรกเริ่มผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยกลุ่มที่จะศึกษาเป็นอย่างดี ส่วน Vaughn และคณะ (1996) กล่าวถึงผู้ดำเนินการสนทนาว่า เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เพราะเชื่อว่าจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในเรื่องที่ศึกษา และมีความสามารถในการซักถาม ล้วงลึกข้อมูล กระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาให้ข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งก็เปรียบเหมือนเป็นกุญแจความสำเร็จของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

2. การวางแผนและการออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนการออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีลักษณะเหมือนการวิจัยโดยทั่วไป ที่เริ่มต้นจากประเด็นปัญหาวิจัยและจบลงที่การรายงานสรุปผลการวิจัย เพียงแต่การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีวิธีการเฉพาะบางอย่างที่แตกต่างของแต่ละขั้นตอนบ้างเท่านั้น Vaughn และคณะ (1996) มีขั้นตอนการออกแบบในลักษณะที่ทำให้ผู้ดำเนินการสนทนาจะเข้ามามีบทบาทในการวิจัยตลอดทั้งกระบวนการโดยถือเป็นทีมผู้วิจัยคนหนึ่ง แบ่งขั้นตอนการทำสนทนากลุ่มออกเป็น 9 ขั้นตอน คือ 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไป 2) การกำหนดผู้ดำเนินการสนทนา 3) การค้นหาเป้าหมายของการวิจัย 4) การคัดเลือกผู้เข้ากลุ่มสนทนา 5) การกำหนดจำนวนกลุ่มในการทำสนทนา 6) การจัดเตรียมสำหรับความสะดวกต่าง ๆ ในการทำสนทนากลุ่ม 7) การพัฒนาแนวการสัมภาษณ์ 8) การดำเนินการสนทนากลุ่ม 9) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไป

เป็นการทำความเข้าใจกับวัตถุประสงค์ทั่วไป ซึ่งโครงสร้างของวัตถุประสงค์นี้จะรวมถึงหัวข้อของงานวิจัยและวัตถุประสงค์เฉพาะของโครงการที่เหมาะสม

2. การกำหนดตัวผู้ดำเนินการสนทนา

ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้ที่ทำให้กลุ่มเกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้เข้าร่วมสนทนา มีหน้าที่คอยกำกับให้สนทนาไปตามประเด็นของการศึกษา คอยรักษาบรรยากาศของการสนทนาให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น มีความเป็นกลาง นอกจากนี้ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเตรียมกลุ่มสนทนา และรวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูล

ทั้งนี้ผู้ดำเนินการอาจเป็นสมาชิกของทีมงานวิจัยหรือเป็นมืออาชีพที่ถูกจ้างมาเพื่อดำเนินการในการสนทนากลุ่มโดยเฉพาะ ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีทักษะในการสัมภาษณ์เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิผล ทักษะในกระบวนการของกลุ่ม และที่สำคัญจะต้องมีความรู้ที่ดีในวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

3. การค้นหาเป้าหมายของการวิจัย

หลังจากที่ได้ทำการวางโครงร่างวัตถุประสงค์ทั่วไปแล้ว จำเป็นที่จะต้องค้นหาให้ลึกลงไปอีกถึงจุดที่สนใจจริง ๆ ซึ่งอาจจะมีเพียงจุดเดียวหรือหลายจุด เริ่มต้นโดยการสร้างรายการของข้อมูลเฉพาะ ชนิดของข้อมูล ที่ผู้วิจัยต้องการและไม่ต้องการจากการสนทนากลุ่ม มีการรวมข้อวิจารณ์ก่อนการวิจัย ซึ่งจะเป็นการศึกษาทั้งหมดหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของโครงการนั้น ๆ ความสำเร็จของการสนทนากลุ่มสามารถวัดได้จากรายการหรือข้อมูลที่เราต้องการในขั้นตอนนี้

4. การคัดเลือกผู้เข้ากลุ่มสนทนา

ผู้ร่วมสนทนาต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ หรือมีประสบการณ์ในเรื่องที่ศึกษาและสามารถให้ข้อมูล (Key information) ที่เป็นประโยชน์ในเรื่องที่ต้องการศึกษาได้ ผู้ร่วมสนทนาจะถูกเลือกตามวัตถุประสงค์ทั่วไปของการวิจัย จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนาควรอยู่ระหว่าง 6 – 12 คน เพราะถ้ามากกว่านี้แล้วจะทำให้ควบคุมประเด็นและดำเนินการสนทนาลำบาก การมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้น้อย ทำให้ไม่ได้ข้อมูลเท่าที่ควรจะเป็น แต่ถ้าหากน้อยกว่า 6 คน อาจทำให้ปฏิสัมพันธ์หรือการเคลื่อนไหวในกลุ่มมีน้อยเกินไป

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาคัดเลือกผู้ร่วมสนทนาคือ ภายในกลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีภูมิหลังคล้ายคลึงกัน (Witkin and Altschold, 1995) มิฉะนั้นอาจจะทำให้การสนทนาดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่น กล่าวคือ ผู้ร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มควรมีสถานภาพสังคมใกล้เคียงกัน และไม่มีทัศนคติขัดแย้งกันอย่างรุนแรง อีกทั้ง เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนามีความรู้สึกสบายใจ แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือโต้แย้งซึ่งกันและกันได้อย่างเปิดเผย ในหัวข้อที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกที่อยู่ภายในหรือเรื่องสะเทือนอารมณ์ เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกมักจะได้แก่ ลักษณะทั่วไปทางภูมิหลัง เช่น เพศ การศึกษาหรือระดับรายได้ ส่วนในหัวข้อที่จะศึกษาโดยตรง เช่น เรื่องพฤติกรรมทางเพศ ของวัยรุ่น ผู้ร่วมสนทนาควรมีความคล้ายกันในเรื่องความกระตือรือร้นเรื่องเพศ ซึ่งความแตกต่างหรือความเหมือนของแต่ละกลุ่ม ทำให้เราสามารถสำรวจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับทัศนคติของบุคคลได้

ข้อสังเกตอีกประการที่พบในการที่สนทนากลุ่มที่ว่าผู้ร่วมสนทนาควรจะเป็นคนแปลกหน้า คนที่คุ้นเคยกันอย่างไรถึงจะดี Vaughn (1996) แนะนำว่าในการทำสนทนากลุ่ม ควรจะให้ เป็นแปลกหน้ากัน ทั้งนี้เพราะในแต่ละคนจะมีความเอนเอียงเข้าหาตัวเองหากเกิดกรณีความขัดแย้ง กันในประเด็น สามารถแสดงความคิดที่เปิดกว้างอย่างเสรีได้

5. การกำหนดจำนวนกลุ่มในการทำสนทนา

จำนวนกลุ่มในการสนทนาขึ้นอยู่กับขอบเขตของการวิจัยที่ต้องการศึกษา การทำสนทนากลุ่มเพียงกลุ่มเดียวนั้นอาจยังไม่เพียงพอ คำตอบจะแตกต่างกันไปในประชากรที่มีภูมิหลัง และประสบการณ์ที่ต่างกัน ผู้วิจัยควรจัดให้มีการสนทนากลุ่มให้ครบตามความแปรผันที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและจะหยุดก็ต่อเมื่อผู้วิจัยเห็นว่าไม่มีคำตอบที่แตกต่างไปจากที่ได้รับมาอีกแล้ว

6. การจัดเตรียมความสะดวกต่าง ๆ ในการจัดทำสนทนากลุ่ม

เมื่อมีการพิจารณาสถานที่ที่ใช้ในการทำสนทนากลุ่ม และเพื่อส่งเสริมให้การสนทนา มีประสิทธิภาพมากขึ้น ความสบายใจของผู้สนทนาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ควรจัดเตรียมความสะดวกสบายต่าง ๆ ที่จำเป็นให้กับผู้ร่วมสนทนา เช่น ยานพาหนะในการมายังสถานที่ ที่จอดรถ เป็นต้น แนะนำว่าควรอยู่ในจุดศูนย์กลางหรือที่รู้จักและหาได้ง่าย

7. การพัฒนาแนวการสัมภาษณ์

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยและคำถามที่ตั้งขึ้นในขั้นที่ 1 และ 3 นั้น จะถูกพัฒนาเป็นคำถามที่ชัดเจนขึ้น เพื่อใช้ในการทำสนทนากลุ่ม เป็นคำถามที่เจาะจงเพียงพอที่จะทำให้ผู้ดำเนินการสนทนาซักถามได้ดีกับข้อมูลที่ต้องการ

8. การดำเนินการสนทนากลุ่ม

เตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกและอุปกรณ์ต่าง ๆ ก่อนที่ผู้ร่วมสนทนาจะมาถึง และเมื่อผู้ร่วมสนทนามาถึงผู้ดำเนินการสนทนาอาจแจกเอกสารเกี่ยวกับเรื่องที่สนทนา (เช่น แบบตอบรับแบบสอบถามที่เป็นตาราง) ทำการแนะนำตัวเองต่อผู้เข้าร่วมสนทนาและให้ผู้ร่วมสนทนาแนะนำตัวเองกับกลุ่ม ถ้อยแถลงในการเปิดสนทนาผู้ดำเนินการสนทนาควรจะกระชับและชี้ถึงความสำคัญของงานวิจัยที่กำลังสนใจศึกษา และในตอนท้ายของการสนทนากลุ่มผู้ดำเนินการ

สนทนาคอร์จะเชิญผู้ร่วมสนทนามีส่วนร่วมในการรายงานผลวิเคราะห์ และกล่าวขอขอบคุณผู้ร่วมสนทนาทุกคนที่ได้มาร่วมสนทนากลุ่มในครั้งนี้

9. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์เริ่มต้นโดยการบรรยายตัวอย่าง คำบรรยายนี้ควรจะประกอบไปด้วยขนาดของกลุ่ม ข้อมูลส่วนบุคคลผู้ซึ่งมีส่วนร่วม และอธิบายถึงภูมิหลังของแต่ละบุคคลนั้น สถานที่ที่ใช้ในการสนทนากลุ่มและกระบวนการที่ใช้ในการเลือกผู้ร่วมสนทนา สำหรับการวิเคราะห์และรายงานสิ่งที่ค้นพบในการวิจัยนั้นมีหลายวิธีด้วยกัน ข้อมูลที่ได้ อาจสามารถตีความด้วยวิธีการเบื้องต้นโดยผู้ดำเนินการสนทนา การวิเคราะห์ด้วยวิธีการที่เจาะลึกโดยการถอดเทปสนทนา การเข้ารหัสตามวิธีต่าง ๆ ซึ่งโดยปกติการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ มักจะใช้การถอดเทปและเข้ารหัส

3. บทบาทในการดำเนินการสนทนา

1. การแนะนำ

ผู้ดำเนินการสนทนาคอร์กล่าวแสดงความยินดีที่ผู้ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็น และแนะนำผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคน ในการทำการแนะนำไม่ควรกล่าวสถานภาพหน้าชื่อ เช่น ศาสตราจารย์ ดอกเตอร์ เป็นต้น สิ่งที่ต้องทำคือ การรักษาบรรยากาศให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างผู้ดำเนินการสนทนากับผู้เข้าร่วมสนทนา และผู้เข้าร่วมสนทนากับผู้เข้าร่วมสนทนา เพราะนั่นอาจทำให้เกิดมีอิทธิพลต่อคำตอบของผู้เข้าร่วมสนทนาได้

2. การเปิดประเด็นและการพิจารณาข้อมูล

การเริ่มต้นเปิดประเด็นผู้ดำเนินการสนทนาต้องอธิบายให้ชัดเจน ขยายความหรือแนะนำส่วนประกอบอื่นร่วม เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาเข้าถึงขอบเขตหัวข้อและเข้าใจคำถามที่จะตอบ สิ่งสำคัญของผู้ดำเนินการสนทนาอันหนึ่งคือ การทำความเข้าใจคำตอบของพวกเขาไม่ให้เกิดความหมาย เพราะเนื่องจากข้อมูลและการวิเคราะห์มีลักษณะเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ การตัดสินเชิงอัตวิสัย (Subjective Judgment) ของตัวผู้วิจัยจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการแปลความหมาย และตีความบนพื้นฐานของบริบทที่ผู้เข้าร่วมสนทนากล่าวถึง รวมกับข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ เพื่อร่วมพิจารณา ทั้งนี้ เพราะการร่วมแสดงความคิดเห็นของคนหนึ่งคนนั้นมีคุณค่า บางครั้งผู้ดำเนินการ

สนทนาอาจเพิ่มเติมข้อสนับสนุนของกลุ่มได้ เพราะฉะนั้นผู้ดำเนินการสนทนาต้องทำให้ชัดเจนใน concept ของเรื่องและคำถามคำตอบที่ยากต่อความเข้าใจ

3. การดูแลให้ความสะดวกและสร้างบรรยากาศที่ดี

ผู้ดำเนินการสนทนาต้องคอยดูแลให้เป็นที่พอใจในฐานะเจ้าภาพโดยการเชื้อเชิญ สร้างรูปแบบสำหรับนำเข้าสู่การสนทนา เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่ชัดเจนและเปิดเผย สร้างบรรยากาศแห่งความเป็นกันเองโดยเชิญให้รับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

4. การควบคุมให้ไปตามหัวข้อเรื่อง

สนทนากลุ่มเป็นการหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลได้เพียงครั้งเดียว ซึ่งเมื่อจบการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาไม่สามารถติดต่อเพื่อขยายคำตอบได้อีก ผู้ดำเนินการสนทนาจึงควรให้ได้ ข้อมูลหลักในการสนทนาแต่ละครั้ง ซึ่งอาจต้องอาศัยเทคนิคทางจิตวิทยาและการสื่อสาร การแปลความหมาย ผู้ดำเนินการสนทนาต้องขยายความในคำบางคำเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และให้ได้ ข้อความที่สมบูรณ์ สิ่งที่สามารถทำให้สนทนากลุ่มประสบความสำเร็จ ก) ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ จำเป็น ข) กล้าถามในคำถามที่น่าสนใจ ค) ให้ความสะดวกและให้ทุกคนในกลุ่มมีส่วนร่วม

ผู้ดำเนินการสนทนาจะเริ่มต้นคำถามต่างๆ ไปก่อนค่อยลำดับเรื่องที่อยู่ในขอบเขต ผู้ดำเนินการสนทนาต้องพูดกล่าวด้วยความสนใจอย่างแท้จริงในคำตอบของแต่ละคน และถามคำถามที่ไม่เป็นการถามเหมือนการทดสอบหรือประเมินผล ผู้ดำเนินการสนทนาต้องคอยรักษา ประเด็นโดยการมองบุคลิกภาพและพฤติกรรม ซึ่งถ้าพบว่ากลุ่มมีลักษณะเกาะกลุ่มกันไปอาจ แสดงถึงข้อบกพร่องของผู้ดำเนินการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาต้องพยายามให้บทบาท แต่ละคน คนที่พูดมากเกินไป ผู้ดำเนินการสนทนาต้องหยุดชั่วคราวแล้วถามคนอื่น ๆ ในกลุ่ม หรือถ้าเป็นไปได้ให้พัฒนาคำถามใหม่ ผู้ดำเนินการสนทนามีโอกาสในการวิจารณ์หรือวาง แนวทางไปสู่คำวิจารณ์ มีส่วนในการร่วมสรุปและถามคำถามซ้ำ บางครั้งพบว่ามีการใช้เทคนิค โพลล์ (Poll) ช่วย อีกทั้ง ผู้ดำเนินการสนทนาควรเลือกใช้ภาษาท่าทางกับชายหรือหญิงให้ เหมาะสม ซึ่งเป็นอิทธิพลข้อหนึ่ง การใช้สายตากับคนที่ไม่พูดเพื่อให้เขาพูดหรือไม่ใช้สายตา (eyes contact) กับคนที่พูดมากเกินไป คำนี้เสมอว่าถ้อยคำจากการมีส่วนร่วมจะดีที่สุดที่ต้อง มาจากพลวัตของกลุ่ม

5. การจบการสนทนา

เป็นส่วนสำคัญที่ผู้ดำเนินการสนทนามีหน้าที่คอยควบคุมไม่ให้เกินจากเวลาที่กำหนดไว้ และก่อนที่จะจบการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาอาจสรุปจุดสำคัญที่ได้จากการสนทนาให้กับกลุ่มทราบ ถ้ามองความคิดเห็นครั้งสุดท้ายเกี่ยวกับหัวข้อหรือประเด็น หรือยอมให้มีส่วนร่วมคิดในเรื่องโดยทั่วไป รวมทั้งการให้กลุ่มได้วางแนวทางในการรายงานสรุปผลซึ่งสามารถทำได้

4. บุคลิกภาพของผู้ดำเนินการสนทนา

การสร้างความประทับใจเมื่อแรกพบเป็นสิ่งที่คุณดำเนินการสนทนาต้องกระทำเป็นอันดับแรก รวมทั้งในส่วนของการลดความกดดันเมื่อเผชิญหน้ากับผู้ถูกสัมภาษณ์ (icebreaking) ความประทับใจเป็นผลจากผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้เข้าร่วมสนทนาประเมินผู้ดำเนินการสนทนาด้วยการสังเกตจากสิ่งปรากฏภายนอก (overt characteristics) ซึ่งส่วนประกอบของผู้ดำเนินการสนทนาที่เกี่ยวข้องกับการประทับใจเมื่อแรกพบ ได้แก่ เสื้อผ้าที่สวมใส่ การแสดงออกทางสีหน้า รูปร่าง สีผิว ทรงผม เครื่องประดับ การใช้สายตาและอื่น ๆ ส่วนประกอบเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งเมื่อบุคคลทั้งสองเป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้บุคลิกภาพ เพศ อายุ ศาสนา เชื้อชาติ สถานภาพ อาจทำให้มีผลต่อการตอบของผู้เข้าร่วมสนทนา เช่น ผู้ดำเนินการสนทนาเพศหญิงอาจไม่สามารถถามถึงข้อมูลทางโรคอายุรเวช (เช่น เริม) ของเพศชายได้ดีพอ (Vaughn และคณะ, 1996) หรืออายุของผู้สัมภาษณ์มีความสัมพันธ์กับอัตราการให้สัมภาษณ์ กล่าวคือ ผู้สัมภาษณ์ที่มีอายุมากจะได้รับความร่วมมือดีกว่าผู้สัมภาษณ์ที่มีอายุน้อยกว่า โดยขจัดอิทธิพลของการมีประสบการณ์สัมภาษณ์ออกไป ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะอายุต่างกันทำให้ความเชื่อมั่นในตนเอง และน้ำเสียงของผู้สัมภาษณ์แตกต่างกัน เป็นต้น (Singer และคณะ, 1983)

Groves, 1987; Donaghy, 1984 (อ้างถึงในปราโมทย์ ทองสุข, 2539) กล่าวว่า การลดความกดดันอย่างหนึ่งก็คือ การทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้เข้าร่วมสนทนาเกิดความรู้สึกคุ้นเคยเป็นมิตร ความคุ้นเคย หมายถึง ระดับความไว้วางใจ (trust) ระหว่างบุคคล โดยความคุ้นเคยไม่จำเป็นต้องเริ่มจากความเป็นเพื่อนหรือสนิทสนมชอบพอกันเสมอไป แต่อาจเกิดขึ้นจากการยอมรับนับถือ เช่น ในกรณีของการสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพราะวิธีจูงใจผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วยการสร้างบรรยากาศของความคุ้นเคยมีผลให้การสัมภาษณ์ประสบความสำเร็จ มีอัตราการตอบกลับสูง

และข้อมูลมี คุณภาพน่าเชื่อถือ นอกจากนี้การเข้าใจโลกทัศน์หรือกรอบความคิดที่ใช้อ้างอิง (Frame of Reference) ผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละคน จะมีบุคลิกภาพ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ ที่ต่างกันตามประสบการณ์ในอดีต ทำให้แต่ละคนมีโลกทัศน์ต่าง ๆ กัน ผู้ดำเนินการสนทนาจะพัฒนาความ คุ่นเคยได้ดีเมื่อเข้าใจโลกทัศน์ การแนะนำการสัมภาษณ์ก่อนเริ่มต้นคำถามเป็นวิธีสร้างความ คุ่นเคยและจูงใจผู้ร่วมสนทนาวิธีหนึ่ง โดยให้ความมั่นใจว่าจะไม่เปิดเผยข้อมูล การสร้างความ คุ่นเคยอาจถามในเรื่องงานอดิเรก ดนตรี เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผน สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีในช่วงต้นของการสนทนา

Gorden (1987) กล่าวถึงลักษณะบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานของผู้สัมภาษณ์ ได้แก่ ความ ยืดหยุ่น ความมั่นคงทางอารมณ์ สติปัญญาความจำซึ่งทำให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดี และควรมีความรู้ในเรื่องการสัมภาษณ์พอสมควร

Langer (1978 อ้างถึงใน Stewart and Shamdasani, 1991) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาที่ดี ควรมีลักษณะดังนี้ 1) มีความสนใจในความคิดและความรู้สึกของคน โดยนิสัยมิใช่เกิดในขณะที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา 2) ทำทางที่บอกความรู้สึกได้ 3) มีชีวิตชีวาและเป็นโดยธรรมชาติ 4) มีอารมณ์ขัน 5) มีความคิดชัดเจน สามารถมองเห็นชีวิตของผู้เข้าร่วมสนทนาผ่านทางทัศนคติของเขา 6) ยอมรับความลำเอียงในตนเอง 7) มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในตัวผู้เข้าร่วมสนทนา 8) มีความคล่องแคล่วในความคิดเพื่อความกระฉ่าง สามารถตั้งคำถามได้อย่างต่อเนื่อง 9) มีความยืดหยุ่น ไม่เข้มงวดกับคำถามคำตอบจนเกินไป

Vaughn และคณะ (1996) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาว่าควรมีลักษณะ ดังนี้ 1) มีความรู้เพียงพอในเรื่องที่สนทนา 2) มีการวางแผนงานทำความเข้าใจอย่างแท้จริงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกและเป็นความจริง 3) เป็นผู้นำสนทนาที่ทำให้เกิดความชัดเจน ควบคุมกลุ่มแต่เป็นไปในลักษณะของความเป็นมิตร 4) ชักชวนมากกว่าชี้นำ 5) เป็นผู้ให้ความสะดวก 6) มีความจำดีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลเดิมกับปัญหาและคำตอบข้างหน้า 7) ฟังด้วยความตั้งใจ 8) ตอบสนองการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่ตามไปกับภาพความคิดหรือยึดติดกับคู่มือผู้ดำเนินการสนทนา (moderator guide) จนเกินไป 9) สนใจการกระทำเกี่ยวกับความรู้สึกและประเด็นของแต่ละคน 10) ไม่ทำตัวแปลกแยก ห่างเหิน หรือบาดหมางกับผู้เข้าร่วมสนทนา 11) ไม่ตัดสินสมาชิกที่ไม่ค่อยมีส่วนร่วม ซ้ำอัย หรือถูกครอบงำ (dominate) ออกไป 12) เป็นผู้นำทุกคนไปสู่การมีส่วนร่วมในการสนทนา 13) มีทักษะการเขียนที่ดี

5. ข้อควรระวังในการทำหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนา

ถึงแม้ว่าผู้ดำเนินการสนทนาจำเป็นต้องมีความเข้าใจในหัวข้อวิจัยเป็นอย่างดี แต่ผู้ดำเนินการสนทนาก็ไม่ควรทำตัวเข้าช่วยผู้เชี่ยวชาญในกลุ่มด้วย จุดประสงค์ของสนทนากลุ่มคือให้ผู้มีความรู้มาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ถ้ากลุ่มตัวอย่างเชื่อว่า ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อแล้ว ผู้เข้าร่วมสนทนาอาจอึดอัดที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเอง ความจริงผู้ดำเนินการสนทนาควรกล่าวถึงความเข้าใจกว้าง ๆ ที่ยังไม่สมบูรณ์ของข้อมูล เพื่อเป็นเครื่องมือให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นประสบการณ์ของตนเองออกมาในสิ่งที่ผู้ดำเนินการสนทนาต้องการศึกษา (Greenbaum, 1991)

ข้อควรระวังที่สำคัญคือ ความลำเอียงหรืออคติที่เกิดขึ้น ถ้าพบว่าผู้ดำเนินการสนทนามีความลำเอียงเกิดขึ้นอาจทำให้ผู้ร่วมสนทนาที่มีความรู้สึกที่ผู้ดำเนินการสนทนาอยากให้พูดในสิ่งที่ผู้ดำเนินการสนทนาเองต้องการจะได้ยิน ในความลำเอียงนี้สามารถเห็นได้อย่างชัดเจน ถ้าในแต่ละกลุ่มมีผู้ดำเนินการสนทนาคนเดียวกัน ผู้ดำเนินการสนทนาจึงต้องตรวจสอบตัวเองเสมอ เพราะอคติของผู้ดำเนินการสนทนาจะมีผลต่อคำตอบและการวิเคราะห์ข้อมูล (Vaughn, 1996; พิทักษ์เทพสมบัติ, 2531)

ตอนที่ 3 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำเสนอแล้วในตอนที่ 1 และ 2 ทำให้พบเห็นคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มอย่างชัดเจนในหลายคุณลักษณะ จึงขอนำเสนอคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ค้นพบทั้งหมด และด้วยคุณลักษณะที่มีอยู่มากมาย ผู้วิจัยจึงแบ่งคุณลักษณะตามกรอบการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร และด้านทักษะเฉพาะในการดำเนินการสนทนา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ด้านบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพซึ่งหมายถึง สิ่งที่พบเห็นได้สังเกตได้จากภายนอก และแสดงได้ซึ่งความหมาย ความรู้สึก ยกตัวอย่างเช่น การแต่งกาย การแสดงออกซึ่งกริยาท่าทาง สีหน้า ความคิด คำพูด

หรือแม้กระทั่ง เพศ อายุ ศาสนา ซึ่งเป็นคุณลักษณะด้านชีวภาพ ก็เป็นส่วนหนึ่งในด้านบุคลิกภาพ และจากบทบาทของผู้ดำเนินการสนทนาที่ต้องสร้างความประทับใจให้ผู้เข้าร่วมสนทนาให้เห็นในภาพลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้เข้าร่วม และจากการศึกษาเอกสารประกอบด้วย

- 1.1 เพศ (Vaughn และคณะ, 1996) , (Gorden, 1987) , (รุ่งนภา พุ่มพฤษ, 2535)
- 1.2 อายุ (Singer และคณะ, 1983) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Gorden, 1987) , (รุ่งนภา พุ่มพฤษ, 2535)
- 1.3 ศาสนา (Singer และคณะ, 1983) , (รุ่งนภา พุ่มพฤษ, 2535)
- 1.4 สถานภาพทางสังคม (Gorden, 1987)
- 1.5 รูปร่าง (Groves, 1987; Donaghy, 1984 อ้างถึงในปราโมทย์ ทองสุข, 2539)
- 1.6 การแต่งกาย (Groves, 1987; Donaghy, 1984 อ้างถึงในปราโมทย์ ทองสุข , 2539) , (Gorden, 1987) , (Babbie, 1986) , (Vaughn และคณะ, 1996)
- 1.7 การแสดงออกซึ่งสีหน้า ท่าทาง สายตา ที่พึงประสงค์ (Groves, 1987; Donaghy, 1984 อ้างถึงในปราโมทย์ ทองสุข, 2539) (Langer, 1978), (Gorden, 1987) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (สุภางค์ จันทวานิช, 2531) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536)
- 1.8 มีอารมณ์ขัน (Langer, 1978) , (Stewart and Shamdasani, 1991)
- 1.9 ความมีวิสัยทัศน์ / โลกทัศน์เปิดกว้างในความคิดเห็นต่าง ๆ (Groves, 1987; Donaghy, 1984 อ้างถึงในปราโมทย์ ทองสุข, 2539) , (Greenbaum, 1991)
- 1.10 ปรัชญาจากอคติ (Merriam, 1988) , (Porter, 1991) , (Stewart and Shamdasani, 1991) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ, 2531)
- 1.11 มีความสนใจในความรู้สึกรักของคน (Langer, 1978)

2. ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นวิธีวิทยาการวิจัยหนึ่งที่นักวิจัยใช้ในการศึกษาข้อมูลคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไป จึงเป็นคุณลักษณะทั่วไปของนักวิจัย ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นคุณลักษณะที่เอื้อประโยชน์ให้กับผู้ดำเนินการสนทนายิ่งขึ้น

2.1 สถิติปัญญา ความจำ (Porter, 1991) , (Stewart and Shamdasani, 1991), (Vaughn และคณะ, 1996)

2.2 มีทัศนคติเชิงวิทยาศาสตร์และลักษณะที่เอื้อต่อการวิจัย เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ ความคิดอ่านลึกซึ้ง (Pophem, 1993) , (จารึก อัจฉารินทร์, 2529)

2.3 มีความรู้ทางด้านจิตวิทยาสังคม (Vaughn และคณะ, 1996)

2.4 ความรู้ความสามารถในระเบียบวิธีการวิจัย (จารึก อัจฉารินทร์, 2529)

2.5 ความสามารถในการเขียนรายงานผลการวิจัย (Vaughn และคณะ, 1996) , (จารึก อัจฉารินทร์, 2529) , (วีรสิทธิ์ สีทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536)

3. ด้านภาษาและการสื่อสาร

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มใช้ทักษะของการสื่อสารมากที่สุด ระหว่างผู้ดำเนินการสนทนากับผู้เข้าร่วมสนทนา หรือผู้เข้าร่วมสนทนากับผู้เข้าร่วมสนทนา ภาษาและการสื่อสารจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ข้อมูลที่เป็นคำตอบเป้าหมายของการวิจัย ผู้ดำเนินการสนทนาจึงต้องเป็นผู้ที่ใช้ภาษาและการสื่อสารได้ดีถูกต้องตามหลักภาษาในการจะถ่ายทอดคำพูดที่เหมาะสม (Stewart and Shamdasani, 1991; Vaughn และคณะ, 1996) กับกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งประกอบด้วย

3.1 การพูดแสดงออกอย่างจริงใจ และเป็นธรรมชาติ (Langer, 1978) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2531) , (ประวิต เอรารวรรณ์, 2539)

3.2 เสียงดังฟังชัดเจน (Babbie, 1986)

3.3 คำสุภาพ เข้าใจง่าย (สุภางศ์ จันทวานิช, 2531)

3.4 ชัดเจนในรูปประโยค แปลความ ขยายความ คำควบบก (อารี ถาวรเศรษฐ์, 2536)

3.5 เป็นผู้ฟังที่ดี ฟังอย่างตั้งใจ (Popham, 1993) , (Vaughn และคณะ, 1996), (สุภางศ์ จันทวานิช, 2531) , (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2531)

4. ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นส่วนในการสร้างความเชื่อมั่นในการดำเนินการสนทนา (ข้อคำถาม) ให้กับตนเองและผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งแสดงออกถึงความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อให้การสนทนาเป็นไปตามเป้าหมายของการวิจัย และสร้างความพึงพอใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา

4.1 มีความรู้ความเข้าใจ และธรรมชาติของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Stewart and Shamdasani, 1991) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) , (ประวิต เอราวรรณ์, 2539)

4.2 เข้าใจขอบเขตหัวข้อและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย (Gorden, 1987) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536)

4.3 มีความรู้ในเรื่องที่วิจัย เข้าใจปัญหา สมมติฐาน (Gorden,1987) , (Porter, 1991) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536)

4.4 มีทักษะการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ เข้าใจคำถาม มีการจัดเรียงคำถาม (Stewart and Shamdasani, 1991) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) , (ประวิต เอราวรรณ์, 2539)

4.5 การสร้างบรรยากาศการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การกระตุ้นถาม (Morgan, 1988) , (Stewart and Shamdasani, 1991) , (Popham, 1993) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) , (ประวิต เอราวรรณ์, 2539) , (สุระศักดิ์ เพ็ญสุระ, 2540)

4.6 สร้างบรรยากาศผ่อนคลาย ความสนุกและความพึงพอใจ (Langer, 1978)(Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) , (ประวิต เอราวรรณ์, 2539)

4.7 ควบคุมสถานการณ์ รักษาประเด็น และเวลา (Gorden, 1987) , (Porter, 1991) , (Popham, 1993) , (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) , (ประวิต เอราวรรณ์, 2539)

4.8 มีความยืดหยุ่น (Langer, 1978) , (Gorden, 1987) , (ประวิต เกรวารรณ์, 2539)

4.9 ทักษะการกล่าวแนะนำ สรุป และขอบคุณ (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (สุภางค์ จันทวานิช, 2531) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535)

4.10 การให้เกียรติผู้เข้าร่วมสนทนา (Vaughn และคณะ, 1996)

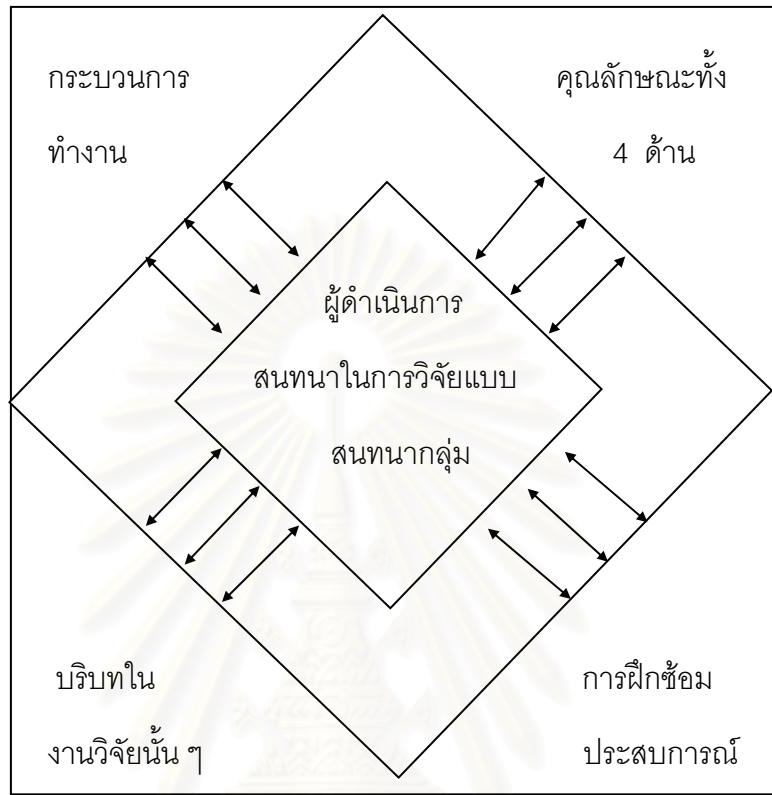
4.11 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับตลอดเวลา อย่างคล่องแคล่ว เพื่อเชื่อมโยงความ ข้อมูลเดิมกับปัญหาและข้อมูลใหม่ (Langer, 1978) , (Porter, 1991) , (Popham, 1993) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธินแสงดี, 2536) ,

4.12 คอยควบคุมพยายามไม่ให้เกิดการข่มทางความคิด หรือให้เห็นคล้อยตาม กับผู้ที่พูดเก่ง (Vaughn และคณะ, 1996) , (Krueger, 1997) , (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงดี, 2536) , (นภาพร หะวานนท์, 2535) ,

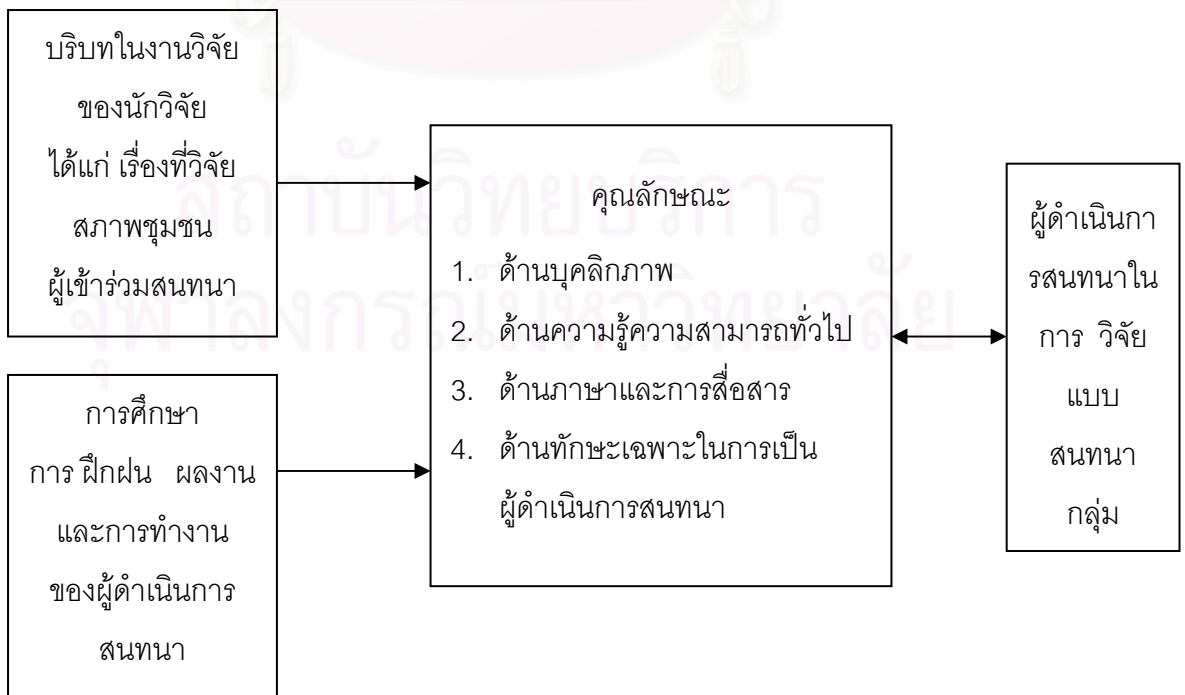
4.13 การใช้สื่อต่าง ๆ ประกอบการสนทนา (Vaughn และคณะ, 1996)

4.14 รู้พื้นฐานของผู้เข้าร่วมสนทนา มองผ่านชีวิตของผู้เข้าร่วมผ่านทางทัศนคติ (Langer, 1978)

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การศึกษารายกรณีนักวิจัยที่ปฏิบัติงานวิจัยเกี่ยวกับวิจัยสังคมศาสตร์ที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์การเป็นผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. การคัดเลือกกรณีศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการศึกษานำร่อง (Pilot study) และมีโอกาสได้ลงสนทนาสัมภาษณ์ถึงประสบการณ์เกี่ยวกับการทำงานวิจัย การวิจัยแบบสนทนากลุ่มและหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนารวมถึงการเข้าร่วมสังเกตการณ์ทำการสนทนากลุ่ม จากการสังเกตพบว่ามีลักษณะทำงานเป็นทีม แบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน การสนทนากลุ่มประกอบด้วย ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึกคำสนทนา ผู้บริการทั่วไปและผู้เข้าร่วมสนทนา และจากการลงสนทนาค้างนี้จึงเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็นเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา

ผู้วิจัยโดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา ได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาขึ้น เพื่อคัดเลือกไว้ทำานหนึ่งให้มีคุณสมบัติสอดคล้องเหมาะสมกับคำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัยเกณฑ์ดังกล่าวมี 6 ประการ คือ

1. เป็นนักวิจัยที่ปฏิบัติการวิจัย
2. เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในผลงานวิจัยเชิงคุณภาพ
3. มีผลงานวิจัยเชิงคุณภาพที่นำเอาการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้ในการวิจัยมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 เรื่อง และเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่แก่สาธารณชน
4. มีประสบการณ์ในการทำวิจัยโดยได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนา ไม่น้อยกว่า 10 กลุ่ม ขึ้นไป
5. เป็นผู้ได้รับการพิจารณาจากหัวหน้าหน่วยงานว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและมีความสามารถประสบการณ์ผู้ดำเนินการสนทนา

6. มีโครงการวิจัยที่อยู่ในขณะดำเนินการกับช่วงเวลาเดียวกัน ของนิสิตในการทำวิทยานิพนธ์และเป็นโครงการที่มีความน่าสนใจ

จากเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าว ผู้วิจัยจึงทำการสำรวจและสอบถามขอคำแนะนำจากสถาบันวิจัยต่าง ๆ ที่คิดว่าน่าจะมีการนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้ในการทำวิจัย หลังจากนั้นจึงทำหนังสือขอความร่วมมือจากภาควิชาฯ ถึงยังผู้อำนวยการสถาบัน พิจารณานักวิจัยที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม และมีความสามารถประสบการณ์ผู้ดำเนินการสนทนาในสถาบัน เพื่อให้ข้อมูลกับนิสิตผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ สอบถามข้อมูลประกอบการคัดเลือกและนำมาเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้

สำหรับการพิจารณาคัดเลือกกรณีศึกษาตามเกณฑ์ทั้ง 6 ข้อที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกไว้เพียงท่านเดียว ซึ่งเป็นนักวิจัยทางด้านวิจัยสังคมของสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม (นามสมมติ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่ นักวิจัยกันยา (นามสมมติ)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก. ขั้นตอนการเตรียมตัวก่อนเข้าภาคสนาม

1. ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (focus group research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อกำหนดกรอบการสังเกต และแนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ โดยการเตรียมกรอบการสังเกตและแนวคำถามกว้าง ๆ ไว้ก่อน

2. การศึกษาอัตชีวประวัติในด้านการศึกษา การปฏิบัติการวิจัย โดยมุ่งศึกษาบริบทในการทำงานและปฏิบัติการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเฉพาะการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เพื่อหาคำอธิบายว่า คุณลักษณะบุคคลิกภาพ การปฏิบัติงาน ความเชี่ยวชาญ เป็นอย่างไร และเพื่อเป็นการตัดสินใจในการเลือกกรณีศึกษา

3. การเตรียมรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินการเก็บข้อมูลกับกรณีศึกษา เช่น แนวการสังเกต แบบบันทึกการสัมภาษณ์

4. เตรียมการสัมภาษณ์และอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบ คือ สมุดบันทึก เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป

5. เตรียมทำแผนที่ (mapping) ลักษณะทางกายภาพของสนาม แผนเวลา เพื่อความสะดวกในการดำเนินการเก็บข้อมูล

ข. ขั้นตอนการเข้าสู่ภาคสนาม

การเข้าสู่สนามของผู้วิจัย ผู้วิจัยเข้าไปในบทบาทของผู้ช่วยวิจัย ซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือแก่นักวิจัย เช่น การลงภาคสนามและเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้บริการทั่วไปในช่วงของการดำเนินการสนทนา เป็นต้น ผู้วิจัยใช้เทคนิคหลักในการเก็บข้อมูลการวิจัยภาคสนาม คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการศึกษาเอกสาร โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการสังเกตการปฏิบัติงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม โดยมีหลักสำคัญดังนี้ มีการวางแผนการสังเกตอย่างรอบคอบ ชัดเจน มีการจดบันทึกการสังเกตอย่างเป็นระบบ และมีความระมัดระวังในเรื่องของความตรงและความเที่ยงในการแปลผลการสังเกต โดยพิจารณาถึงการทำงานและคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

1.1 การทำงานของผู้ดำเนินการสนทนา คือ การพิจารณาถึงการทำงานในแต่ละอย่างในหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนามีช่วงเวลา ขั้นตอน ลักษณะการทำงานเป็นอย่างไร และสามารถให้คำอธิบายในการดำเนินการหรือพฤติกรรมดังกล่าวอย่างไร

1.2 คุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนา

1.2.1 คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ คือ การพิจารณาถึงคุณลักษณะในด้านชีวภาพและคุณลักษณะที่สร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ในตัวผู้ดำเนินการสนทนา มีส่วนประกอบอะไร และสามารถให้คำอธิบายในคุณลักษณะหรือพฤติกรรมดังกล่าวได้อย่างไร

1.2.2 คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไป คือ การพิจารณาถึงคุณลักษณะในด้านความรู้ วุฒิการศึกษา และความสามารถทางสติปัญญา มีส่วนประกอบอะไร และสามารถให้คำอธิบายในคุณลักษณะหรือพฤติกรรมดังกล่าวได้อย่างไร

1.2.3 คุณลักษณะด้านภาษาและการสื่อสาร คือ การพิจารณาถึงคุณลักษณะในด้านหลักภาษาและการใช้รวมถึงลีลาการพูดต่าง ๆ มีส่วนประกอบอะไร และสามารถให้คำอธิบายในคุณลักษณะหรือพฤติกรรมดังกล่าวได้อย่างไร

1.2.4 คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา คือ การพิจารณาถึงคุณลักษณะอื่น ๆ นอกจากคุณลักษณะจริงสามด้าน และเป็นคุณลักษณะที่เด่นสำคัญสำหรับผู้ดำเนินการสนทนาที่จะนำความสำเร็จมาสู่แนวโน้ม มีส่วนประกอบอะไร และสามารถให้คำอธิบายในคุณลักษณะหรือพฤติกรรมดังกล่าวได้อย่างไร

2. การสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกรณีศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง สำหรับการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เอง โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพราะสามารถตรวจสอบความสมบูรณ์ของคำตอบได้ดี ซึ่งมีขั้นตอนในการเตรียมการสัมภาษณ์ ดังนี้ คือ

2.1 ขั้นเตรียมการ เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ การศึกษาข้อมูลและประวัติผู้ให้สัมภาษณ์ การกำหนดนัดหมายเกี่ยวกับวัน เวลา และสถานที่ที่สัมภาษณ์ การเลือกประเภทสัมภาษณ์ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และวัตถุประสงค์ การเตรียมแนวคำถามแบบสัมภาษณ์ และวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งทดลองเครื่องมือ

2.2 ขั้นการสัมภาษณ์ โดยการแนะนำตัว วัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์ การดำเนินการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะติดตามคำตอบที่บกพร่องหรือคำตอบที่ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้เทคนิคกระตุ้น ถามแห่ การชี้แจงให้ผู้ตอบตอบด้วยความเต็มใจ แต่ผู้สัมภาษณ์ต้องหลีกเลี่ยงการแสดงความพอใจในคำตอบ สร้างบรรยากาศของการสัมภาษณ์ที่ราบรื่นและได้ข้อมูลที่ครบตามแนวคำถามการสัมภาษณ์

2.3 ขั้นการจดบันทึกการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะบันทึกคำตอบในทันที ถ้าในการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ใช้วิธีการบันทึกเนื้อหาด้วยวิธีสรุปความ และถ้าเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ จะใช้วิธีการบันทึกตามข้อเท็จจริง โดยไม่ใส่อคติและความคิดเห็นของนักวิจัยลงไปด้วย มีการทบทวน ตรวจสอบข้อมูลการสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียง

2.4 ขั้นการปิดการสัมภาษณ์ การกล่าวขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์

3. การศึกษาเอกสาร ซึ่งเป็นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งได้แก่ โครงการวิจัย บริบทชุมชน สมุดจดบันทึกการทำงาน คำถาม ข้อสังเกตต่าง ๆ โดยพิจารณาความละเอียดลึกซึ้งในการทำหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แนวทางการสังเกตผู้ดำเนินการสนทนา เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งกำหนดรายการในการสังเกต ดังนี้

- 1.1 การทำงานและลักษณะการทำงาน
- 1.2 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา ทั้ง 4 ด้าน

2. แนวทางการสังเกตผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้เข้าร่วมสนทนา โดยกำหนดรายการในการสังเกต ดังนี้

- 2.1 คุณลักษณะทางสังคม
- 2.2 ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องที่สนทนาและงานวิจัย
- 2.3 พฤติกรรมหรือการกระทำ และคำพูดระหว่างการสนทนา

3. แนวทางการสังเกตชุมชน เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งเป็นภาคสนามในงานวิจัยของนักวิจัย โดยกำหนดรายการในการสังเกต ดังนี้

- 3.1 สภาพที่ตั้งและชุมชนแวดล้อม
- 3.2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ชีวิตความเป็นอยู่
- 3.3 ประเพณี วัฒนธรรม

4. แนวทางการสัมภาษณ์ผู้ดำเนินการสนทนา เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้างประกอบด้วยประเด็นเกี่ยวกับประวัติและการทำงาน โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองในสนามวิจัยและอาจมีประเด็นต่าง ๆ เพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ แนวคำถามมีดังนี้

- 4.1 ประวัติส่วนตัวและบุคลิกภาพ
- 4.2 ประวัติการทำงานด้านวิชาการและงานวิจัย
- 4.3 ทศนคติความเข้าใจต่อวิธีวิทยาการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและหน้าที่

ผู้ดำเนินการสนทนา

- 4.4 การทำงานในหน้าที่นักวิจัยและผู้ดำเนินการสนทนา รวมทั้งเทคนิค

เฉพาะตัว

5. แนวทางการสัมภาษณ์นักวิจัยร่วม / ผู้ช่วยวิจัย เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้างโดยแนวคำถามครอบคลุมประเด็นหลัก ดังนี้ แนวคำถามอาจมีประเด็นเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้

- 5.1 ประวัติการทำงานด้านวิชาการและงานวิจัย
- 5.2 ทศนคติและความเข้าใจในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและหน้าที่ผู้ดำเนินการ

สนทนา

5.3 หน้าที่ได้รับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย

5.4 ความรู้สึกและบรรยากาศในการสนทนา ต่อผู้ดำเนินการสนทนาและ
ผู้เข้าร่วมสนทนา

6. แนวทางการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้างโดยแนว คำถาม
ครอบคลุมประเด็นหลัก ดังนี้ แนวคำถามอาจมีประเด็นเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้

6.1 บทบาทในการเป็นผู้ให้ข้อมูล

6.2 ความรู้สึกและบรรยากาศในการสนทนา ต่อผู้ดำเนินการสนทนาและ
ผู้เข้าร่วมสนทนา

7. แนวทางการสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานวิจัย โดยแนวคำถามครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวกับ
ตัวผู้ดำเนินการสนทนาในด้านบุคลิกภาพและการทำงาน

8. แนวทางการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน โดยแนวคำถามครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับประวัติ
ความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชน

9. อุปกรณ์การบันทึกเทป

10. กล้องถ่ายรูป

4. ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษารวบรวมข้อมูล ประมาณ 7 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน
2542 ถึงเดือนพฤษภาคม 2543 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในการจัดสนทนากลุ่มของกรณีศึกษา
จำนวน 8 ครั้ง (ดังแสดงในตารางที่ 1) ทำการศึกษาครอบคลุมกิจกรรม พฤติกรรมในด้านต่างๆ
ของผู้ดำเนินการสนทนา และบริบทแวดล้อมอันจะเป็นผลต่อการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

5. การตรวจสอบข้อมูล

1. การใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้น
ถูกต้องหรือไม่ ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลเดียวกันที่เก็บมาจากเวลา สถานที่ หรือบุคคลที่แตกต่าง
กันด้วยวิธีการหลาย ๆ วิธี

2. การใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบถามซ้ำ คือ การพิจารณาข้อมูลที่เก็บมาได้ หากข้อมูลใดเป็นที่สนใจผู้วิจัยก็ตรวจสอบความตรงภายในด้วยการตรวจสอบซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

3. การสอบวัดเปรียบเทียบ โดยการสอบถามนักวิชาการในเรื่องข้อมูลที่ผู้วิจัยสงสัย เพื่อเปรียบเทียบความตรงของข้อมูล

4. ตรวจสอบการจดบันทึกให้เป็นระบบ ละเอียด ครอบคลุม แยกแยะข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และความคิดเห็นของผู้วิจัยออกจากกันอย่างเป็นระบบ ลงบันทึกวันที่ จัดทำดัชนีให้ชัดเจนคงเส้นคงวาและเป็นระบบ จัดทำรหัสของคำ กลุ่มคำ / เกณฑ์ กระบวนการ ความหมาย การตีความและตัวอย่าง

5. ตรวจสอบความเป็นไปได้ของข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่า “สมเหตุสมผลหรือไม่” การชี้แจงนำหนักหลักฐานที่ค้ำจังก่าอธิบายของนักวิจัย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธี ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหา

โดยเน้นที่องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ความเป็นระเบียบ เป็นปรนัย และอิงกรอบแนวคิดทฤษฎี

2. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

2.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้

2.2 การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) คือการจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ ทั้งโดยอาศัยแนวคิดทฤษฎี เป็นแนวทางในการจำแนกสำหรับการวิเคราะห์ และแบบไม่ใช้แนวคิดทฤษฎีซึ่งเป็นการอาศัยสามัญสำนึกหรือประสบการณ์ของผู้วิจัย

7. การนำเสนอข้อมูล

รายงานการวิจัยนี้จะนำเสนอข้อมูลในรูปของการบรรยายเป็นหลัก โดยมีการยกคำพูด (quote) ขึ้นอ้าง สอดแทรกในรูปของตาราง หรือแผนภาพเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น การนำเสนอผลการวิจัยจะเสนอเป็น 4 ส่วนหลัก ๆ คือ

ส่วนที่ 1 บริบทในงานวิจัย ซึ่งได้แก่ เรื่องที่วิจัย บริบทชุมชน บริบทผู้เข้าร่วมสนทนา สภาพแวดล้อมและบรรยากาศการสนทนา

ส่วนที่ 2 การศึกษา ผลงาน และการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา

ส่วนที่ 3 คุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนา

ส่วนที่ 4 สภาพปัญหาที่พบในการดำเนินการสนทนา และเทคนิคเพื่อการปรับปรุงพฤติกรรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 สรุปการศึกษาสังเกตการณ์ดำเนินการสนทนากลุ่ม

ครั้งที่	วันที่	กลุ่มการศึกษา				ได้ต้นไม้	สถานที่	
		ผู้สูงอายุ (8 คน)	เยาวชน (12 คน)	คณงานโรงงาน (8 คน)	แกนนำชุมชน (12 คน)		ห้องประชุม โรงเรียน	ศูนย์การเรียนรู้ รวมชุมชน
1	19 มกราคม 2543	✓				✓		
2	20 มกราคม 2543		✓				✓	
3	23 มกราคม 2543			✓		✓		
4	7 มีนาคม 2543				✓		✓	
5	15 มีนาคม 2543				✓		✓	
6	7 เมษายน 2543				✓		✓	
7	24 เมษายน 2543				✓		✓	
8	25 เมษายน 2543				✓			✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบแบ่งเป็น 3 หน้าที่หลัก คือ

- 1) ผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำตลอดจนกำกับกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปในแนวทางของหัวข้อการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด
- 2) ผู้จัดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้คอยจดคำสนทนาทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จดทัน
- 3) เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป เป็นบุคคลที่บันทึกเทปและให้ความสะดวกแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา หน้าที่ที่ถือว่ามี ความสำคัญที่สุดในสามหน้าที่หลักนี้และเปรียบเสมือนกุญแจของการวิจัยก็คือ ผู้ดำเนินการสนทนา (Vaughn, 1996) เป็นบทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้เข้าร่วมสนทนากับข้อมูล ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้ดำเนินการสนทนาควรมีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญในการ นำพากลุ่มเหล่านั้นไปสู่การให้ข้อมูลที่ต้องการแก่การวิจัย ทำให้เป็นที่มาของการศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา ครอบคลุมคุณลักษณะ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร และด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งในการนำเสนอข้อค้นพบต่าง ๆ จะนำเสนอในรูปแบบการบรรยายภายใต้ขอบเขตของประเด็นการศึกษาวิจัยที่ผู้วิจัยวางไว้

การศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษารายกรณีนี้วิจัยที่ปฏิบัติงานวิจัยเกี่ยวกับการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์การเป็นผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม โดยการพิจารณาความเชี่ยวชาญดังกล่าวจากผู้อำนวยการสถาบัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพอันเป็นวิธีที่ทำให้พบเห็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นตามสภาพความเป็นจริง ซึ่งคุณลักษณะบางคุณลักษณะแสดงออกมาได้อย่างชัดเจน ซึ่งบางคุณลักษณะจะสะท้อนออกมาได้จากบริบทแวดล้อม เช่น ผลงาน การทำงาน เป็นต้น และเพื่อให้เห็นภาพคุณลักษณะที่เด่นชัด ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะสร้างความเข้าใจดังกล่าว จึงแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 บริบทในงานวิจัย ซึ่งได้แก่ เรื่องที่วิจัย บริบทชุมชน บริบทผู้เข้าร่วมสนทนา สภาพแวดล้อม บรรยากาศการสนทนา

ตอนที่ 2 การศึกษา การฝึกฝน ผลงาน และการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา

ตอนที่ 3 คุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนา

ตอนที่ 4 สภาพปัญหาที่พบในการจัดดำเนินการสนทนา และเทคนิคที่ใช้เพื่อการปรับพฤติกรรม

ตอนที่ 1 บริบทในงานวิจัย

การวิจัยโดยการศึกษารายกรณี เป็นการศึกษาที่สนใจเน้นความสำคัญของมุมมองรอบด้าน เพื่อให้เข้าใจถึง ความหมาย พฤติกรรมมนุษย์ แต่ละบุคคลและการตีความจากบริบทสถานการณ์ต่างๆ ของกลุ่มการศึกษานั้น ในการศึกษาบริบทจะครอบคลุมบริบทในเรื่องงานวิจัย บริบทชุมชน บริบทผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสภาพแวดล้อมการจัดสนทนา ซึ่งชื่อดังกล่าวที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยขอสงวนไว้ และนำเสนอในชื่อสมมติทั้งหมด

1. บริบทงานวิจัย

โครงการวิจัยที่นำมาศึกษาในครั้งนี้เป็นโครงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยมีหลักการพื้นฐานการวิจัยที่ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่มีทั้งสภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ทำให้เกิดความต้องการแสวงหาแนวทางและเครื่องมือในการวัดการพัฒนาที่แท้จริงของสังคม ไม่อยากให้ความมั่งคั่งและสิ่งอำนวยความสะดวกพ่วงพาเอาการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงประสงค์มาสู่สังคมไทย การสร้างตัวชี้วัดสามารถทำให้รู้ว่าการพัฒนาได้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ และดีขึ้นอย่างไร ตัวชี้วัดจะปรับเปลี่ยนอยู่เสมอและสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไปสะท้อนคุณภาพชีวิตและสังคมไทย ตลอดจนช่วยชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศไทยต่อไป

โครงการวิจัยนี้เป็นบริบทของการวิจัยครั้งนี้ สนใจมุมมองของสังคมที่กว้างขวางกว่ารายงานเชิงสถิติและสนใจกระบวนการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ดำเนินการในรูปแบบการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับสังคม ใช้กระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นแนวทางการสำรวจแนวคิดเครื่องชี้วัดในมิติต่าง ๆ โดยศึกษาจากพื้นที่ที่มีความหลากหลายในประเทศไทย มีคณะนักวิจัยประกอบด้วย นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาของประเทศร่วมกับนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่ ใช้วิธีการวิจัยที่สำคัญคือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการประเมินสภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อสร้างและพัฒนาชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อใช้และมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ
2. เพื่อทำการวิจัยที่ก่อให้เกิดการประสานงานระหว่างนักวิชาการกับองค์กรชุมชนในการสร้างกระบวนการการพัฒนาโดยสมาชิกในสังคม/ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม
3. เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในระดับพื้นที่และระดับประเทศ
4. เพื่อใช้ผลการศึกษาคือวิจัยเป็นต้นแบบในเชิงวิชาการและสาระเพื่อการขยายผล นำตัวชี้วัดไปทดลองใช้ในพื้นที่อื่น ๆ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อการศึกษาการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่จะสามารถอธิบายได้ทั้งในระดับประเทศและในระดับพื้นที่ ซึ่งในระดับพื้นที่จะให้ความสำคัญกับความแตกต่างของระบบนิเวศและลักษณะทางวัฒนธรรม ประเด็นเนื้อหาการวิจัย แบ่งเป็น 8 ด้าน คือ

1) สภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	2) เศรษฐกิจ
3) สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข	4) ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้
5) การศึกษาและทรัพยากรมนุษย์	6) วัฒนธรรมและจิตใจ
7) ประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ	8) ครอบครัวและชุมชน

กลุ่มตัวอย่าง

เพื่อให้ได้การสร้างตัวชี้วัดที่ครอบคลุมทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ จึงจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตการวิจัยเชิงพื้นที่ให้ชัดเจน โดยมุ่งให้ภาพครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในพื้นที่ที่มีลักษณะชุมชนต่างกัน แยกเป็นเขตเมืองและเขตชนบท

<p>ก. เขตชนบท</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนต้นน้ำและลุ่มน้ำ 2. ชุมชนเกษตรผสมอุตสาหกรรม 3. ชุมชนชายฝั่งทะเล 4. ชุมชนเกษตรที่ราบลุ่ม * 	<p>ข. เขตเมือง</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนอุตสาหกรรม 2. ชุมชนเมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยว 3. ชุมชนแออัด 4. กรุงเทพมหานคร
--	--

* กลุ่มรับผิดชอบของนักวิจัยกันยา ซึ่งเป็น 1 ใน 8 กลุ่มตัวอย่างของโครงการวิจัยนี้

ระยะเวลาการศึกษา

ในการศึกษามีขอบเขตระยะเวลารวม 2 ปี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่หนึ่ง (เดือนที่ 1 – 3 / มี.ค. – พ.ค. 42)

1. จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด วัตถุประสงค์ วิธีการเก็บข้อมูล เป้าหมายของโครงการ ตลอดจนการกำหนดพื้นที่ศึกษาซึ่งผู้วิจัยจะคัดเลือกพื้นที่ศึกษาในแต่ละภูมิภาคให้ครอบคลุมแต่ละพื้นที่เป้าหมาย

2. อบรมนักวิจัยด้านเทคนิควิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

3. ติดต่อประสานงานกับองค์กรในระดับพื้นที่

ขั้นตอนที่สอง (เดือนที่ 4 – 6 / มิ.ย. – ส.ค. 42)

1. ศึกษาข้อมูลในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล พร้อมกับการศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญของชุมชนเป้าหมาย ทั้งนี้ เพื่อให้ นักวิจัยได้เกิดความคุ้นเคยกับสภาพของชุมชนเป้าหมายในพื้นที่ ข้อมูลและข่าวสารที่ได้จะถูกนำไปใช้ในการสร้างและพัฒนาประเด็นคำถามในการศึกษาวิจัยและเครื่องมือเก็บข้อมูล

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพสำหรับประชากรตัวอย่างในแต่ละพื้นที่ ในขั้นตอนที่ 2 นี้จะเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และข้อมูลเอกสารสถิติในพื้นที่

3. ดำเนินการในพื้นที่ปฏิบัติการโดยใช้วิธีการ participatory appraisal ระดมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการและแนวทางการพัฒนาชุมชนและทำงานร่วมกับองค์กรพื้นที่

ขั้นตอนที่สาม (เดือนที่ 7 – 15 / ก.ย. 42 – พ.ค. 43)

1. ใช้การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม กับประชากรตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มสังคมพร้อมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของแต่ละกลุ่มเพื่อกำหนดตัวชี้วัดของชุมชน

2. การวิเคราะห์และเขียนรายงานผลการศึกษาศีษิตตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม โดยนำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพที่ประมวลแล้วมาวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดหลักและตัวชี้วัดย่อยในทุกมิติ ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง

3. ในขั้นตอนนี้เป็นการจัดทำและออกแบบระบบฐานข้อมูลตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับสังคมไทย โดยใช้วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยประชาชนมีส่วนร่วม (participatory action research) มีการจัดทำชุดตัวชี้วัดเบื้องต้นในชุมชนและนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกับคณะทำงานพัฒนาตัวชี้วัด และนำไปทดสอบในพื้นที่เพื่อให้ได้ตัวชี้วัดที่เหมาะสมขึ้น

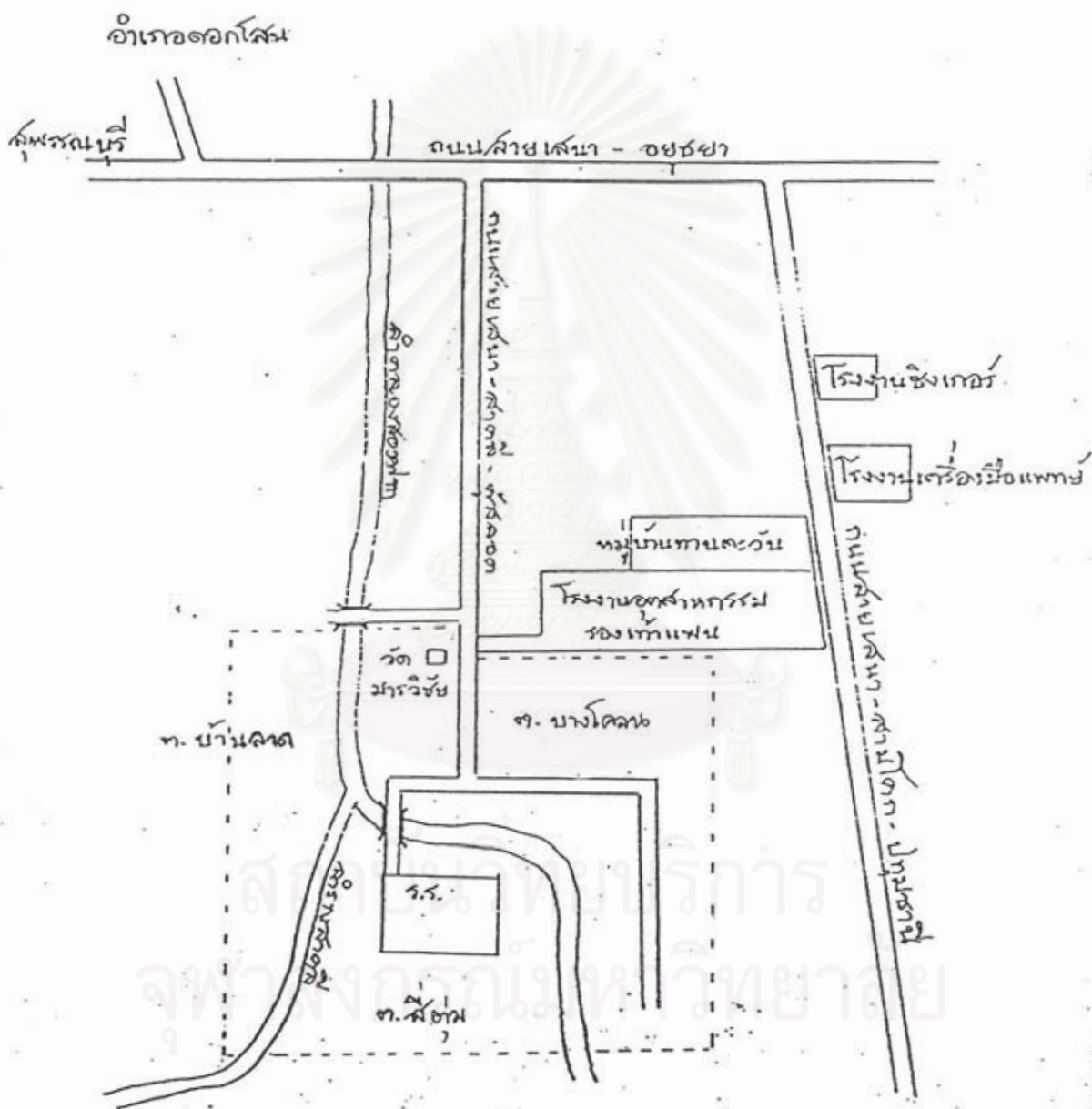
ขั้นตอนที่ 4 (เดือนที่ 16 – 24 / มิ.ย. 43 – ก.พ. 44)

นำข้อมูลมาประมวลและสังเคราะห์ระดับภูมิภาคและจัดทำชุดตัวชี้วัดระดับพื้นที่และระดับชาติ เขียนรายงานผลการดำเนินงาน

2. บริบทชุมชน

ชุมชนที่เป็นภาคสนามในการวิจัย คือชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก (นามสมมติ) อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 82 กิโลเมตร กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 4 (เขตชุมชนชนบทเกษตรที่ราบลุ่มภาคกลาง) ในโครงการวิจัยนี้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่นักวิจัยกันยาดูแลรับผิดชอบ

แผนภาพที่ 2 ที่ตั้งชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก

แสดงอาณาบริเวณชุมชนสาครลี

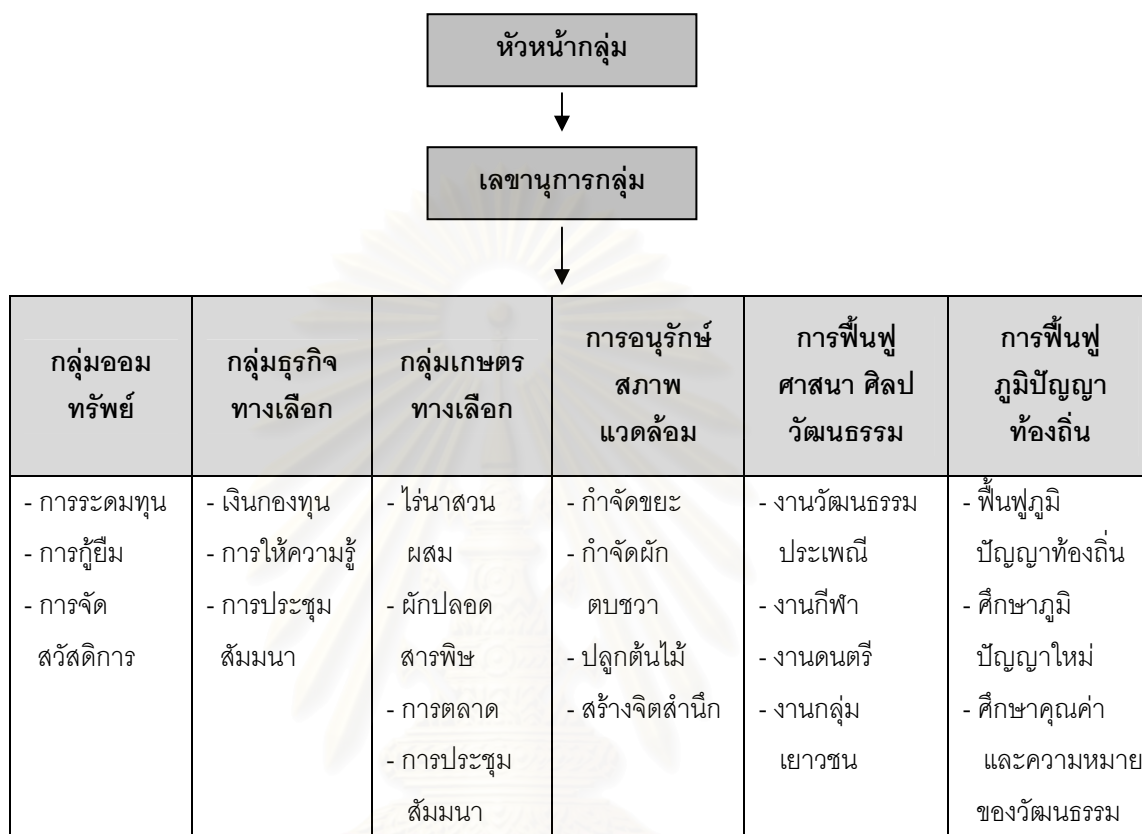
ชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก เป็นชุมชนที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ใน 3 ตำบล คือ ตำบลบางโคลน หมู่ 8-10 ตำบลสี่ตุ่ม หมู่ 1-2 ตำบลบ้านลาด หมู่ 1-2 จากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันตกประมาณ 20 กิโลเมตร และอยู่ตอนใต้ของอำเภอดอกโสน 6 กิโลเมตร มีถนนหมู่บ้านสายเสนาถึงหลวงประสิทธิ์ผ่านควบคู่ไปกับคลองสองฟาก

ในหมู่ของนักพัฒนาสังคมจะเป็นที่รู้จักกันดีเพราะชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนภาคกลางเขตเกษตรที่ราบลุ่ม ซึ่งมีกิจกรรมหลากหลายในด้านการประกอบอาชีพบนความเป็นอยู่แบบพึ่งตนเอง และกล่าวขวัญกันในนาม “ชุมชนเข้มแข็ง” หลายปีมานี้มีนักพัฒนาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เข้ามาศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาหลายโครงการ มีการแลกเปลี่ยนดูงานกันระหว่างชุมชนด้วยกันเอง จนทำให้แกนนำชุมชนของที่นี่มีงานมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการรับรอง การให้ความรู้ความเข้าใจในขบวนการทำงาน นำชมกิจกรรมที่ประสบผลสำเร็จในหมู่บ้าน เพื่อประโยชน์กับกลุ่มดังกล่าวได้รับรู้และสานต่อวัตถุประสงค์

ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนแห่งนี้คือ การอยู่ร่วมกันที่เน้นการปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกัน โดยการจัดให้มีการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนในลักษณะขององค์กรประชาชน/ประชาสังคม มีโครงสร้างขององค์กร / เครือข่าย และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบ และการกำหนดกิจกรรมร่วมกันเพื่อรองรับการมีผลประโยชน์หรือที่เรียกว่า “องค์กรชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก”

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 3 โครงสร้างองค์กรวัฒนธรรมคลองสองฟาก

แผนภูมิโครงสร้างองค์กรชุมชนครอบคลุมวิถีชีวิตชาวบ้านริมคลองสองฟากพื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม ที่นี้เรามีเกษตรกรรมแบบส่งออกและแบบพึ่งตนเอง สารเคมีสิ่งที่ทุกคนอยากจะหลีกเลี่ยงแต่คงทำได้ยากจึงนำมาใช้ให้น้อยที่สุด การทำเกษตรทางเลือกจึงเริ่มขึ้นมา อาทิ การทำไร่นาสวนผสม การปลูกผักปลอดสารพิษ

นอกจากนี้การประกอบธุรกิจทางเลือกผลประโยชน์เพื่อกลุ่มสมาชิกเป็นการรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มขึ้น ผลิตน้ำดื่มสมุนไพร อาทิ น้ำตะไคร้ น้ำกระเจี๊ยบ น้ำมะขาม น้ำมะตูม น้ำเก๊กฮวย ฯลฯ เครื่องดื่มไวน์ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการบรรจุที่ทันสมัย เล่ากันว่าเครื่องปิดฝาขวดของที่นี่เราก็ผลิตได้เอง

สำหรับเครื่องดื่มที่นำมาใช้ในการจัดสนทนากลุ่มก็ไม่ใช่ชื่อนี้เลย แต่หากเป็น น้ำดื่มสมุนไพรหลายหลากของที่นี่เอง ผู้วิจัยได้มีโอกาสชิมไวน์ของที่นี่ด้วยมีไวน์แดงกับไวน์ขาว ไวน์แดงทำมาจากกระเจี๊ยบมีลักษณะคล้ายกับไวน์แดงที่ทำจากองุ่น สำหรับรสชาติแล้วไม่ต่างอะไรจากไวน์องุ่นขวดราคาแพง ๆ สักเท่าไร ส่วนไวน์ขาวทำจากมะดันมีรสชาติหวาน สำหรับผู้วิจัยนอกจากรสชาติแล้วสิ่งที่ประทับใจ คงเป็นความภูมิใจในภูมิปัญญาและพลังแห่ง ความสามัคคีของกลุ่มชาวบ้านชุมชนวัฒนธรรมแห่งนี้ โรงงานการผลิตเล็กๆ ที่ผลผลิตไม่ได้ เล็กตามไปด้วย เพราะพี่สุชาติ หนึ่งในกรรมการดูแลที่นี้บอกกับผู้วิจัยว่า “เรามีกำลังผลิตน้อย บางครั้งไม่ทันต่อ order ที่เข้ามาเลย”

อีกอย่างที่เห็นที่น่าสนใจ “ครัวชุมชน” ตอนแรกฟังและดูจากความหมาย อาจทำให้ เข้าใจได้หลายอย่าง แต่จากการสอบถามพูดคุยทำให้ต้องยอมรับว่าเป็นการค้าที่เอื้อประโยชน์ ต่อคนในชุมชนจริง ๆ ที่นี้จะมีแม่ครัวไม่กี่คนทำกับข้าว เพื่อจะขายในราคาถูก ห้าบาทสิบบาท ได้ตามกำลังซื้อ จะซื้อกลับบ้านหรือนั่งทานที่นี้ก็ได้ แต่ถ้านั่งทานก็มีรูปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการทำมาหากินของคนในชุมชนให้ดูกันเพลิน ๆ ไปด้วย

ความโดดเด่นตรงนี้ดึงดูดให้นักวิจัย นักพัฒนาสังคมนานาสถาบัน แวะเวียนมาเยี่ยม ชมไม่ขาดสาย และคณะนักวิจัยจากสถาบันวิจัยสังคมก็เป็นหนึ่งในนั้น และเลือกเป็นพื้นที่ใน การศึกษาเพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม ตัวแทนภาคกลาง ชุมชนเกษตรที่ราบลุ่ม

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ย้อนกลับไปเมื่อ 2 ปีก่อนไม่มีปรากฏชื่อ “ชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก” ให้เห็น อย่างวันนี้ เพราะนี่คือชื่อใหม่ที่ชาวบ้านสถาปนาขึ้นมา โดยการประชุมของผู้นำกลุ่มชาวบ้าน 7 หมู่บ้าน ชื่อเดิมของที่นี่มาจากหมู่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลสีตุ้ม เท่านั้น แต่ใช้เรียกชุมชนกิน อาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ถึง 7 หมู่บ้านใน 3 ตำบล คือ ตำบลบางโคลน หมู่ 9-10 ตำบลสีตุ้ม หมู่ 1-2 และตำบลบ้านลาด หมู่ 1-2 จากข้อสังเกตของคนในชุมชนเองที่เห็นว่าชื่อดังกล่าว ยัง ไม่ครอบคลุมชาวบ้านในพื้นที่ ประกอบกับเห็นว่าที่ชุมชนมีที่ตั้งอยู่ริมคลองสองฟาก และมี กิจกรรมวัฒนธรรมของการใช้สายน้ำอยู่ร่วมกันตกทอดกันมาหลายชั่วคน ด้วยเหตุผลอันนี้เอง

จึงทำให้เกิดชื่อใหม่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกว่า ถึงแม้จะยาวไปสักหน่อยแต่ก็ทำให้มองเห็นวิถีชาวบ้านชัดเจนขึ้น...กับชื่อ “ชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก”

ในอดีตชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเกษตรกรรม ชาวบ้านทั่วไปทำนาแบบประเพณีหรือทำนาเพื่อยังชีพเป็นหลัก ทำนาปีละครั้ง เรียกว่า นาปี ตามฤดูกาล ผลผลิตที่ได้จะเก็บไว้บริโภคเป็นหลัก เมื่อเหลือจึงขาย มีประเพณีที่ต้องรักษาและสืบทอดต่อกันมา ในน้ำมีปลาในนามีข้าว สะท้อนความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติพอเพียง ชีวิตของคนในชุมชนผูกพันกับสายน้ำ และมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและองค์ความรู้ กลายเป็นชีวิตของวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยาในเขตภาคกลาง กระแสธารที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมายาวนาน

จนกระทั่ง พ.ศ. 2512 ชุมชนแห่งนี้ได้เปลี่ยนวัฒนธรรมการผลิตการบริโภคใหม่ เมื่อปลัดฝ่ายพัฒนาของอำเภอ พร้อมด้วยตัวแทนร้านค้าอุปกรณ์ทำนาแผนใหม่ เจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ตลอดจนโครงการชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หนได้เข้ามาชักชวนราษฎรให้เปลี่ยนการทำนาปีละ 1 ครั้ง มาเป็นปีละ 2 ครั้ง หรือนาปรัง ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่จะต้องส่งข้าวออกไปสู่กับตลาดโลก แต่ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาต้นทุนสูง ทำให้เป็นหนี้สิน เกิดเสียดุลทางธรรมชาติเพราะสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อชีวิตเกษตรกร ทำลายโครงสร้างของดินและแม่น้ำลำคลอง เป็นผลกระทบที่เกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่มองข้ามคนและทรัพยากรธรรมชาติ (สุรินทร์ กิจนิตยชีวีและคณะ, 2540)

จากวิกฤตการณ์ของชุมชนที่เกิดขึ้น คณะครูจำนวนหนึ่งร่วมกับผู้นำชุมชนได้พยายามหาช่องทางแก้ปัญหาศึกษาดูงานเกษตรผสมผสานในที่ต่าง ๆ ที่สุดแล้วจึงได้สรุปแนวคิดว่า การทำไร่นาสวนผสมน่าจะเป็นรูปแบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมที่สุดกับชุมชนแห่งนี้ และน่าจะเป็นรูปแบบที่ช่วยแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของชุมชน ช่วยให้นักเรียนและชาวบ้านรู้เท่าทันระบบเศรษฐกิจแผนใหม่ได้ (ความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 2, 2542)

ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟากต้องปรับตัวทางด้านอาชีพ และแผนการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคม สร้างวัฒนธรรม

โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวัฒนธรรมของตนเอง ภายใต้เงื่อนไขพึ่งพาตนเองให้เป็นชุมชนที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรักษาสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามสืบต่อไป

สภาพทางสังคม

จำนวนประชากรในชุมชนมีทั้งสิ้น 3,335 คน เป็นชาย 1,597 คน คิดเป็นร้อยละ 47.9 เป็นหญิงจำนวน 1,738 คน คิดเป็นร้อยละ 51.55 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ ได้แก่ อาชีพเกษตรกร ค้าขาย รับราชการ และรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 54.7 ส่วนประชากรที่ทำนออย่างเดี่ยวเหลือเพียง 62 ครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 20 เท่านั้น รายได้ของประชากรต่อครัวเรือนจะไม่ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี และสำหรับครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่า 20,000 บาทต่อปี สูงถึงร้อยละ 88.37 การศึกษาแบ่งเป็นสองประเภท คือ ประชากรที่กำลังศึกษาอยู่ 780 คน ร้อยละ 23.38 และประชากรที่สำเร็จการศึกษาแล้วจำนวน 2,256 คน ร้อยละ 67.64

ด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ทั้ง 7 หมู่บ้านจะมีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน ส่วนน้ำประปานั้นมีเพียงหมู่ 1 ตำบลสี่ตุ่มที่ยังไม่มีน้ำประปาใช้ เนื่องจากสภาพถนนไม่เอื้ออำนวยให้รถขุดเจาะบ่อบาดาลเข้าถึงจึงไม่สามารถติดตั้งถึงน้ำประปาได้ สำหรับถนนที่ตัดผ่านในบริเวณ 7 หมู่บ้านทั้ง 3 ตำบล มีสภาพที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกฤดูกาลและมีขนาดแคบมากจนรถยนต์ไม่สามารถแล่นสวนกันได้ ด้านสาธารณสุขมีสถานีอนามัย 3 แห่ง ที่ให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ของแต่ละตำบล และมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแห่งละ 3 คน มีโรงเรียน 1 แห่งที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีวัดเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน สถานะของตำบลเป็นรูปการปกครองท้องถิ่นคือ องค์การบริหารส่วนตำบล มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปดำเนินการตั้งประชิดหมู่บ้าน จำนวน 12 โรงงาน แรงงานมีทั้งคนในวัยหนุ่มสาวของชุมชนเข้าไปขายแรงงาน และแรงงานที่ย้ายมาจากภาคอีสาน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน และจังหวัดใกล้เคียงกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. บริบทการจัดดำเนินการการวิจัยสนทนากลุ่ม

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นขั้นตอนหนึ่งที่น่ามาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งทางคณะผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนของการศึกษาเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญของชุมชนเป้าหมาย เป็นการประเมินความต้องการและประสิทธิผลการของชุมชน รวมทั้งเพื่อให้นักวิจัยเกิดความคุ้นเคยกับสภาพชุมชนเป้าหมายในพื้นที่จากการสังเกตและสัมภาษณ์ โดยมีคำถามที่สำคัญ 3 ข้อ คือ

- การพัฒนาคืออะไร
- คุณภาพชีวิต / ชีวิตที่ดี คืออะไร
- ความเป็นชุมชน / เครือข่าย คืออะไร

รวมทั้งการตั้งประเด็นคำถามที่เกี่ยวกับเนื้อหาของการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และการพัฒนาสังคม โดยเน้นจากประเด็นแนวคิด ปัญหาความต้องการและแนวทางการพัฒนา และนำไปสู่การสร้างประเด็นตัวชี้วัดในแต่ละแนวคิด การพัฒนาในแต่ละเรื่อง โดยให้กลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นอย่างทั่วถึง

การกระทำดังกล่าวเน้นการมีส่วนร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน โดยจัดให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน ดังนั้นในช่วงแรกของการศึกษาคณะนักวิจัยจะเข้าไปพักอาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคย และมีความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน จากการศึกษาพบว่า มีกลุ่มที่เป็นแหล่งข้อมูลให้กับคณะนักวิจัยในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม คือ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม และกลุ่มแกนนำชุมชน ส่วนกลุ่มบางกลุ่มที่มีลักษณะสำคัญแต่เป็นกลุ่มเล็กทางคณะวิจัยจะเลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เช่น กลุ่มผู้นำปัญญา กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

การดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจะใช้เวลาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนา

1. กลุ่มผู้สูงอายุ ประกอบด้วยกลุ่มผู้สูงอายุทั้งหญิงและชายที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 8 คน จัดในช่วงบ่าย เวลา 15.00 – 16.30 น.
2. กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน ประกอบด้วยกลุ่มนักเรียนที่ทำกิจกรรมโรงเรียนรณรงค์ต่อต้านเรื่องยาเสพติด จำนวน 12 คน จัดในช่วงเย็น เวลา 16.00 – 17.30 น.
3. กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นกลุ่มคนทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม จำนวน 8 คน จัดในช่วงเย็น เวลา 17.00 – 18.30 น.
4. กลุ่มแกนนำชุมชน ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มที่มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และเป็นผู้มีบทบาทและหน้าที่ตามตำแหน่งในการบริหารหมู่บ้านและตำบล จำนวน 12 คน จัดในช่วงค่ำ เวลา 19.00 - 22.00 น.

การดำเนินการสนทนากลุ่มที่จัดขึ้นนี้ถือเป็นช่วงการศึกษาเบื้องต้นในการหาความหมายของคำว่าคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม เพื่อนำมาตั้งเป็นประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น และจากการรวบรวม ข้อมูลทางคณะนักวิจัยจึงเลือกกลุ่มแกนนำชุมชนมาเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแก่งานวิจัยในการสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมครั้งนี้ เพราะกลุ่มดังกล่าวประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน และสมาชิกหลายคนมีบทบาทในหมู่บ้าน มีความเข้าใจปัญหาอุปสรรค ความต้องการของชุมชนเป็นอย่างดี

เป้าหมายของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมประเด็นเนื้อหาวิจัย 8 ด้าน คือ 1) สภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม 2) เศรษฐกิจ 3) สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข 4) ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ 5) การศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ 6) วัฒนธรรมและจิตใจ 7) ประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ และ 8) ครอบครัวและชุมชน ลักษณะของการจัดดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่มในกลุ่มแกนนำชุมชน จึงเป็นลักษณะของการจัดสนทนากลุ่มที่ต่อเนื่องมากกว่า 1 ครั้ง ในกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเดิม เพื่อระดมสมองในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตให้มีความครอบคลุมในเนื้อหาการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

4. สภาพการจัดสนทนากลุ่ม

จากการศึกษาพบว่า ก่อนหน้าคณะนักวิจัยจะทำการศึกษาโดยการมุ่งความสนใจไปที่กลุ่มแกนนำชุมชน ได้ผ่านการสืบค้นข้อมูลจากกลุ่มต่าง ๆ มาเป็นแรมเดือน เพื่อให้สอดคล้องกับความกระจ่างของความหมายคำว่า “การพัฒนาสังคม” และ “คุณภาพชีวิต” กว่าจะสรุปลงตัวได้ในทางวิชาการก็ทำให้การจัดกลุ่มต้องทำกันหลากหลายกลุ่มที่มีในชุมชน อย่างกลุ่มผู้นำเยาวชนในโรงเรียน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม แม้กระทั่งกลุ่มองค์กรธุรกิจหรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นกลุ่มให้ที่คณะนักวิจัยให้ความสำคัญในการศึกษาทั้งสิ้น

ครั้งนี้ได้ตรวจสอบความหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะนักวิจัยจึงหันกลับมาที่ประเด็นหลักของการศึกษาคั้งนี้ ซึ่งก็ได้แก่การสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม จากการประชุมอภิปรายจึงทำให้คณะนักวิจัยเลือกกลุ่มแกนนำชุมชนเป็นกลุ่มสนทนาหลักในการสร้างตัวชี้วัดดังกล่าว ทั้งนี้เพราะผู้ที่อยู่ในกลุ่มล้วนเป็นผู้มีบทบาทรับผิดชอบกิจกรรมที่มีในชุมชน ทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีชุมชนอย่างชัดเจน อีกทั้ง การประกอบอาชีพในการดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้นยังเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนอีกด้วย โดยสรุปก็คือ การจัดดำเนินการสนทนากลุ่มของทางคณะนักวิจัยจึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การทำสนทนากลุ่มแบบครั้งเดียวกับกลุ่มกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม และการทำกลุ่มสนทนาแบบต่อเนื่องกับกลุ่มแกนนำชุมชน

การเตรียมงานของทีมงาน

ก่อนการจัดดำเนินการสนทนาที่เกิดขึ้นผู้ช่วยวิจัยจะเป็นผู้รับหน้าที่นัดหมายประสานงานร่วมกับผู้ประสานงานในพื้นที่ ในการนัดหมายและกำหนดวันเวลาที่แน่นอน โดยถือหลักความสะดวกของกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นหลัก เวลาที่ใช้ในการสนทนาส่วนใหญ่จึงเป็นช่วงเย็นประมาณ 15.00 – 18.30 นาฬิกา และช่วงค่ำประมาณ 19.00 – 22.00 นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาว่างจากการทำภาระกิจในแต่ละวันเรียบร้อยแล้ว

ในวันที่ได้นัดหมายทางทีมงานจะมีการเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการทำสนทนากลุ่ม เช่น อุปกรณ์บันทึกเทป กระดาษ ปากกา และแฟ้มเอกสารการวิจัย รวมถึงเครื่องดื่มและขนมที่จะใช้ในการสนทนา เมื่อได้เวลาอุปกรณ์สัมภาระที่เตรียมพร้อมถูกวางเรียบร้อยหลังรถตู้ที่จะนำพาเราสู่ชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปกติการเดินทางแต่ละครั้งจะมีทีมงานร่วมเดินทางรวมทั้งหมด 4 คน ได้แก่ พี่คนขับ นักวิจัย กัญญาหัวหน้าทีมกลุ่มการศึกษา นักวิจัยร่วมชายและผู้ช่วยวิจัยหญิง และในช่วงเวลาขณะเดินทางจะเป็นช่วงเวลาที่ทีมงานจะมีเวลาได้พูดคุยถึงประเด็นต่าง ๆ ของการสนทนาในวันนี้

เมื่อถึงยังสถานที่ในการจัดดำเนินการสนทนาบุคคลผู้ทำหน้าที่หลัก 3 คน ทำงานในหน้าที่ของตนอย่างอัตโนมัติ นักวิจัยร่วมชายมีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับเครื่องบันทึกเสียงและการจัดสถานที่ ผู้ช่วยวิจัยหญิงตัวเล็ก ๆ กับบทบาทผู้ประสานงานที่ดีจัดเตรียมอุปกรณ์ด้านความอำนวยความสะดวกอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ เช่น การขอยืมแก้วน้ำและจานจากโรงเรียน เป็นต้น นักวิจัยกัญญากับการนั่งทบทวนประเด็นคำถามที่จะใช้ในวันนี้ สำหรับหน้าที่เมื่อการดำเนินการสนทนาเริ่มขึ้น นักวิจัยกัญญาผู้ดำเนินการสนทนา นักวิจัยอีกคนผู้จดบันทึก และ ผู้ช่วยวิจัยทำหน้าที่บริการทั่วไปและจดบันทึกด้วย จากการสังเกตพบว่า อุปกรณ์บันทึกเสียงขนาดใหญ่ที่มีไมโครโฟนไร้สาย 2-3 ตัว ผู้เข้าร่วมสนทนาไม่ค่อยเพราะนอกจากจะเสียเวลาในการส่งกันไปมาแล้ว ก็มีบ้างที่รู้สึกขัดเขิน ทีมงานจึงมีเทปอัดขนาดเล็กสำรองไว้ด้วย

และจากการสนทนาสิ้นสุดลง พบว่า ทีมงานคณะวิจัยจะใช้เวลาช่วงการเดินทางกลับกรุงเทพฯ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในเบื้องต้นก่อน เพื่อสำรวจประเด็นการศึกษาว่ามีประเด็นใดยังขาดความสมบูรณ์ไป และดำเนินการวิเคราะห์สรุปรายละเอียดของการสนทนาอีกครั้งหนึ่งในวันรุ่งขึ้น

สรุปภาพโดยรวมการจัดดำเนินการสนทนากลุ่ม

กลุ่มผู้สูงอายุ

จัดขึ้นโดยการประสานงานของทีมงานและผู้ประสานงานในพื้นที่ ประกอบด้วยกลุ่มผู้สูงอายุทั้งหญิงและชายที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 8 คน เวลาที่ใช้ในการจัดเป็นช่วงบ่าย 15.00 – 16.30 น. การสนทนาเริ่มต้นจากคำถามง่าย ๆ เป็นเรื่องราวที่มีช่วงเวลาเป็นส่วนประกอบของคำถาม มักจะสนทนาในเรื่องราวของอดีตย้อนภาพมาถึง ณ ปัจจุบัน ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตกับผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาใช้โทนเสียงที่แสดงความนุ่ม

น้อม และสรรพนามนำหน้าผู้เข้าร่วมสนทนาว่า ลูกกับป้า และตามด้วยชื่อ สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุนั้นมีการแลกเปลี่ยนการสนทนาดี อยากรู้อยากเห็นเรื่องราวดังต่าง ๆ ซึ่งในช่วงแรกพบว่า มีแย้งกันพูดบ้าง ถึงแม้ผู้ดำเนินจะชี้แจงในช่วงแรกแล้ว จึงทำให้ผู้ดำเนินการสนทนาเน้นย้ำอีกครั้ง และสามารถรักษาสถานการณ์ให้เป็นไปโดยราบรื่นได้ จนทำให้การดำเนินการสนทนาได้คำตอบครอบคลุมความหมายของคุณภาพชีวิตและการพัฒนา

กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน

ผู้เข้าร่วมในกลุ่มเยาวชนนั้นมาจากผู้ประสานงานในพื้นที่จัดหาให้ ซึ่งเป็นเยาวชนนักเรียนที่ทำกิจกรรมของโรงเรียน มีจำนวนผู้เข้าร่วม 12 คน เวลาที่ใช้คือช่วงหลังเลิกเรียน 16.00 – 17.30 น. กลุ่มเยาวชนจะมีลักษณะของการกล้าแสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ ให้ความเคารพกับผู้ดำเนินการสนทนาอย่างดี ผู้ดำเนินการสนทนาถามประเด็นต่าง ๆ ด้วยลักษณะของการสร้างความเป็นกันเองเพื่อให้ผู้เข้าร่วมที่มีความแตกต่างด้านอายุเกิดความสบายใจ และมีโทนเสียงแสดงความเมตตาในฐานะผู้ใหญ่ บางครั้งใช้สรรพนามเรียกผู้เข้าร่วมว่า “หนู” เป็นต้น ซึ่งถือว่าการปรับตัวให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนา การดำเนินการสนทนาในกลุ่มนี้ถือได้ว่ามีความราบรื่นอย่างมากไม่เกิดสภาพปัญหาใด รวมทั้งมีเยาวชนผู้เข้าร่วมช่วยสร้างบรรยากาศในการพูดคุยด้วย เช่น การแซวกันเอง เป็นต้น

กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม

กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบด้วยจำนวนผู้เข้าร่วม 8 คน ถูกคัดเลือกโดยผู้ประสานงานในพื้นที่ เวลาในการจัดอยู่ในช่วงเย็น 17.00 - 18.30 น. ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้เปิดประเด็นคำถาม และคำถามส่วนใหญ่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่เป็นวิถีชีวิตของคนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ความรู้ความเข้าใจที่ได้รับจากบริษัทและความเป็นอยู่เมื่อหลังจากเวลาทำงาน การจัดดำเนินการสนทนาดังกล่าวกลุ่มคนงานในโรงงานมีสภาพปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น พบว่ามีผู้ที่พูดเก่งกว่าคนอื่นในกลุ่มและผู้ไม่ค่อยพูด มีลักษณะเงินอายุและพูดไม่ทันเพื่อน แต่ยังคงแสดงความสนใจในสิ่งที่ผู้อื่นพูด เช่น การพยักหน้า ยิ้ม เป็นต้น จากการสังเกตผู้ดำเนินการสนทนาพยายามสบตาเพื่อแสดงถึงความสนใจเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้พูด หลังจากคนอื่น ๆ ที่เขาได้พูดไปแล้ว ในช่วงหลังจะมีการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น สำหรับผู้พูดมากก็จะผู้ดำเนินการสนทนาจึงจะพยายามตัดบท

และถามว่า “คนอื่นมีความคิดเป็นอย่างไรบ้าง” เป็นต้น จากการสัมภาษณ์นักวิจัยกันยากกล่าว ว่า ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องคอยสังเกตพยายามเอาใจใส่ผู้เข้าร่วม ซึ่งบางครั้งไม่ใช่เขาไม่มี ความคิดเห็นอะไร แต่อาจเป็นเพราะอายุหรือพูดไม่ทันคนอื่น ๆ ในกลุ่มก็ได้ จึงควรใช้เวลาเขา ได้ปรับตัว และสร้างความเป็นกันเองจะช่วยแก้ไขพฤติกรรมได้ ซึ่งจากการกระทำของผู้ดำเนินการสนทนาจึงแสดงให้เห็นถึงหลักหรือเทคนิคต่างๆ ในการชักนำให้ผู้เข้าร่วมได้มี โอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นเอาใจใส่กับผู้เข้าร่วมเป็นอย่างดี

กลุ่มแกนนำชุมชน

กลุ่มแกนนำชุมชนถูกเลือกเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาเพื่อสร้างและพัฒนา ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมของการวิจัยครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วม 12 คน ประกอบด้วย

1. นายปรีชา	สมาชิก อบต./ เกษตรกร,ทำสวน	หมู่ที่ 10 ต.บางโคลน
2. นายดำรง	อาจารย์ (ประธานกลุ่มออมทรัพย์)	หมู่ที่ 10 ต.บางโคลน
3. นายสุกิจ	นักศึกษา / เกษตร, ทำสวน	หมู่ที่ 8 ต.บางเรือ
4. นายโถม	สมาชิก อบต. / เกษตรกร, ทำสวน	หมู่ที่ 8 ต.บางเรือ
5. นายแสวง	ผู้ใหญ่บ้าน / กรรมการ	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
6. นายสุชาติ	ธุรกิจทางเลือก / เกษตรกร, ทำนา, กรรมการ	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
7. นายเชิด	เกษตรกร / รับเหมาก่อสร้าง, ทำนาปรัง คนแรกที่ใช้น้ำตาม	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
8. นายวันชัย	สมาชิก อบต. / รับเหมาก่อสร้าง	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
9. นางสาวนันท	ค้าขาย / กรรมการกลุ่มออมทรัพย์	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
10. นายสุภาพ	อาจารย์	หมู่ที่ 1 ต.สี่ตุ่ม
11. นายชอบ	เกษตรกร, ทำนา ค้าขาย	หมู่ที่ 1 ต.บ้านลาด
12. นางมณฑา	เกษตรกร / สมาชิก อบต.	หมู่ที่ 2 ต.สี่ตุ่ม

การจัดดำเนินการสนทนาของกลุ่มแกนนำชุมชนจะใช้สถานที่ส่วนใหญ่คือ ห้องเรียน (โสตทัศนศึกษา) หรือห้องประชุมเล็กของโรงเรียน จำนวน 4 ครั้ง และที่ห้องศูนย์การเรียนรู้รวม ของชุมชน 1 ครั้ง เวลาที่ใช้อยู่ในช่วงค่ำ ประมาณ 19.00 – 22.00 น. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มเป็นที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนมากมาย ได้ร่วมเรียนรู้กับกลุ่มนักวิชาการ นักพัฒนาที่

เข้ามาอย่างต่อเนื่อง พวกเขาจึงมีข้อคำถามหรือความคิดที่ลึกซึ้งในปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ตัวเขาเป็นอย่างดี และให้ความสนใจกับโครงการวิจัยนี้ค่อนข้างมาก

บรรยากาศของการสนทนาในช่วงแรก ผู้ดำเนินการสนทนาและทีมงานถึงกับต้องถอนหายใจ เพราะสิ่งที่ได้ใน 2 – 3 ชั่วโมงแรกที่ผ่านมา เพียงได้ความเข้าใจตัวชี้วัดกันเท่านั้น นั่นเป็นเพราะด้วยเรื่องที่ดีถือว่าเป็นเรื่องใหม่และค่อนข้างยากสำหรับพวกเขา เมื่อเทียบกับกลุ่มชาวบ้านที่มีข้อจำกัดทางการศึกษา ถึงแม้ว่าพวกเขาจะได้รับการเรียนรู้มาจาก จากกลุ่มนักพัฒนาหลายสถาบันการศึกษาที่เข้ามาร่วมพัฒนาชุมชนแห่งนี้แล้วก็ตาม แต่เมื่อมองไกลถึงผลระยะยาวที่ชาวบ้านจะได้รับก็ถือว่าคุ้มค่ากับการรอคอย คือชาวบ้านจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการใช้ความคิดที่เป็นระบบขึ้น การตัดสินใจ และมีความรู้มากขึ้น มีการจัดต่อเนื่องครั้งที่ 2 3 4 ตามมา ความคิดพื้นฐานการพัฒนาคนจึงทำให้คณะนักวิจัยไม่รีบร้อนเร่งรัดกับคำตอบที่ได้และยังให้การศึกษาคครอบคลุมประเด็น 8 ด้านที่วางไว้ด้วย

และเมื่อมีการดำเนินการสนทนาหลายครั้งมากขึ้น ทำให้การดำเนินการสนทนากลุ่มแกนนำชุมชนถือว่ามีภาวะระดมสมองแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมากที่สุดเมื่อเทียบกับการสนทนากลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะกลุ่มมีความสนใจและมองเห็นประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย มีบรรยากาศของการร่วมคิดตอบในประเด็นคำถามที่ผู้ดำเนินการสนทนาเปิดประเด็นคำถามเป็นอย่างดี มีข้อสังเกตถามกลับมาถึง ผู้ดำเนินการสนทนาด้วย ผู้ดำเนินการจะเสริมและอธิบายเพิ่มเติมบ้างในบางกรณี การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างหลากหลาย และเข้าไปในรายละเอียด ซึ่งทำให้ตัวชี้วัดที่ได้มีความชัดเจนในประเด็นต่าง ๆ มากกว่ากลุ่มตัวอย่างอื่นในโครงการวิจัยเดียวกัน สภาพปัญหาที่พบจึงค่อนข้างที่จะเกิดมากขึ้นกว่ากลุ่มสนทนากลุ่มอื่น ๆ รายละเอียดของสภาพปัญหาที่พบกล่าวไว้ใน ตอนที่ 4 สภาพปัญหาที่พบและเทคนิคเพื่อการปรับแก้พฤติกรรม

บทบาทสำคัญของผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มแกนนำชุมชนจะอยู่ที่การเป็นผู้เปิดประเด็นเพื่อเปิดโอกาสให้ภายในกลุ่มเกิดปฏิสัมพันธ์และเรียนรู้ร่วมกันมากที่สุด ผู้ดำเนินการสนทนาจะไม่พยายามชี้นำ แต่เมื่อพบว่า กลุ่มหลงประเด็นผู้ดำเนินการสนทนาจะเข้ามามีบทบาท อาศัยทักษะของการจับประเด็น การสังเคราะห์ในข้อมูลที่กลุ่มได้ร่วมกันพูดคุย แล้วจึงอธิบายขยายความเพื่อให้กลุ่มเกิดความกระจ่าง และมีความคิดที่จะคิดต่อไปว่าจะเป็นอย่างไ

เพื่อให้ได้ออกมาซึ่งตัวชี้วัดที่ถูกต้องตามความต้องการ หรือตามที่คณะนักวิจัยได้วางเป็นกรอบแนวคิดไว้แล้วในช่วงก่อนการสนทนา

สถานที่ในการจัดดำเนินการสนทนากลุ่ม

บริเวณใต้ต้นไม้ ห้องเรียน และศูนย์การเรียนรู้รวม คือสถานที่ในการทำสนทนากลุ่ม ห้องที่ถูกเรียกว่าเป็นห้องเรียน (โสตทัศนศึกษา) และใช้เป็นห้องประชุมของโรงเรียน ซึ่งพบว่าจะถูกใช้เป็นสถานที่จัดสนทนากลุ่มมากที่สุด รองมาคือบริเวณใต้ต้นไม้ที่มีโต๊ะจัดวางไว้ และครั้งสุดท้ายจะเป็นที่ศูนย์การเรียนรู้รวมของชุมชน ลักษณะของห้องประชุมหรือห้องโสตฯ ที่ว่ามีลักษณะเป็นห้องขนาดใหญ่ปานกลาง ความยาวและกว้างของห้องพอ ๆ กัน มีกระดานไวท์บอร์ด โทรทัศน์ วีดีทัศน์ โต๊ะหมู่บูชา หน้าต่างประกอบสองข้างซ้ายขวา เป็นห้องพัดลม โต๊ะยาวใช้นั่งสามคน จัดเป็นรูปวงกลม ส่วนศูนย์การเรียนรู้รวมมีลักษณะของห้องที่มีความยาวมากกว่าความกว้าง โต๊ะจัดเป็นแนวยาว มีเวทีด้านหน้าและกระดานไวท์บอร์ดขนาดเล็ก บนผนังห้องด้านข้างมีรูปแผนที่ขนาดใหญ่ติดแสดงพื้นที่ชุมชนและอำเภอ การบริหารงานส่วนท้องถิ่น สาธารณูปโภคในชุมชน และแผ่นพับหรือหนังสือเผยแพร่ความรู้ในด้านการเกษตรกรรม ซึ่งทั้ง 3 สถานที่ที่ถูกนำมาจัดสนทนากลุ่มถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมในแง่ของความ เป็นกลาง ที่ปราศจากตัวแปรอคติอื่น ๆ ทุกคนสบายใจที่จะพูดคุยสนทนากัน มีความสะดวกในการเดินทาง สถานที่จอดรถ และมีบรรยากาศของการนึกคิด ความเป็นสัดส่วนห่างไกลความวุ่นวาย การจัดกลุ่มโต๊ะสนทนาเป็นวงกลม ซึ่งโดยส่วนตัวผู้วิจัยเห็นว่าการจัดโต๊ะอาจจะกว้างเกินไป ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาไปสนใจกับสิ่งอื่นหรือคุยกันเองในกลุ่ม แต่อุปกรณ์การบันทึกเสียง ไมโครโฟน มีส่วนช่วยให้ดึงความสนใจกลับมาได้

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 2 การศึกษา การฝึกฝน ผลงาน และการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา

นับย้อนกลับไปในขณะที่นักวิจัยกันยาเริ่มรู้จักกับการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม หรือภาษาอังกฤษว่า focus group นั้น เป็นช่วงเวลาที่ทางสถาบันต้องการข้อมูลที่เป็นคำอธิบายความหมายที่มากกว่าตัวเลขให้มีความละเอียดลึกซึ้งมากขึ้นในการศึกษา โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพร่วมศึกษาในงานวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบกับช่วงนั้นมีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ซึ่งเดิมจะใช้ในการวิจัยทางการตลาด มีลักษณะเด่นในเรื่องการประหยัดเวลา ชัดเจนในข้อมูล และมีความยืดหยุ่นสูงต่อความผันผวนแปรเปลี่ยนของเหตุการณ์ในสภาพกลุ่มการเรียนรู้ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2529 หรือประมาณ 10 กว่าปีมานี้

สิ่งที่รู้จักในช่วงแรกเป็นลักษณะของการสนทนาพูดคุยกันเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ โดยจากการบอกเล่าของนักวิจัยกันเองภายในสถาบัน จนกระทั่งทางสถาบันจัดให้มีการบรรยายระยะสั้นจากวิทยากรทั้งในและนอกสถาบัน มาร่วมให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการวิธีการวิจัยดังกล่าว นักวิจัยกันยาได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการอบรมครั้งนั้น และให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้นจึงศึกษาค้นคว้าจากหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม จนมีความรู้ความเข้าใจในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มที่ดีพอกับการนำไปใช้

จากการเรียนรู้ก็ทำให้นักวิจัยกันยาเข้าใจได้ว่า การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีลักษณะคล้ายกับการสนทนาพูดคุยกันเป็นกลุ่มหลาย ๆ คน ที่ไม่มีข้อจำกัดอื่นใด แต่การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเพิ่มข้อจำกัดมากขึ้น เช่น สถานที่ ผู้เข้าร่วมสนทนา เวลาสนทนา เป็นต้น และมีความเป็นทางการมากขึ้น ที่ต้องมีผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดคำสนทนา ผู้บริการ การกล่าวเริ่มต้นและขอบคุณ ฯลฯ ซึ่งจะทำให้สามารถนำข้อมูลที่ได้รับความละเอียดชัดเจนและนำมาใช้ได้จริงมากยิ่งขึ้น

การเริ่มต้นการวิจัยแบบสนทนากลุ่มได้จะต้องมีการวางแผนเตรียมการก่อนที่จะมีการดำเนินการสนทนาโดยนักวิจัย และช่วงของการดำเนินการสนทนา นักวิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการสนทนาด้วย ซึ่งทำให้ต้องมีทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่ดีพอ จากการสัมภาษณ์พบว่า เมื่อครั้งที่ศึกษาถึงการวิจัยแบบสนทนากลุ่มนั้น ทำให้ทราบถึงบทบาทของ ผู้ดำเนินการสนทนาควบคุมมาด้วย จนเกิดความเข้าใจดีก่อนเริ่มต้นการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา และเมื่อถามถึงการฝึกฝนในขณะนั้น นักวิจัยกันยากล่าวว่า ใช้การฝึกฝนจากการทำสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็น

ทางการ เพราะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และจากการฝึกฝนบวกกับการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่มจริง จึงทำให้เกิดการสร้างสมประสบการณ์ขึ้น

ประสบการณ์ที่มีมากขึ้นทำให้เข้าสู่การเป็นผู้บรรยายหรือวิทยากรให้กับสถาบันหรือสายวิชาชีพอื่นที่มีความสนใจจะนำการวิจัยดังกล่าวไปใช้ ซึ่งยิ่งทำให้ตัวเองต้องมีความชัดเจนแม่นยำในหลักการมากยิ่งขึ้น มองเห็นปัญหาที่เกิดจากการดำเนินการสนทนาและมีเทคนิคเฉพาะตัวในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ จากประสบการณ์เส้นทางนักวิจัยผู้ดำเนินการสนทนา

ปัจจุบันนักวิจัยก้นขามีอายุ 54 ปี ตำแหน่งนักวิจัย ระดับ 8 (ผู้ชำนาญการ) การศึกษาระดับปริญญาโท สาขาสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความชำนาญพิเศษด้านการวางแผนและการประเมินผล ด้านการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ด้านการวิจัยและพัฒนาทางสังคมศาสตร์ และด้านสังคมศาสตร์สาธารณสุข มีตำแหน่งด้านการบริหารในสถาบันเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันและกรรมการบริหารของสถาบัน

นับถึงวันนี้ นักวิจัยก้นขามีประสบการณ์นักวิจัยรวมกว่า 30 ปี มีงานวิจัยในฐานะต่างๆ ทั้งหัวหน้าโครงการ นักวิจัยหลัก นักวิจัยร่วม สร้างเป็นงานวิจัยกว่า 50 เรื่อง ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ การมีส่วนร่วมในผลงานการวิจัยที่นำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้รวมทั้งสิ้น จำนวน 10 เรื่อง คือ

1. การวิจัยและพัฒนาเพื่อหารูปแบบการปรับปรุงและส่งเสริมพฤติกรรมมารีนาของชาวชนบทภาคกลาง (ปีที่ทำ พ.ศ. 2532)
2. Participatory Action Research Approach for the Reduction of Child Diarrhea in a Slum Area of Bangkok (ปีที่ทำ พ.ศ. 2534)
3. AIDS Prevention in Rural and Urban Northeastern Families (ปีที่ทำ พ.ศ. 2534 - 2536)
4. การศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในแนวกันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (ปีที่ทำ พ.ศ. 2535 - 2536)
5. การวิจัยแบบมีส่วนร่วมในโครงการบัตรประกันสุขภาพจังหวัดภูเก็ต (ปีที่ทำ พ.ศ. 2535 - 2536)
6. การวิจัยและประเมินผลโครงการการป้องกันเด็กในภาวะเสี่ยง : กรณีศึกษาโสภณิเด็ก (ปีที่ทำ พ.ศ. 2538)

7. การวิจัยและการประเมินผลเชิงคุณภาพโครงการการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภควิตามินเอ (ปีที่ทำ พ.ศ. 2538)
8. การประเมินความต้องการและประเมินความพร้อมของทรัพยากรบุคคลในพื้นที่ (ปีที่ทำ พ.ศ. 2539)
9. การวิจัยและประเมินผลเชิงคุณภาพโครงการแม่รักลูก-ภาคสอง (ปีที่ทำ พ.ศ. 2540)
10. Livelihood Dependency Study Project in Huay Kha Khang Sanctuary and Mae-Wong Nation Park (ปีที่ทำ พ.ศ. 2540-2541)

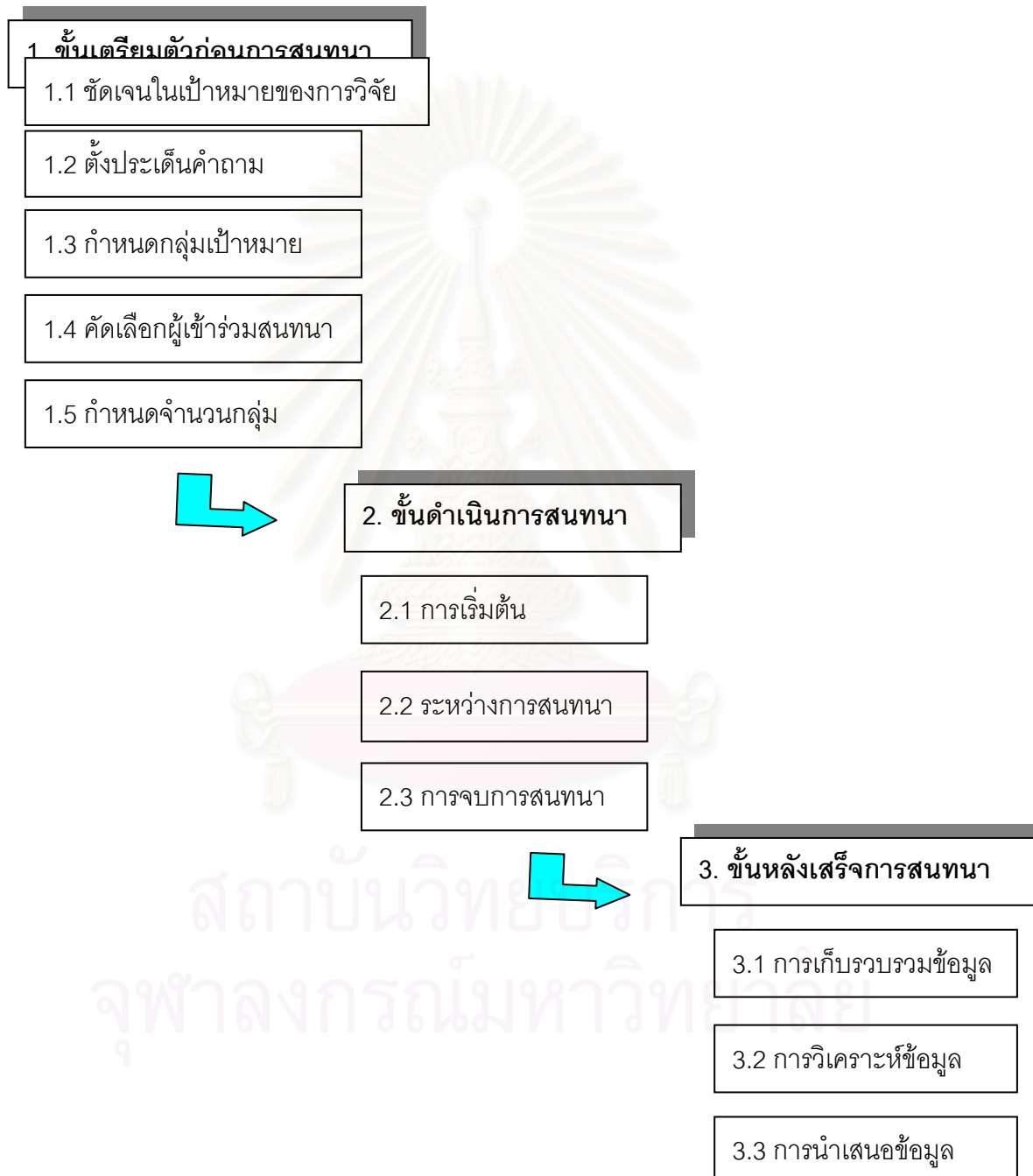
เรื่องที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการประเมินผลโครงการ การให้ความรู้ที่ผสมการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ และในแต่ละ project จะทำประมาณ 10 กลุ่ม โดยมีกลุ่มสนทนาเปลี่ยนกันไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย

การทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มซึ่งอย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ก่อนการดำเนินการสนทนาจะต้องมีการวางแผนออกแบบการสนทนาเสียก่อนโดยคณะทำงาน และนักวิจัยกันยาเป็นคนหนึ่งในทีมงานวิจัย จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า นักวิจัยกันยามีบทบาทในหน้าที่ของนักวิจัยและผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งการทำหน้าที่ดังกล่าวจะมีประสิทธิผลมากขึ้นต่อการวิจัยที่เป็นไปตามแนวคิดของ Vaughn และคณะ (1996) ทั้งนี้เพราะจะเห็นภาพรวมของทั้งโครงการ มีความเข้าใจที่เด่นชัดในความเป็นมาเป็นไปของประเด็นการศึกษา ได้ทราบถึงปัญหาอุปสรรคอย่างถูกทางและถูกต้อง

สรุปโดยรวมจากข้อค้นพบดังกล่าวในเรื่องของการศึกษา การฝึกฝน และผลงาน ซึ่งสะท้อนออกมาได้ว่า นักวิจัยกันยาเป็นนักวิจัยท่านหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถในการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและผู้ดำเนินการสนทนา ระยะเวลาคือสิ่งที่ก่อให้เกิดการฝึกฝน ผลงาน ความชำนาญ และสะสมสร้างเป็นประสบการณ์ให้กับตัวท่านเอง

การวางแผนและออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

จากการสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม พบว่านักวิจัยก้นยาและทีมงานมีการวางแผนการทำงาน การวิจัยแบบสนทนากลุ่มออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ (ดังแผนภาพที่ 4) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4 การวางแผน / การออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

(Focus Group Research Design)

1. ขั้นเตรียมตัวก่อนการสนทนา

1.1 ชัดเจนในเป้าหมายของการวิจัย

การทำให้เกิดความชัดเจนในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย ถือเป็นหัวใจและความสำคัญอันดับแรกที่จะต้องทำ เพื่อไม่ให้หลงทางหรือออกนอกประเด็นการศึกษา โดยการอ่านรายละเอียดของโครงการและทำความเข้าใจ จากนั้นจะมีการประชุมกันในหมู่นักวิจัยเพื่อสอบถามและร่วมอภิปรายตั้งโจทย์และผลการวิจัย จัดทำโครงสร้างวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงที่เหมาะสมในการวิจัย

1.2 ตั้งประเด็นคำถาม

การทำงานโดยทั่วไปในการวางประเด็นคำถามที่ตั้งขึ้นทำได้โดยการศึกษาจากฐานความคิด (conceptual framework) ของการวิจัยและพัฒนาขึ้นเป็นประเด็น มีข้อมูลใดบ้างที่ต้องการในการใช้เพื่อตอบคำถามวิจัย ตั้งประเด็นคำถามหลักแล้วแตกเป็นคำถามย่อย ๆ หรือถ้าไม่สามารถเก็บได้หมดภายในครั้งเดียวจะแบ่งและแตกออกให้มีความเหมาะสมในแต่ละครั้งของการทำสนทนาดังนั้น สำหรับโครงการวิจัยนี้จะมีการประชุมวางแผนโดยคณะนักวิจัย วางประเด็นคำถามหลักของการวิจัย ส่วนคำถามย่อย ๆ และการจัดเรียงคำถามจะอาศัยประสบการณ์ของนักวิจัยแต่ละคน ทั้งนี้ก็วิจัยกันยากกว่า ในความเป็นจริงการคุยในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ ถ้าเกิดผู้เข้าร่วมสนทนาคุยเรื่องประเด็นใดขึ้นมาก่อน เราสามารถคุยได้ก่อนซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามประเด็นที่เราวางไว้ คำถามยากง่ายนั้น พบว่า คำถามง่าย ๆ อาจเป็นคำถามทั่วไป ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหางานก็ได้ จึงทำให้ความยากง่ายเป็นลักษณะของจังหวะและสถานการณ์

1.3 กำหนดกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มที่เราต้องการทำการศึกษาถึงแนวคิดทัศนคติ ความรู้ความเข้าใจที่นักวิจัยกำหนดประเด็นไว้ โดยการกำหนดกลุ่มเป้าหมายจะต้องให้มีความครอบคลุมในวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเป้าหมายของโครงการวิจัย

1.4 การคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา

หลังจากได้ข้อตกลงถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษา คณะนักวิจัยมีการเตรียมตัวก่อนลงพื้นที่ โดยการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับชุมชน สังคม และคนในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้น และเมื่อลงภาคสนามจะมีการสำรวจพื้นที่ไปพร้อม ๆ กับทำความเข้าใจกับคนในชุมชน มีการตั้งผู้

ประสานงานจากคนในพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านข้อมูล มีการบันทึกข้อมูลพื้นฐาน อาทิ ชื่อ อาชีพ บทบาทหน้าที่ ประวัติคร่าว ๆ เพื่อใช้ในการสรรหาหรือคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งบางครั้งพบว่าทีมงานจะคัดเลือกเองจากข้อมูลที่ได้รับ และบางครั้งได้จากผู้ประสานงานในชุมชนจัดหาให้โดยมีคุณสมบัติเป็นไปตามที่นักวิจัยต้องการ

1.5 การกำหนดจำนวนกลุ่ม

การกำหนดจำนวนกลุ่มโดยดูจากขอบเขตของการวิจัย ซึ่งกลุ่มสถานภาพ (ตัวแปร) ที่แตกต่างกันก็จะให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่นในงานนี้กลุ่มที่คุยด้วยก็มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มลูกจ้าง กลุ่มเกษตรกร กลุ่มธุรกิจชุมชน กลุ่มแกนนำชุมชน เป็นต้น กลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจจะไม่นำมาเป็นตัวแปรในการศึกษา ซึ่งขอบเขตการศึกษาตั้งไว้เช่นนั้น

2. ขั้นตอนการดำเนินการสนทนา

เมื่อเดินทางมาถึงสถานที่ที่ถูกเลือกเป็นที่สนทนา นักวิจัยแต่ละคนทำหน้าที่ที่ตนเองได้รับ โดยอัตโนมัติ นักวิจัยกันยายนี่ในทีมงานกับหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนานั่งคู่ประเด็นคำถามที่จะพูดคุยกันในวันนี้ นักวิจัยร่วมชายเตรียมเครื่องอุปกรณ์สำหรับบันทึกเสียงและจัดสถานที่ ผู้บริการทั่วไปจัดเตรียมงานใส่ขนม แก้วน้ำ ที่ขอยืมจากโรงเรียนมาใช้กับการสนทนากลุ่มเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการพูดคุย และจากการสังเกตพบว่า ขนมที่นำมาทุกครั้งจะเป็นขนมปัง และอย่างที่สองขนมขบเคี้ยวคือมันฝรั่งทอดกรอบ ซึ่งถือว่าเป็นที่โปรดปรานของผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งค้านกับแนวคิดที่ไม่ควรนำขนมชนิดนี้มา (วิริสิทธิ์ สิทธิไตรย์, 2536)

เมื่อเริ่มต้นสนทนาบุคคลผู้ทำหน้าที่หลัก 3 คน นักวิจัยกันยายนี่ผู้ดำเนินการสนทนานักวิจัยร่วมชายผู้จัดบันทึกคำสนทนา และผู้ช่วยวิจัยทำหน้าที่บริการทั่วไปและจัดบันทึกการสนทนา อุปกรณ์บันทึกเสียงขนาดใหญ่ที่มีไมโครโฟนไร้สาย 2-3 ตัว แต่ส่วนใหญ่จะก็ไม่ค่อยใช้ไมโครโฟน เพราะนอกจากจะเสียเวลาในการส่งกันไปแล้ว ก็มีบ้างที่รู้สึกขัดใจ ทีมงานจึงมีเครื่องบันทึกเทปขนาดเล็กสำรองไว้ด้วย

2.1 การเริ่มต้น

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ขั้นแรกของการเริ่มต้น ผู้ดำเนินการสนทนาจะกล่าวแนะนำตัวเองในฐานะทีมนักวิจัยว่า เป็นใครมาจากไหน มีทีมงานประกอบด้วยใครบ้างและในการ

เข้ามาที่นี่เพื่อวัตถุประสงค์ใด (วัตถุประสงค์โครงการ) ทำไมถึงต้องเชิญกลุ่มผู้เข้าร่วมนี้มา รวมทั้งกล่าวแสดงความยินดีที่ทุกคนให้ความร่วมมือ หลังจากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมสนทนา ได้แนะนำตัวเอง ซึ่งในการแนะนำนั้นกล่าวว่า ถึงแม้ในกลุ่มจะมีความคุ้นเคยกันดี ก็ควรให้มีการแนะนำเพื่อเป็นประโยชน์กับผู้จัดบันทึกและการบันทึกเทป

รวมทั้งผู้ดำเนินการสนทนากล่าวถึงลักษณะของการพูดคุย เพื่อให้ตนเองและผู้เข้าร่วมสนทนามีความเข้าใจตรงกัน สร้างความสบายใจให้กับผู้เข้าร่วมโดยเน้นย้ำว่า ข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บเป็นความลับ และจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับชีวิตของเขา เพราะเรื่องที่ศึกษาเป็นงานในเชิงวิชาการและทำโดยหน่วยงานจากราชการ

นักวิจัยก้นยา : “ก่อนอื่นขอสวัสดิ์ทุกคนที่ได้ให้ความร่วมมือมาพูดคุยกับพวกเรา ในครั้งนี้ (ผู้ดำเนินการสนทนายิ้มพร้อมกับใช้สายตาสบตากับผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคน) บางคนก็ทราบแล้วนะคะว่าเรามาจากไหนแต่บางคนก็ยังไม่ทราบ ค่ะเรามาจากสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัตถุประสงค์ของการพูดคุยก็เพื่อสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยคนในชุมชนเป็นคนกำหนดเอง ถ้าเราจะพัฒนาคุณภาพชีวิตจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัด คุณเป็นวิชาการไปหน่อย แต่อย่าเพิ่งไปกังวลกับมัน ก่อนอื่นเรามาทำความรู้จักกันก่อนดีกว่านะคะ เออ..เริ่มจากคนแรกชื่ออะไรคะ ใช้ชื่อเล่นก็แล้วกันง่ายดี (ยิ้มพร้อมส่งสายตาไปที่ผู้เข้าร่วมสนทนา) เริ่มทางไหนดี”

ผู้เข้าร่วมสนทนา : แนะนำตัวเอง (คนต่อ ๆ ไปจนหมด)

นักวิจัยก้นยา : “ขอชี้แจงวิธีการพูดคุยกันสักนิดนะคะว่า ขอให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมาไม่ต้องห่วงเรื่องถูกผิด เรามาเรียนรู้ร่วมกัน คงไม่กำหนดให้ใครเริ่มก่อน แต่ขอให้แสดงความคิดเห็นทีละคนนะคะ เนื่องจากวิธีนี้ต้องมีคนจดบันทึกและเราก็มีแค่คนเดียว อาจทำให้จดไม่ทัน ก็จะขออนุญาตอัดเทปด้วยเพื่อจะได้กลับมาดูในรายละเอียดได้อีก และจะเก็บไว้เป็นความลับ ถ้า..อะไรที่ไม่อยากให้เราบันทึกก็บอกได้เราจะไม่บันทึกเทป ตกลงมัยคะ เออ! อยากให้พูดค้างหน่อยนะคะ แก่

แล้ว...นะ (สร้างเสียงหัวเราะในกลุ่ม) และเพื่อประโยชน์ในการบันทึกเทปด้วยนะคะ..”

(กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม : 23 มกราคม 2543)

2.2 การเปิดประเด็นและควบคุมการสนทนา

เมื่อผ่านการเริ่มต้นโดยการแนะนำที่เป็นการสร้างความเข้าใจต่าง ๆ จบแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนของการสนทนา พบว่าผู้ดำเนินการสนทนาจะเป็นผู้ถามหรือเปิดประเด็นก่อน การเปิดประเด็นในช่วงเริ่มต้นมักเป็นการเปิดประเด็นคำถามง่าย ๆ เบา ๆ ที่ไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก

- นักวิจัยกัญยา : “สมัยก่อนคนกับวัดเป็นยังไงบ้าง”
- ผู้เข้าร่วม 1 : “ส่วนใหญ่คนมาวัดก็จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ มาทำบุญใส่บาตร”
- ผู้เข้าร่วม 2 : “มานั่งปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์”
- ผู้เข้าร่วม 3 : “เดี๋ยวนี้คนมาเยอะ แต่ตามประเพณี อดอ้างกันมากกว่า”
- นักวิจัยกัญยา : “แล้วคิดว่าอะไรทำให้เป็นแบบนั้นคะ”
- ผู้เข้าร่วม 4 : “พระสอนไม่ตรงเป่า เพี้ยนจากคำสอน ทำบุญด้วยเงินจะได้บุญเยอะ บุญต้องเกิดจากศรัทธาไม่ใช่เรียไร”
- ผู้เข้าร่วม 5 : “สอนให้ปฏิบัติก็ไม่ค่อยปฏิบัติ ก็คงไม่มีเวลา.. เลยให้ทำบุญเป็นเงินมากกว่าการปฏิบัติ”
- นักวิจัยกัญยา : “อืม..รายได้..(เว้นเพื่อแสดงความสงสัย) รายได้น้อย มีผลอะไรกับวัดไหมคะ”
- ผู้เข้าร่วม 4 : “ก็มองว่าพระไม่พัฒนา”

(กลุ่มผู้สูงอายุ : 19 มกราคม 2543)

และเมื่อดำเนินการสนทนาไปเรื่อย ๆ จะเป็นการเปิดประเด็นเมื่อพบข้อสังเกตหรือข้อสงสัยในเรื่องราวหรือคำตอบนั้นและต้องการคำขยายเพิ่มเติมจากกลุ่ม หรือใช้เพื่อทดสอบความเข้าใจของกลุ่ม

นักวิจัยก้นยา : “เมื่อครู่นี้ เห็นได้ว่าคุณป้าพูดถึงคนสมัยนี้ ผู้คนสมัยก่อนไม่ได้ มันเป็นอย่างไงคะ”

ผู้เข้าร่วม 1 : “แต่ก่อนมันไม่ค่อยมีพิษอะไร โรคนั้นก็ไม่เยอะเหมือนเดี๋ยวนี้”

ผู้เข้าร่วม 2 : “อายุแต่ก่อนยืนนะ อย่างแม่ฉันตั้ง 100 กว่า เดี่ยวนี้เข้าใจว่าตายกันมาก เพราะคนมันเยอะ”

ผู้เข้าร่วม 3 : “จากสถิติแห่งชาติคนจะเป็นโรคอะไรตายตอนนี้ แต่คนก่อนคนเป็นโรคชราตายนะ เดี่ยวนี้เป็นตายจากอุบัติเหตุมากที่สุด”

(กลุ่มผู้สูงอายุ : 19 มกราคม 2543)

การควบคุมประเด็น

จากการสัมภาษณ์นักวิจัยก้นยามีความเห็นในเรื่องนี้ว่า ผู้ดำเนินการสนทนามีหน้าที่ในการควบคุมการสนทนา แต่พบว่าบางครั้งกลุ่มชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มนี้ (กลุ่มแกนนำชุมชน) ซึ่งมีความรู้ผ่านกิจกรรมพัฒนาชุมชนบางครั้งพวกเขามีลักษณะการควบคุมกันเอง การพูดมากไปหรือน้อยไปแทบไม่สำคัญ ถ้าคำพูดนั้นคนในกลุ่มยังอยากฟังอยู่และคิดว่าเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ การควบคุมประเด็นจึงเป็นไปในลักษณะของการตั้งข้อสังเกตและสนับสนุนของกลุ่ม ซึ่งทั้งนี้ นักวิจัยก้นยาก็กล่าวเพิ่มเติมว่า ถ้าออกนอกเรื่องจริง ๆ จะต้องควบคุมประเด็น ซึ่งอาจทำได้โดยการบอกตรง ๆ “แล้วคนอื่นคิดยังไงบ้าง” หรือตั้งคำถามย้อนกลับไปในประเด็นเดิม

ผู้เข้าร่วม 1 : “มีการจัดประชุมเป็นตัวชี้วัด ทำความเข้าใจกับ กลุ่มชาวบ้าน แต่ยังไม่ออกหลักสูตรที่นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ก็วัดไม่ได้ ประเด็นชวนคิดตรงนี้”

นักวิจัยก้นยา : “นั่นแสดงว่าประเด็นตัวชี้วัดด้านการศึกษามีเยอะ
มากใช้ไหมคะ” (ยิ้ม)

ผู้เข้าร่วม 2 : “หลักสูตรท้องถิ่นเนี่ย ชุมชนไม่มีส่วนร่วมได้
ไหม”

ผู้เข้าร่วม 3 : “ไม่ได้”

ผู้เข้าร่วม 4 : “แต่ถ้าชวนชาวบ้านมาช่วยคิดอาจจะยาก”

ผู้เข้าร่วม 2 : “ผมว่าการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้ใน
สถานภาพต่างกัน ตรงนี้ต้องอาศัยเวลา”

หลังจากอภิปรายกันอยู่นานพอสมควรแล้ว

นักวิจัยก้นยา : “เออ ค่ะจากการถกเถียงกันมา เอาว่าการศึกษา
ท้องถิ่นมีตัวชี้วัดคืออะไรดีคะ” (ยิ้มพร้อมกับมอง
ไปรอบ ๆ เพื่อฟังคำตอบ)

(กลุ่มแกนนำชุมชน : 7 เมษายน 2543)

2.3 การจบการสนทนา

จากการสังเกตการจบการสนทนาในแต่ละครั้ง พบว่า นักวิจัยก้นยาจะใช้วิธีการให้กลุ่ม
ร่วมสรุปในสิ่งที่ได้มีการสนทนากันมา โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในคำตอบอย่างใดอย่างหนึ่งเป็น
การเฉพาะ แต่เป็นการสรุปในแง่ของประเด็นที่นำมาร่วมสนทนา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ พบว่า การ
สรุปถึงสิ่งที่พูดคุยก่อให้เกิดผลดีตรงที่นอกจากจะเป็นการทบทวนคำถามของผู้ดำเนินการสนทนา
และผู้เข้าร่วมสนทนา ยังได้มีโอกาสทบทวนคำตอบ เป็นการสร้างแนวคิดให้ต่อเนื่องกับข้อคำถามที่
จะถามต่อไปว่า จากประเด็นที่คุยกันมานั้นมีข้อสงสัยหรือยังไม่ชัดเจนในสิ่งที่เราพูดหรือไม่ และ
อยากฝากอะไรเพิ่มเติมในงานวิจัยนี้หรือไม่

จากการสังเกต พบว่า ลักษณะของการจบสนทนา ที่ใช้อยู่ 2 กรณีคือ กรณีของกลุ่มเดียวที่
ทำเพียงครั้งเดียว นักวิจัยก้นยาจะกล่าวคำขอบคุณและมอบของที่ระลึก ก็เป็นการเสร็จหรือจบการ
สนทนา ในกรณีที่สองจะเป็นในลักษณะของกลุ่มต่อเนื่องที่ต้องกลับมาสนทนากันอีก มีการแสดง
ความขอบคุณเช่นกัน และสิ่งที่เพิ่มขึ้นคือ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีด้วยการพูดคุยกันหลังการ
สนทนากลุ่ม และแสดงให้เห็นความสำคัญของเขาเหล่านั้นต่อประโยชน์ของงานวิจัย ก่อนนั้นวัน
เพื่อสนทนาครั้งต่อไปในวันที่ทางผู้เข้าร่วมสนทนาสะดวกที่สุด

นักวิจัยกัญยา : “นี่..ก็ได้เวลา...ดึกกันแล้ว หลายคนหนาวแล้ว นะคะ เราก็เกรงใจและขอบคุณอย่างมาก จั๊นเรา มาสรุปกันหน่อยดีไหมคะว่าวันนี้เราได้พูดเรื่อง อะไรกันไปบ้าง”

ผู้เข้าร่วม : (ร่วมกันสรุป)

นักวิจัยกัญยา : “ก็ยังมีเหลือ 4 – 5 ประเด็น ไม่เป็นไรค่ะ อาจจะ ใช้เวลามากไปสักหน่อย แต่ก็ได้จากความคิด ของกลุ่มของเราเอง”

ผู้เข้าร่วม 1 : “อยากให้เร่งนิดนึง บางทีพวกเราชอบออกนอก เรื่อง (ยิ้ม) เพราะวันนี้ก็ว่าจะได้ประเด็นนี้ก็ เกือบวันแล้ว ผมเป็นห่วง เดียวเราจะนานไป จะ ได้กันวันละประเด็น”

นักวิจัยกัญยา : “ อ้อได้ค่ะ จั๊นเรานัดกันเร็วหน่อยดีไหมคะจะ ได้ไม่ดึก สัก 5-6 โมงเย็น”

ผู้เข้าร่วม 2 : “อาจารย์ไม่ได้เลย ยังทำงานไม่เสร็จ”

ผู้เข้าร่วม 3 : ..(ชื่อผู้เข้าร่วม 2).. “มาไม่ได้หรอก ต้องซักผ้า ให้เมีย (หัวเราะ) ก่อน ถ้าจั๊นเมียไม่ยอมให้มา”

นักวิจัยกัญยา : (หัวเราะและยิ้ม) “จั๊นเวลาเดิมแล้วกันคะดีไหม เราอยากให้สะดวกกับทุกคนหนะนะคะ จะได้มา ร่วมกันคิดเพราะงานวิจัยชิ้นนี้ก็ทำด้วยพวกเรา

ผู้เข้าร่วม 1 : ตอนเย็น ๆ นี่แหละดีครับ เพราะอยู่บ้านก็ไม่ได้ ทำอะไร ดูทีวี มานี้งได้ประโยชน์ ได้กินขนม (หัวเราะ) เดียวผมกลับไปก็ทำงานสักหน่อย เอาจนกว่าประสาทจะทำอะไร ไม่รู้เรื่องแล้วแหละ ค่อยนอน” (ยิ้ม)

นักวิจัยกัญยา : “คะเป็นเวลาเดิม (ยิ้มพร้อมมองไปโดยรอบกับ ผู้เข้าร่วมเพื่อแสดงข้อตกลง) แล้ววันไหนจะให้ ประสานกันอีกทีนะคะ วันนี้คงแค่นี้ขอบคุณ และสวัสดิ์คะเดี๋ยวคราวหน้าทำให้เสร็จครบ

หมดทุกประเด็นเลย ที่เดียว..คงถึงเช้า” (หัวเราะ)
 ผู้เข้าร่วม 3 : “ผมหนะไหว...อาจารย์ไหวไหมหละ” (ยิ้ม...)

(กลุ่มแกนนำชุมชน : 7 เมษายน 2543)

3. ชั้นหลังเสร็จการสนทนา

3.1 การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกการทำสนทนาในงานวิจัยนี้จะใช้ 2 วิธีตาม Bertranel Brown and Ward (1992) แบ่งไว้ คือ 1) การจดบันทึกและการถอดความอย่างละเอียดทุกคำพูด และ 2) การจดบันทึกการสนทนาและบันทึกเทปประกอบ ในวิธีแรกจะนำมาใช้ในช่วงแรกของขั้นตอนที่มีการทำสนทนากลุ่ม เช่นในกลุ่มเยาวชนโรงเรียน กลุ่มแรงงานในโรงงาน กลุ่มธุรกิจชุมชน เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบความแตกต่างในกลุ่มประชากรที่ต่างกัน ส่วนในวิธีที่สองที่เป็นการเน้นที่การจดบันทึกอย่างละเอียด การถอดเทปจะใช้ประกอบในกรณีที่มี ข้อสงสัยเท่านั้น จะใช้ในกลุ่มแกนนำชุมชนที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญของงานวิจัยสร้างตัวชีวิตนี้ ซึ่งจะใช้ระยะเวลาของการสนทนาดีก่อนข้างนาน และมีสิ่งที่ต้องการแน่นอนคือตัวชีวิต

จากการสังเกตพบว่า ผู้จดบันทึกคำสนทนาจะไม่จดทำทางที่ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงออกจากการสัมภาษณ์ พบว่า กริยาท่าทางจะมีความน่าสนใจ ถ้าการวิจัยนั้นเกี่ยวกับการศึกษาความรู้สึกหรือทัศนคติ และในการวิจัยนี้มุ่งศึกษาการสร้างตัวชีวิต มีลักษณะเหมือนการระดมสมอง มีระยะการสนทนนาน กริยาท่าทางจึงไม่อยู่ในความสนใจของการศึกษาครั้งนี้ แต่ผู้ดำเนินการสนทนาจะใช้การสังเกตเป็นระยะ ๆ ในขณะการสนทนา เพื่อดูท่าที่ต่าง ๆ เช่น ความไม่เข้าใจ ความเบื่อหน่าย อ่อนล้า หรือยังมีความสนใจอยู่ เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการทำสนทนากลุ่มเสร็จในแต่ละครั้ง นักวิจัยกันยาและทีมงานจะทำการวิเคราะห์ในเบื้องต้นก่อน โดยการร่วมกันสรุปและเสนอความคิดเห็นภายในกลุ่มนักวิจัย เพื่อหาประเด็นข้อ

ค้นพบ ข้อผิดพลาด หรือข้อมูลที่ขาดไป จากการสนทนา การพูดคุยกันจะทำในช่วงเย็นที่บ้านพัก แต่ถ้าในกรณีที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นการเดินทางไปกลับ จะใช้เวลาขณะเดินทางกลับ กรุงเทพมหานครร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น

สำหรับการวิเคราะห์อย่างละเอียดจะเกิดขึ้นหลังจากการรวบรวมข้อมูลของผู้จัดบันทึกและผู้ช่วยวิจัยได้ถอดเทปบันทึกการสนทนาเรียบร้อยแล้ว และนำข้อมูลดังกล่าวนั้นมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา จากคำพูด แนวความคิด การตอบสนองต่าง ๆ จัดเป็นหมวดหมู่ข้อมูลและกลุ่มประเภทของคำโดยมือ (ไม่ได้ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์) ในการจัดแยก มีการตรวจสอบ ข้อมูล และตีความ เพื่อพิจารณาระบุ theme ของเรื่องแล้วนำเข้าสู่ประเด็นคำถามที่ตั้งไว้ในช่วงเตรียมตัวก่อนทำสนทนา เพราะประเด็นต่างๆ ที่เรที่ตั้งขึ้นก็เหมือน guideline หรือสิ่งที่เราสนใจจะศึกษาอยู่แล้ว ฉะนั้น การตั้งประเด็นคำถามจึงต้องมีความชัดเจน แต่ในข้อมูลบางครั้งจะพบว่าอยู่นอกเหนือประเด็นที่ตั้งไว้ จึงต้องวิเคราะห์ว่าข้อมูลเหล่านั้นมีความสำคัญแค่ไหน ซึ่งเราจะนำมาเขียนในลักษณะใด เช่น จะเขียนในรูปของข้อค้นพบที่เป็นประเด็นเพิ่มเติม หรือควรจะไปไว้ในส่วนของการอภิปรายผลการวิจัย

3.3 การนำเสนอข้อมูล

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยในการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีหนึ่ง การนำเสนอข้อมูลจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพโดยทั่ว ๆ ไป ที่นำผลของการวิจัยมาเขียนเป็นเชิงบรรยาย (Descriptive) สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นจริง ณ ปัจจุบัน นำเสนอให้แก่ผู้อ่านรายงาน

บทวิเคราะห์และบทอภิปรายจะกล่าวถึงสภาวะของเรื่องที่ค้นพบ ข้อพิพาทหรือข้อสรุป สิ่งที่ต้องนำมาสนับสนุน สิ่งที่เป็นข้อระวังแก้ไข ที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย นอกจากนี้การยกข้อความหรือประโยคมาบรรยาย (quote) ซึ่งเป็นจุดเด่นของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำให้เกิดสีสัน สร้างชีวิตชีวาในการรายงาน

โดยสรุปการวางแผนและออกแบบการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีขั้นตอนการทำงานที่เป็นระบบทั้งการจัดการและการดำเนินการ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความชัดเจนและน่าเชื่อถือ โดย

เป็นไปตามหลักการและวิธีการของการวิจัย ทั้งนี้จึงแสดงให้เห็นว่า กระบวนการดังกล่าวมีความสำคัญกับนักวิจัยและผู้ที่ทำหน้าที่ดำเนินการสนทนา ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 3 คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Research) วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มี จุดเด่น สำคัญที่ความเป็นพลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) อาศัยการกระทำระหว่างกันภายในกลุ่ม ในการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก หรือทัศนคติของตนเองออกมา ซึ่งความคิดเห็นของคนหนึ่ง อาจไปกระตุ้นความคิดเห็นของคนอื่น ๆ ได้ทั้งในกรณีที่คล้อยตามและขัดแย้ง ซึ่งคงบอกไม่ได้ ว่าอย่างไรดีดีกว่า แต่ถ้าต้องพบว่า มีเพียงหนึ่งหรือสองคนที่แสดงความคิดเห็น ในขณะที่คนอื่น ไม่ออกความคิดเห็น หรือคนส่วนใหญ่มีความเห็นคล้อยตามคนเพียงคนเดียว หรือไม่ค่อยมีความเห็นที่หลากหลาย ปัญหาดังกล่าวนี้คงเป็นสิ่งที่ทำให้ไม่เป็นไปตามแนวคิดความเชื่อ ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัย เกี่ยวกับบทบาทผู้ดำเนินการสนทนา(Moderator) พบว่า มีการเสนอบทบาทผู้ดำเนินการสนทนาแยกเป็นบทโดยเฉพาะ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึง คุณลักษณะที่ผู้ดำเนินการสนทนาควรมีประสิทธิผลของสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวม คุณลักษณะดังกล่าว และแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ ความสามารถทั่วไป 3) ด้านภาษาและการสื่อสาร และ 4) ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยวางเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษาและจากเกณฑ์ที่ผู้วิจัยวางไว้ข้อ หนึ่งคือนักวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้แนวความคิดมาจาก Vaughn และคณะ (1996) ที่กล่าวว่า ผู้ดำเนินการสนทนาที่ทำหน้าที่นักวิจัยในโครงการเป็นการทำงานตลอดตั้งแต่ต้นจนจบ โครงการจะสามารถทำให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีความเข้าใจถึง ปัญหาและข้อมูลอย่างลึกซึ้ง คุณลักษณะที่พบบางคุณลักษณะจึงควบคู่ไปกับคุณลักษณะของ นักวิจัยดังกล่าวด้วย

1. ด้านบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสร้างความประทับใจได้เมื่อแรกพบเห็น และเป็นสิ่ง ที่ผู้ดำเนินการต้องกระทำเป็นอันดับแรก ความประทับใจเป็นผลจากผู้เข้าร่วมสนทนาประเมิน ผู้ดำเนินการสนทนาจากการสังเกตสิ่งที่ปรากฏภายนอก ทั้งนี้บุคลิกภาพยังเป็นส่วนช่วยลดความ

กตตัน เมื่อต้องเผชิญหน้ากันกับผู้เข้าร่วมสนทนา บุคลิกภาพเป็นสิ่งที่สามารถให้ความหมายอธิบายได้ รู้สึกได้ ผู้ดำเนินการสนทนาที่มีบุคลิกภาพที่สามารถสร้างความประทับใจจะเอื้อต่อการทำสนทนาในกลุ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบต่อไปนี้

วันซึ่งจะมีการดำเนินการสนทนากลุ่มเกิดขึ้น ทีมงานทุกคนแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าง่าย ๆ เช่น กางเกงยีน เสื้อเชิ้ต เสื้อยืด รวมทั้งนักวิจัยกันยาผู้ดำเนินการสนทนาที่สวมกางเกง ขา ยาว เสื้อเชิ้ตแขนสั้น และรองเท้ารัดส้น จากการสัมภาษณ์นักวิจัยกันยาแล้วว่า เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างของเราเป็นกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งมีความแตกต่างพอสมควรจากกลุ่มนักวิชาการหรือนักวิจัย อยู่แล้ว ทั้งโดยสถานภาพ ความเป็นอยู่ และการแต่งกาย การแต่งกายที่เป็นไปแนวทางเดียวกันกับชาวบ้านคือแต่งแบบปกคิธรรมดา เช่น การสวมกางเกง เสื้อเชิ้ต เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยลดช่องว่างตรงนั้นลงได้ อีกทั้งเพื่อให้มีความทะมัดทะแมงมากขึ้นด้วย

เช่นเดียวกับทีมงานก็กล่าวในเรื่องนี้ว่า

“การไปสนทนากลุ่มแต่ละครั้งก็จะแต่งตัวดูง่าย ๆ หน่อย อย่างกางเกงยีน
เสื้อเชิ้ต แต่ถึงชาวบ้านจะแต่งตัวง่าย ๆ เราก็ควรแต่งตัวให้สุภาพเพื่อให้
เกียรติกับเขาค่ะด้วยเช่นกัน”

จากกรณีดังกล่าว ทำให้เกิดข้อค้นพบคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของผู้ดำเนินการสนทนาที่สำคัญอันดับแรกคือ การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย กระฉับกระเฉง

เมื่อเดินทางไปยังเขตชุมชน ระหว่างทางถ้ารถของทางทีมงานพบเห็นกลุ่มชาวบ้านที่รู้จัก ทีมงานก็จะหยุดรถแวะทักทาย ด้วยรอยยิ้มและมิตรไมตรี หรือไม่ก่อนถึงเวลานัดหมาย ก็จะไปเยี่ยมชมกิจกรรมชุมชน และก่อนที่จะเริ่มสนทนาอย่างเป็นทางการ หรือรอผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่น ๆ ที่ยังไม่ถึง ผู้ดำเนินการสนทนามีคำกล่าวทักทายและพูดคุยกับผู้เข้าร่วมที่มา ก่อน

นักวิจัยกันยา : “สวัสดิ์ค่ะอาจารย์ดำรง (ยกมือตอบพร้อมรอยยิ้มและคำ
ทักทาย) เป็นยังไงบ้างคะได้ข่าวว่าช่วงนี้ออกงาน
รับแขกเยอะเลย เหนื่อยไหมคะ” (น้ำเสียงที่แสดง

ความห่วงใยและสนใจในความเป็นไปของชุมชน)
(เนื่องจากเป็นหมู่บ้านพัฒนาจึงมีมหาวิทยาลัยหรือ
องค์กรต่าง ๆ เข้าศึกษาดูงานอยู่เสมอ)

อ.ดำรง : “ก็ค่อนข้างเหนียวครับ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับผม
โดยตรง”

นักวิจัยกัญยา : “ไม่ทราบว่าจะจากหน่วยงานไหนคะ กำลังทำอะไร
อะไรอยู่”

หรือเป็นเรื่องเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมา เช่น ในช่วงของการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (สว.)

นักวิจัยกัญยา : “บรรยากาศการเลือกตั้งนี่เป็นยังไงบ้างคะ”

ผู้เข้าร่วม : “ผมเป็นกรรมการอยู่ด้วยครับ ไปใช้สิทธิกันเยอะ ตอน
เกือบจะหมดเวลายังตั้งแถวกันอยู่เลย...ผมก็ลุ้น”
(ยิ้มแก้มหัวเราะ)

นักวิจัยกัญยา : (ยิ้ม) “อืม ไปใช้สิทธิกันเยอะดีนะคะ มีอะไรหรือ
เปล่า”

ผู้เข้าร่วม : “ก็เขากลัวเสียสิทธิ์ ะไรนะ ขอรักษาพยาบาล ลูกเข้า
โรงเรียน ผมก็อธิบาย ผมว่าทางการประชา-สัมพันธ์
เรื่องนี้ค่อยไปหน่อย...แต่ก็ดีนะคนมาใช้สิทธิเยอะ
เลย” (ยิ้ม)

“สวัสดีค่ะ” “สวัสดีครับ” พร้อมการไหว้ คำทักทายเริ่มต้นทุกครั้งที่ได้เจอหน้ากัน
ระหว่างทีมนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนา หลังจากนั้นก็พูดคุยถามทุกข์สุขกันบ้าง นี่คือการ
เป็นไปในช่วงของก่อนเริ่มการสนทนา และเมื่อเริ่มการสนทนาช่วงนี้จะมีลักษณะเป็นทางการ
มากขึ้น

นักวิจัยกัญยา : “ก่อนอื่นขอสวัสดิ์ทุกคนที่ได้ให้ความร่วมมือมาพูดคุยกับพวกเราใน
ครั้งนี้ (ผู้ดำเนินการสนทนายิ้มพร้อมกับใช้สายตาสบตากับผู้
เข้าร่วมสนทนาทุกคน) บางคนก็ทราบแล้วนะคะว่าเรามาจาก
ไหนแต่บางคนก็ยังไม่ทราบ ค่ะเรามาจากสถาบันการวิจัยเพื่อ

การพัฒนาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัตถุประสงค์ของการ
พูดคุยก็เพื่อสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยคนในชุมชนเป็นคน
กำหนดเอง ถ้าเราจะพัฒนาคุณภาพชีวิตจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัด คุณ
เป็นวิชาการไปหน่อย แต่อย่าเพิ่งไปกังวลกับมัน ก่อนอื่นเรามา
ทำความรู้จักกันก่อนดีกว่านะคะ เออ..เริ่มจากคนแรกชื่ออะไรคะ
ใช้ชื่อเล่นก็แล้วกันง่ายดี (ยิ้มพร้อมส่งสายตาไปที่ผู้เข้าร่วม
สนทนา) เริ่มทางไหนดี”

ผู้เข้าร่วมสนทนา : แนะนำตัวเอง (คนต่อ ๆ ไปจนหมด)

รวมถึงคำถามเปิดประเด็นอื่น ๆ ผู้ดำเนินการสนทนาจะแสดงท่าทาง คำพูด และสายตา
ไปยังผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคน การแสดงออกซึ่งท่าทางที่พบส่วนใหญ่คือ การยิ้ม การใช้
สายตามองผู้เข้าร่วมสนทนาที่พูดด้วยความสนใจ พยักหน้า เป็นการแสดงออกอย่างสม่ำเสมอ
จนกระทั่งจบการสนทนา

จากการสัมภาษณ์นักวิจัยกัญญา กล่าวว่า การแสดงออกซึ่งคำพูด สีหน้า ท่าทาง รอยยิ้ม
เป็นสิ่งที่ควรทำเป็นอย่างยิ่ง เป็นการสร้างบรรยากาศที่ดี สร้างความรู้สึกคุ้นเคยเป็นมิตร ให้
ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน บุคลิกภาพการแสดงออกซึ่งคำพูด สีหน้า ท่าทางที่พึงประสงค์ต่าง
ๆ สามารถเริ่มได้โดยการพูดคุยในช่วงแรกก่อนเริ่มคำถามสนทนา ระยะเวลาในการสนทนา
จนกระทั่งจบการสนทนา

เช่นเดียวกับทีมงานที่กล่าวในเรื่องนี้ว่า ส่วนใหญ่การทักทายก็จะเริ่มจากการไหว้ ยิ้ม
ถ้าไม่เจอกันนานก็จะถามสบายดีไหม ซึ่งบางครั้งชาวบ้านก็ชวนเราคุย การพูดคุยเล็กๆ น้อยๆ
สามารถสร้างความสัมพันธ์ได้มาก

จากข้อค้นพบดังกล่าวแสดงถึงให้เห็นว่า การแสดงออกซึ่งคำพูด สีหน้า ท่าทางที่พึง
ประสงค์ของผู้ดำเนินการสนทนามีความสำคัญ เพราะทำให้การสนทนามีประสิทธิภาพ จึงจัดอยู่
ในคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของผู้ดำเนินการสนทนาลำดับที่สอง

นักวิจัยกันยาก็กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การแสดงออกซึ่งคำพูด สีหน้า ท่าทาง ต่าง ๆ เหล่านั้น นอกจากจะเป็นการสร้างความคุ้นเคยหรือรู้จักกันแล้ว ยังแสดงถึงการให้เกียรติกับ ผู้เข้าร่วมสนทนาด้วย เพราะลดความกดดัน และช่องว่างโดยสถานภาพที่จะเกิดขึ้น การให้ เกียรติก็คือการแสดงความรักซึ่งกันและกัน สามารถทำได้หลายอย่าง การแสดงคำพูดเป็น สิ่งหนึ่งเท่านั้น และทีมงานกล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า

“การที่พวกเราการทำวิจัยบ่อย ๆ กันอย่างนี้ก็เหมือนสร้างภาระให้เขา อย่างหนึ่ง ฉะนั้นอยู่ที่เราควรจะให้เกียรติให้ความสำคัญกับพวกเขาแค่ไหน ผมว่ามันเป็นสิ่งที่ควรตอบแทนมากกว่าอย่างอื่น ๆ ”

จึงทำให้เห็นว่าคุณลักษณะของการให้เกียรติผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นคุณลักษณะ บุคลิกภาพเฉพาะตัวที่แสดงออกมา ซึ่งมีความสำคัญในการดำเนินการสนทนากลุ่ม จึงจัด คุณลักษณะดังกล่าวอยู่ในคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ

การสนทนากลุ่มมีจุดเด่นที่การแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ของบุคคลอย่างหลากหลาย อาจขัดแย้งหรือคล้อยตามกันไปบ้าง ตามความแตกต่างเฉพาะบุคคล ถึงแม้ผู้ดำเนินการสนทนา จะมีความคิดพื้นฐานการวิจัยเป็นของตนเองอยู่แล้ว ก็ไม่ควรแสดงว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย กับความเห็นเหล่านั้น เข้าใจโลกทัศน์ / วิสัยทัศน์ว่าคนเรามีความแตกต่างกัน ซึ่งนักวิจัยกันยาก็กล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า ควรแสดงออกอย่างเป็นกลาง ซึ่งอาจตั้งคำถามในแง่มุมอื่นๆ ได้เพื่อ ตรวจสอบข้อมูล ข้อขัดแย้ง ควรแสดงความยอมรับความคิดเห็นอื่น ๆ และนำข้อมูลไปทำการ วิเคราะห์ด้วยเหตุผลในภายหลัง การทำตัวเป็นกลางจะส่งผลให้ผู้เข้าร่วมสนทนา รู้สึกสบายใจ สามารถแสดงความคิดเห็นออกมาได้อย่างเป็นอิสระ

นักวิจัยกันยา : “ขอคุยเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ของที่นี่...มีส่วนเกี่ยวข้องกับ เรื่องการทำมาหากินหรือไม่ และจะใช้เป็นตัวชี้วัดเรื่อง เศรษฐกิจของชุมชนไหม”

ผู้เข้าร่วม 1 : “แต่กลุ่มนี้ไม่ใช่การออมเพื่อการออม ออมเพื่อการกู้ ถ้าไม่มีกลุ่มนี้ ก็กินเป็นขี้ไปหมดแล้ว..(พูดอย่างจริงจังงั้ม ยิ้ม)”

ผู้เข้าร่วม 2 : “ผมมองว่าการมีกลุ่มออมทรัพย์ เป็นการออมเพื่อการกู้
 ฉุกเฉิน การออมก็มีแต่ผมว่า..(หยุด)..ไม่ใช่ออมเพื่อการ
 ลงทุนจึงไม่ใช่ตัวชีวิต”

ผู้เข้าร่วม 3 : “แต่ผมว่าน่าจะเป็น..”

นักวิจัยกัญญา : “เออ เชิญค่ะ ช่วยอธิบายความหน่อย”

ผู้เข้าร่วม 3 : “ผมว่าน่าจะเป็น..(พูดพร้อมครุ่นคิด).. เช่น ผู้ใหญ่ๆ แต่ก็
 สอนเด็กรู้จักการออมในครอบครัว”

(กลุ่มแกนนำชุมชน : 24 เมษายน 2543)

จากข้อสนทนาดังกล่าวแสดงว่า การมีโลกทัศน์หรือวิสัยทัศน์เข้าใจความแตกต่างและ
 ยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ อย่างเป็นกลาง สามารถทำให้ดำเนินการสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น
 สร้างความสบายใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนาในการแสดงความคิดเห็น ฉะนั้นคุณลักษณะการมี
 วิสัยทัศน์ในการยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ อย่างเป็นกลาง จึงเป็นบุคลิกภาพอีกอย่างที่สำคัญ
 ของผู้ดำเนินการสนทนา ในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

และจากการสัมภาษณ์คนรอบข้าง ได้แก่ หัวหน้างาน ผู้ร่วมงาน และผู้เข้าร่วมสนทนา
 กล่าวถึงบุคลิกภาพโดยรวมของนักวิจัยกัญญา ไว้ว่า

“..มีความสนใจในงานที่ทำ จะให้เวลากับมันค่อนข้างเต็มที่ ชอบที่จะ
 ศึกษา เกรงครัดในการตรวจสอบข้อมูล เป็นคนเอาจริงเอาจัง มี
 ประสิทธิภาพมาก..ก็นับว่าเป็นนักวิจัยที่ดีคนหนึ่ง”

(หัวหน้างาน : 15 มิถุนายน 2543)

“โดยบุคลิกเป็นผู้หญิงทำงาน ดูจริงจังบ้าง แต่ก็เข้ากับคนอื่นได้ดีโดยการ
 พูดคุย มีเรื่องต่าง ๆ มาเล่าให้ฟังเสมอ ๆ ทั้งเรื่องตลกบ้างเรื่องวิชาการ
 บ้าง”

(ผู้ร่วมงาน : 28 กุมภาพันธ์ 2543)

“บุคลิกทั่วไปคุณเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่เรื่องมาก หรือจุกจิกกับเด็ก ๆ อย่าง
ทีมงานนัก ในการออกภาคสนาม แต่จะค่อนข้างลึกในรายละเอียดของ
ข้อมูลที่ได้”

(ผู้ร่วมงาน : 29 เมษายน 2543)

“โดยบุคลิกอาจทำให้คนที่พูดด้วยหงุดหงิดบ้าง อาจเพราะด้วยมาดความ
เป็นนักวิชาการด้วย ด้วย..สถานภาพด้วย แต่เมื่อพูดคุย..สร้างความรู้จัก
สร้างความเป็นกันเองได้”

(ผู้ร่วมสนทนา : 25 เมษายน 2543)

โดยสรุปข้อค้นพบจากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ผู้ดำเนินการสนทนาควรมี
คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพที่สำคัญ คือ การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย การแสดงออกซึ่งสีหน้า
กริยาท่าทาง คำพูดต่าง ๆ ที่พึงประสงค์ การให้เกียรติกับผู้เข้าร่วมสนทนา และเป็นผู้มี
วิสัยทัศน์ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของผู้ดำเนินการสนทนา
ในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีส่วนสำคัญ ที่จะส่งผลให้การดำเนินการสนทนาของ
ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพสามารถ
นำมาเป็นส่วนส่งเสริมให้การดำเนินการสนทนากลุ่มบรรลุตามเป้าประสงค์ ซึ่งถือได้ว่าเป็น
สำเร็จของการวิจัย

2. ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

การทำงานในแต่ละด้านย่อมต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ทั้งนี้มีน้อยแตกต่างกัน
ไป การรู้จักนำความรู้ความสามารถมาใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับงานสามารถทำให้การ
ทำงานนั้นประสบความสำเร็จตามที่คาดหวัง สำหรับการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นวิธีวิทยาการ
วิจัยหนึ่งที่นักวิจัยใช้ในการศึกษาข้อมูล คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไป จึงเป็น
คุณลักษณะทั่วไปของนักวิจัย ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นคุณลักษณะที่เอื้อประโยชน์ให้กับ
ผู้ดำเนินการสนทนายิ่งขึ้น

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า นักวิจัยจะเป็นผู้มีการศึกษาสูง ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ความคิด ความจำ รวมทั้งการสังเกต การวิเคราะห์และสังเคราะห์ ซึ่งจัดอยู่ในทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ (จารึก อาจารย์จันทร์, 2529) มีความรู้ในวิธีวิทยาวิจัยและเทคนิคต่าง ๆ ที่ชัดเจนเพื่อนำมาใช้ให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการ มีความรู้ทางด้านจิตวิทยา สังคม มีทักษะการเขียนรายงานผลการวิจัยที่ดี เพื่อนำเสนอแก่สาธารณชน คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไปดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับการสนทนากลุ่มตามสถานการณ์และบริบทนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการศึกษาต่อไปนี้

นักวิจัยก้นขาจบการศึกษาระดับปริญญาตรีที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หลังจากจบการศึกษา 1 ปี จึงเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ สาขาสังคมและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2511 เป็นรุ่นแรกที่นิสิตของรุ่นนี้ทุกคนจะเป็นนักเรียนทุนในโครงการทดลองการผลิตบุคลากรเข้ามาทำงานวิจัยเพื่อสร้างงานวิชาการ และมีเงื่อนไขว่านิสิตทุกคนจะต้องฝึกทำงานภาคสนาม 1 ปี หลังจากที่ได้รับจบภาคทฤษฎีแล้ว

การทำงานในภาคสนามเป็นการทำในลักษณะที่นักวิจัยต้องเข้าไปอยู่ในสนามตลอดระยะเวลา 1 ปี ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะของนักมานุษยวิทยา นักวิจัยก้นขาเข้าไปในชุมชนสามชุมชน ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชนนั้น ๆ ในขณะที่นักวิจัยกำลังศึกษากำลังศึกษาในระดับปริญญาโทนั้น จะได้รับความรู้ของวิธีวิทยาการวิจัยและเทคนิคต่าง ๆ อย่างเต็มที่ และถูกเน้นย้ำเสมอในการทำความเข้าใจ รู้ถึงจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละเทคนิค เพราะเมื่อลงภาคสนาม การใช้ความรู้วิธีการวิจัยและเทคนิคต่าง ๆ มักต้องมีการปรับใช้ให้สอดคล้องกับลักษณะของข้อมูลที่ทางโครงการกำหนดไว้ในขอบเขตของการศึกษา

“..การเข้าสนามสิ่งหนึ่งที่ทำคือ การหาเพื่อน ทั้งเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลของเรา และพาเราไปหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป อายุจะเป็นตัวที่ทำให้เราเข้ากันได้ดี ฉะนั้นเราจึงมีความสนิทสนมกับลูกสาวของเขาเป็นพิเศษ การลงสนามเพื่อเก็บข้อมูลสิ่งที่ต้องรู้ก็คงเป็นเรื่องการใช้เทคนิควิจัยว่าข้อมูลเป็นแบบใดจะเลือกใช้เทคนิคอะไรในการเก็บข้อมูลนั้น ทำให้เราต้องมีความ

เข้าใจเทคนิคต่าง ๆ พอสมควร เช่น ความรู้สึกความคิดเห็นที่เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลและต้องการความละเอียดของข้อมูลก็ใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก ส่วนเรื่องที่ต้องการความเห็นส่วนร่วมในประเด็นต่างๆ ก็อาจจะใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม ..”

(นักวิจัยก้นขา : 3 มีนาคม 2543)

เมื่อจบการศึกษาได้เข้ามาเป็นนักวิจัยอย่างเต็มตัว จึงทำให้มีความรู้ความสามารถในเทคนิคการวิจัยต่าง ๆ เป็นอย่างดี มีความเข้าใจมากขึ้นในการนำไปใช้ในภาคสนาม ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่าความรู้ความสามารถในระยะเบียบวิธีวิจัยและเทคนิคการวิจัยเป็นคุณลักษณะหนึ่งในด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

นอกจากนี้ยังพบว่า การลงภาคสนามที่ใช้ความรู้ความสามารถในวิธีวิจัยและเทคนิคต่างๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ต้องอาศัยหลักการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลด้วย ซึ่งก็คือหลักความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ ที่มีการคิดอย่างมีเหตุมีผล ทดสอบ ตรวจสอบข้อมูล เป็นต้น ซึ่งความรู้ความสามารถดังกล่าว เป็นความรู้ความสามารถทั่วไปของนักวิจัย คุณลักษณะดังกล่าวกับการนำมาใช้ในการดำเนินการสนทนา และการวิจัยแบบสนทนาดังกล่าวก่อนข้างมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในขณะที่ดำเนินการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาต้องวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในขณะนั้นและจะสร้างคำถามขึ้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อคำตอบที่ได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วน และจะนำมาใช้มากอีกครั้งในช่วงของการดำเนินการสนทนาเสร็จสิ้นลง ซึ่งคือการวิเคราะห์ข้อมูล

จากข้อค้นพบจะเห็นว่า คุณลักษณะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเอื้อในการวิจัยต่าง ๆ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญและจัดอยู่ในคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

ช่วงของการศึกษาในระดับปริญญาโท การที่ได้ลงภาคสนามศึกษาชุมชนบ่อยครั้ง ทำให้สามารถเห็นความเป็นอยู่ของชาวบ้านชัดเจนกว่าในหนังสือ ได้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคม เครือญาติ ผู้นำผู้ตาม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษากับคนต้องทำให้เข้าใจถึงความเป็นอยู่จิตใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน การมีความรู้ในด้านจิตวิทยาสังคม จะทำให้การ

ทำงานภาคสนามเป็นไปอย่างราบรื่น เพราะบุคคลเหล่านั้นมีความรู้สึกที่ดีกับเรา และให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งนักวิจัยกันยาเล่าถึงครั้งหนึ่งในขณะเรียนว่า

“..สิ่งสำคัญของการเข้าไปอยู่คือความเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนในชุมชน ความคุ้นเคยที่เราต้องสร้างขึ้น อย่างเช่น การพักอาศัยในชุมชน ถ้าเราจะสนิทสนมกับบ้านหนึ่งบ้านใดมากเกินไป บางครั้งอาจทำให้เขาารู้สึกว่าเรามีใจให้กับคนบ้านนี้ บ้านเดียวเลย ฉะนั้นเราจึงต้องหาโอกาสไปคุยกับทุก ๆ บ้าน พักบ้านโน้นที่บ้านนี้ที่ (ต้องปลอดภัย) ดังนั้นจึงต้องฝึกเป็นคนกินง่าย นอนง่าย ไม่ยุ่งยาก..”

(นักวิจัยกันยา : 3 มีนาคม 2543)

สำหรับในการดำเนินการสนทนากลุ่มแล้ว จิตวิทยาสังคมนักวิจัยกันยามีการนำมาใช้บ้างในกรณีเช่น เมื่อพบผู้ที่พูดมากกว่าคนอื่น ๆ แต่ขาดสาระ

นักวิจัยกันยา : (ยิ้ม) “คะ..เดี๋ยวเราลองฟังความคิดเห็นในหัวข้อนี้... ก่อนจากคนอื่นบ้างดีไหมคะ แล้วเดี๋ยวค่อยยกกลับมาพูดถึงเรื่องที่.. (เรียกชื่อโดยใส่คำนำหน้า เช่น ลุง ..ป้า..) อีกครั้งนะคะ”

นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการตัดบทเพื่อให้ผู้พูดหยุด โดยไม่ทำให้เขารู้สึกว่าถูกตัดบทการสนทนา

จากกรณีดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า นักวิจัยกันยามีจิตวิทยาสังคม คือการคำนึงถึงจิตใจของคน และไม่ทำให้เกิดความรู้สึกหรือทัศนคติไม่ดี ฉะนั้นจิตวิทยาสังคมจึงจัดว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอันหนึ่งในด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

เมื่อได้ข้อมูลจากภาคสนามตามความต้องการแล้ว การนำข้อมูลที่ได้นำมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการประชุมพูดคุยในทีมงาน ผู้ที่นำเสนอผลงานได้ดีที่สุดก็คือตัว นักวิจัยเอง ฉะนั้นคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านการเขียนถ่ายทอดข้อมูลจากปลายปากกา

จึงเป็นอีกคุณลักษณะหนึ่งที่นักวิจัยพึงมี และโดยเฉพาะนักวิจัยเชิงคุณภาพด้วยแล้ว การเขียนที่ น่าอ่าน ประกอบกับความคิดเชิงวิชาการที่ทำให้รายงานการวิจัยมีคุณค่ามากขึ้น คุณลักษณะด้าน การเขียน จึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอันหนึ่งในด้านความรู้ความสามารถทั่วไป และใน การศึกษาครั้งนี้คุณลักษณะดังกล่าวสามารถสะท้อนได้จากรายงานวิจัยที่ได้มีส่วนร่วมเขียนกว่า 40 เรื่อง

จากการสัมภาษณ์หัวหน้างาน ผู้ร่วมงาน และผู้เข้าร่วมสนทนา ต่างมองเห็นความรู้ ความสามารถทั่วไปของนักวิจัยกันยาเป็นแนวทางเดียวกันว่า เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ สนใจ ข้อมูลต่าง ๆ เสมอ ให้ความสำคัญกับงานอย่างเต็มที่ในการวิเคราะห์ และตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ ถูกต้องที่สุด

โดยสรุปคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไปที่สำคัญของผู้ดำเนินการสนทนา ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม คือ สถิติปัญญา ความคิด ความจำดี ทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นต้น การมีความรู้ในวิธีวิทยาการวิจัยและเทคนิค ต่าง ๆ การมีความรู้ความสามารถทางด้านจิตวิทยาสังคม และมีทักษะการเขียน รายงาน ผลการวิจัยที่ดี จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทั่วไปของนักวิจัยในการวิจัย แบบสนทนากลุ่มจะเป็นส่วนสำคัญที่จะทำวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในแง่ของ ผลการวิจัย บรรยากาศและความสัมพันธ์อันดีจะเกิดกับทุกฝ่ายที่เกิดขึ้น ทั้งในการสนทนาและ การดำเนินการวิจัย ซึ่งส่งผลไปยังประสิทธิภาพของงานวิจัย

3. ด้านภาษาและการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นการถ่ายทอดข้อมูลจากสองฝ่ายให้ซึ่งกันและกัน โต้ตอบกัน เพื่อให้ บรรลุตามเป้าประสงค์ การสนทนากลุ่มก็เป็นลักษณะนั้นเช่นเดียวกัน โดยมีผู้ดำเนินการ สนทนาและผู้เข้าร่วมสนทนา คุณลักษณะด้านภาษาและการสื่อสาร เป็นส่วนที่ส่งผลให้งานใน หน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนาดำเนินไปได้ด้วยดีและมีประสิทธิภาพ จากการสัมภาษณ์และสังเกต การดำเนินการสนทนากลุ่ม พบว่า ผู้ดำเนินการสนทนาควรมีพฤติกรรมการสื่อสารที่มีชีวิตชีวา และเป็นธรรมชาติ มีน้ำเสียงที่น่าฟัง เน้นเนื้อความเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ มีความ

ชัดเจนการสื่อสารถูกต้องทั้งรูปประโยคและความหมาย เป็นผู้ฟังที่ดีฟังและสามารถจับประเด็นสำคัญได้ดี ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการศึกษาต่อไปนี้

การพูดที่แสดงออกอย่างเป็นธรรมชาติที่สร้างความสบายใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา มีน้ำเสียงที่น่าฟังเน้นความสำคัญของเนื้อความ ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาเมื่อได้ฟังเกิดความรู้สึกไม่เบื่อหน่าย น่าสนใจ ซึ่งทำให้ไปกระตุ้นความคิดของผู้เข้าร่วมสนทนาในการแสดงความคิดเห็นออกมา ซึ่งเป็นผลให้ผู้เข้าร่วมสนทนาเกิดความรู้สึกหรือทัศนคติที่ดีต่อผู้ดำเนินการสนทนา และการดำเนินการสนทนากลุ่ม ตัวอย่างเช่น การสนทนากลุ่มเยาวชนนักเรียน

นักวิจัยกัญยา : “ถามผู้ชายนะคะว่า...(หยุดเล็กน้อยเพื่อสร้างความสนใจ)..ถ้าถึงอายุบวชจะบวชไหม” (พร้อมแสดง ความสงสัยและมองที่ผู้เข้าร่วมสนทนาอย่างสนใจ)

ผู้เข้าร่วม 1 : “บวช”

ผู้เข้าร่วม 2 : “บวชมา 7 ครั้งแล้ว”

นักวิจัยกัญยา : “หนูบวชมา 7 ครั้งแล้วหรือ ทำไมบวชบ่อยจังหละ”

ผู้เข้าร่วม 2 : “ญาติตายเยอะ” (หัวเราะกันทั้งกลุ่ม)

นักวิจัยกัญยา : (ยิ้ม) “อ้อ ..บวชหน้าไฟ บวชนานที่สุดกี่วัน”

ผู้เข้าร่วม 2 : “2 วัน” (หัวเราะกันทั้งกลุ่ม)

นักวิจัยกัญยา : “ทีนี้.. (หยุดเล็กน้อยเพื่อสร้างความสนใจ)..แล้วพวก ผู้หญิงหละคิดยังไง”

ผู้เข้าร่วม 3 : “ก็เคยบวชมาแล้ว”

นักวิจัยกัญยา : “ผู้หญิงเขาบวชกันยังไง”

ผู้เข้าร่วม 3 : “บวชชีพราหมณ์คะ นานสุด 9 วัน น้อยสุด 1 วัน”

นักวิจัยกัญยา : “เพราะอะไรถึงคิดไปบวชหละคะ”

ผู้เข้าร่วม 4 : “ไม่มีคนอยู่บ้าน” (หัวเราะกันทั้งกลุ่ม) เพื่อนในกลุ่มแซวกันเอง

ผู้เข้าร่วม 3 : “ไม่ซำย..(พูดถึงอายุและแก้ตัวว่า) ก็อยากชวนไปตอน ปิดเทอม ฝึกสมาธิ อยากรไปด้วย แต่วัดไกลมากอย่าง

เอาแกงไปวัดเนี่ย พอไปถึงวัดเปิดดูเกือบหมด..หก
หมด” (หัวเราะ)

(กลุ่มเยาวชน : 20 มกราคม 2543)

จากกรณีดังกล่าวพบว่า ผู้เข้าร่วมสนทนาร่วมกันพูดคุยด้วยความสบายใจ และเป็นกันเองกับผู้ดำเนินการ และจากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมสนทนา พบว่า มีการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ มีน้ำเสียงที่สร้างความน่าสนใจ กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาอยากร่วมแสดงความคิดเห็น แต่บางครั้งจะมีน้ำเสียงค่อนข้างไปในทางวิชาการ ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกเกร็งบ้าง อย่างไรก็ตาม ทำให้เข้าใจได้ว่า ภาษาในการสื่อสารที่เป็นธรรมชาติ น้ำเสียงที่สร้างความสนใจของผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นส่วนที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการสนทนาที่ดีได้ คุณลักษณะดังกล่าวมีความสำคัญ และจัดว่าเป็นคุณลักษณะสำคัญด้านภาษาและการสื่อสารของผู้ดำเนินการสนทนา

ในการสื่อสารที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพจากหลักภาษาที่ดี คือ มีความชัดเจนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเสียง รูปประโยค ความหมาย และจากการสังเกตการสนทนาพบว่า การดำเนินการสนทนามีการใช้ไมโครโฟน เป็นอุปกรณ์เสริมการสนทนา แต่บางครั้งไม่ได้ใช้ซึ่งสังเกตได้ว่าเสียงของผู้ดำเนินการสนทนามีเสียงดังชัดเจนดี การสร้างรูปประโยคและความหมาย ปกติจะใช้คำง่าย ๆ ถึงแม้จะมีศัพท์วิชาการบ้าง แต่จะให้คำอธิบายอย่างละเอียดทำให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น และจากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมสนทนา และผู้ร่วมงาน ให้ความเห็นเป็นแนวเดียวกันว่า ผู้ดำเนินการสนทนามีลักษณะการใช้ประโยคที่สร้างความเข้าใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนาได้

จากข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้ดำเนินการสนทนามีหลักภาษาในการสื่อสารที่สามารถนำมาใช้ในการสนทนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้การมีความชัดเจนในเสียง รูปประโยค และความหมาย เป็นคุณลักษณะหนึ่งด้านภาษาและการสื่อสารของผู้ดำเนินการสนทนา

ผู้ดำเนินการสนทนานอกจากจะเป็นผู้ถามในประเด็นต่าง ๆ แล้ว และยังคงเป็นผู้รับฟังที่ดีในฟังความคิดเห็นของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาให้มากอย่างหลากหลาย และมีการฟังด้วยความตั้งใจเพื่อจับประเด็นความสำคัญของการพูดแต่ละคน เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนหรือความขัดแย้ง ตั้งคำถามเพิ่มเติมให้เกิดเป็นการสนทนาที่ชัดเจนมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์ผู้ดำเนินการสนทนา และผู้เข้าร่วมสนทนา ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้เป็นแนวเดียวกันว่า ผู้ดำเนินการต้องฟังผู้เข้าร่วมสนทนาให้มาก ให้ความสนใจในการรับฟังในการตอบโต้สนทนากันและจับประเด็นของการพูดนั้นให้ได้ การจับประเด็นถือว่ายาก เพราะต้องใช้สมาธิ ทำความเข้าใจในเรื่องที่พูดพอสมควร ซึ่งพบว่าผู้ดำเนินการสนทนาในครั้งนี้ก็มีคุณลักษณะนี้ดีมาก และผู้ร่วมงานกล่าวเสริมถึงคุณลักษณะนี้ของนักวิจัยก้นยาผู้ดำเนินการสนทนาว่า

“ต้องยอมรับว่าการทำสนทนากลุ่มในเรื่องนี้จะอาศัยการจับประเด็นวิเคราะห์อย่างมาก เพราะชาวบ้านเขารู้หลายอย่าง แต่การสื่อสารซึ่งอาจยังไม่เป็นระบบดี อาจต้องตั้งคำถามต่อ เพื่อความกระจ่างมากขึ้น”

จากข้อค้นพบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะในการเป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถจับประเด็นความสำคัญ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของการดำเนินการสนทนาซึ่งสามารถจัดอยู่ได้ในด้านภาษาและการสื่อสาร ความรู้ความสามารถทั่วไปด้านภาษาและการสื่อสารของผู้ดำเนินการสนทนามีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การดำเนินการสนทนาในแต่ละครั้งเป็นไปอย่างราบรื่น ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจ ความสนใจ ให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา ส่งผลให้การสนทนาเกิดประสิทธิภาพและการวิจัยเกิดประสิทธิผลสูงสุด

4. ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นส่วนในการสร้างความเชื่อมั่นในการดำเนินการสนทนา (ข้อคำถาม) ให้กับตนเองและผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งแสดงออกถึงความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อให้การสนทนาเป็นไปตามเป้าหมายของการวิจัยและสร้างความพึงพอใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา

คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเปรียบเสมือนหัวใจในการทำงานของผู้ดำเนินการสนทนา เพราะการดำเนินการสนทนาคือ หน้าที่หลักของผู้ดำเนินการสนทนา การดำเนินการสนทนาจะมีประสิทธิภาพได้ ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในทักษะเฉพาะต่าง ๆ ของการเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเป็นอย่างดี

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่สำคัญ คือ การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีความเข้าใจขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย มีความเข้าใจคำถามในการวิจัยเป็นอย่างดี มีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา มีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ มีความคิดคล่องแคล่วเชื่อมโยงในข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถามได้ สร้างบรรยากาศผ่อนคลาย มีความยืดหยุ่น และมองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ตลอดจนความสามารถใช้เทคนิคในการปรับพฤติกรรม ซึ่งจากข้อค้นพบดังกล่าวข้างนี้ได้จากข้อมูลการศึกษา ดังต่อไปนี้

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นวิธีวิจัยที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแตกต่างจากวิธีอื่น ๆ ทั้งโดยหลักการและวิธีการ ผู้ดำเนินการสนทนาหนึ่งในบุคลากรองค์ประกอบการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อกลางระหว่างผู้เข้าร่วมสนทนากับข้อมูล จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในการวิจัยดังกล่าวก่อนจึงสามารถดำเนินการสนทนากลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ก่อนที่นักวิจัยกันยาจะเริ่มทำหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนานั้น ได้ศึกษาทำความเข้าใจกับวิธีวิจัยนี้มาอย่างดีพอสมควร ซึ่งในช่วงแรกของการทำความเข้าใจก็คือ การพูดคุยกันในหมู่นักวิจัย และทางโครงการได้จัดให้มี การอบรมนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยของโครงการในการใช้วิธีวิจัยนี้ นักวิจัยกันยาได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนในการอบรมด้วย และให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้นจึงศึกษาค้นคว้าจากหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม เพื่อค้นหาจุดเด่นและจุดด้อยรวมทั้งข้อพึงระวังในการใช้วิธีดังกล่าว

จากข้อค้นพบแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นคุณลักษณะที่สำคัญอันดับแรกของคุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

การเข้าใจขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย จะทำให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นในเรื่องที่ต้องทำสนทนากลุ่ม ขอบเขตการวิจัยทำให้ทราบประเด็นในการศึกษาและวัตถุประสงค์ ทำให้ทราบการศึกษาที่ถูกต้อง ซึ่งความสำคัญนี้ ขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการวิจัยจึงเปรียบเสมือนแผนที่การเดินทางเพื่อให้ถึงจุดหมาย จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถสะท้อนได้จากขั้นตอนการทำงานของนักวิจัยกันยา พบว่า การทำงานในช่วงของการเตรียมตัวก่อนการสนทนานั้น ในขั้นแรกมีการศึกษาความชัดเจนเป้าหมายการวิจัย ซึ่งก็คือการศึกษาศึกษากรอบแนวคิดและขั้นตอนรายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการให้เข้าใจ มีการประชุมอภิปรายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงการวิจัย หลังจากนั้นจึงตั้งประเด็นคำถามวิจัยหลัก และทำความเข้าใจกับคำถามต่าง ๆ อย่างละเอียดชัดเจน และในช่วงของการลงภาคสนามทำสนทนากลุ่ม จะกลับมาทบทวนคำถามเหล่านั้นอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับคำตอบในครั้งก่อนสำหรับกรณีการสนทนากลุ่มต่อเนื่อง ซึ่งจากการสังเกตเมื่อถึงยังสถานที่ที่ใช้เป็นสถานที่สนทนา นักวิจัยกันยาทำหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนาจะทบทวนประเด็นคำถามที่จะพูดคุย ขณะที่คนอื่นทำหน้าที่ของคนที่ได้มอบหมาย

ประเด็นคำถามหลัก *ความรู้ความเข้าใจในเรื่องคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม*

ประเด็นคำถามย่อย

1. ถ้าถามถึงคุณภาพชีวิตพวกเรามีความเข้าใจอย่างไร
2. คุณภาพชีวิตคุณได้จากเรื่องอะไรบ้าง ยกตัวอย่าง
3. คิดว่าตอนนี้ในชุมชนมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับใด เพราะอะไร หรือ

เปรียบเทียบกับอะไร

นักวิจัยกันยายังกล่าวเพิ่มเติมว่า การเข้าใจคำถามอย่างละเอียดนั้นนอกจากจะทำให้เกิดประโยชน์ในการสร้างคำถามย่อย ๆ แล้ว ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมสนทนาไม่เข้าใจ หรือยังแสดงความคิดเห็นไม่ตรงประเด็น ผู้ดำเนินการสนทนามีบทบาทสำคัญที่จะเพิ่มความเข้าใจ โดยการอธิบายขยายความเพิ่มเติมข้อคำถามเหล่านี้

จากข้อค้นพบดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคุณลักษณะการมีความเข้าใจขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย คุณลักษณะการมีความเข้าใจในคำถามการวิจัยเป็นอย่างดี

ดี ซึ่งนำมาใช้ประกอบการดำเนินการสนทนากลุ่มให้เกิดประสิทธิผล คุณลักษณะดังกล่าวจึงจัดอยู่ในคุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

ช่วงของการดำเนินการสนทนา นับว่าเป็นช่วงสำคัญของผู้ดำเนินการสนทนาที่จะรักษาสถานการณ์ให้การดำเนินการเป็นไปอย่างราบรื่น และบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ผู้ดำเนินการสนทนามีบทบาทตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการสนทนา

เมื่อเวลาของการดำเนินการสนทนาเริ่มขึ้น ผู้ดำเนินการสนทนาจะเป็นผู้เริ่มเกริ่นนำก่อน โดยขั้นแรกของการเริ่มต้นจะเป็นการกล่าวสวัสดิและขอให้มีการแนะนำตนเอง โดยเริ่มจากในฐานะที่นักวิจัยก่อนว่า เป็นใครมาจากไหน มีทีมงานประกอบด้วยใครบ้างและในการเข้ามาที่นี้เพื่อวัตถุประสงค์ใด (วัตถุประสงค์โครงการ) ทำไมถึงต้องเชิญกลุ่มผู้เข้าร่วมนี้มาร่วมทั้งกล่าวแสดงความยินดีที่ทุกคนให้ความร่วมมือ หลังจากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้แนะนำตัวเอง เหตุผลในการให้มีการแนะนำก็เพื่อจะเป็นประโยชน์กับผู้จัดบันทึกและการบันทึกเทป ถึงแม้ในกลุ่มจะมีความคุ้นเคยกันแล้วก็ตาม

ผู้ดำเนินการสนทนากล่าวถึงลักษณะของการพูดคุย เพื่อให้ตนเองและผู้เข้าร่วมสนทนามีความเข้าใจตรงกัน นอกจากนี้บางเรื่องอาจต้องสร้างความสบายใจให้กับผู้เข้าร่วมโดยเน้นย้ำว่า ข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บเป็นความลับ และจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับชีวิตของเขา เพราะเรื่องที่ศึกษาเป็นงานในเชิงวิชาการและทำโดยหน่วยงานจากราชการ

นักวิจัยกัญยา : “ก่อนอื่นขอสวัสดิทุกคนที่ได้ให้ความร่วมมือมาพูดคุยกับพวกเราในครั้งนี้ (ผู้ดำเนินการสนทนายิ้มพร้อมทั้งใช้สายตาสบตากับผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคน) บางคนก็ทราบแล้วนะคะว่าเรามาจากไหนแต่บางคนก็ยังไม่ทราบ ค่ะเรามาจากสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัตถุประสงค์ของการพูดคุยก็เพื่อสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยคนในชุมชนเป็นคนกำหนดเอง ถ้าเราจะพัฒนาคุณภาพชีวิตจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัด คุณเป็นวิชาการไปหน่อย แต่อย่าเพิ่งไปกังวลกับมัน ก่อนอื่นเรามาทำความรู้จักกันก่อนดีกว่านะคะ เออ..เริ่มจากคนแรกชื่ออะไรคะ

ใช้ชื่อเล่นก็แล้วกันง่ายดี (ยิ้มพร้อมกับส่งสายตาไปที่ผู้เข้าร่วม
สนทนาโดยรอบ) เริ่มทางไหนดี”

ผู้เข้าร่วมสนทนา : แนะนำตัวเอง (คนต่อ ๆ ไปจนหมด)

นักวิจัยกัญยา : “ขอชี้แจงวิธีการพูดคุยกันสักนิดนะคะว่า ขอให้ทุกคนแสดง
ความคิดเห็นออกมาไม่ต้องห่วงเรื่องถูกผิด เรามาเรียนรู้ร่วมกัน
คงไม่กำหนดให้ใครเริ่มก่อน แต่ขอให้แสดงความคิดเห็นทีละ
คนนะคะ เนื่องจากวิธีนี้ต้องมีคนจับบันทึกและเราก็มีแค่คนเดียว
อาจทำให้จดไม่ทัน ก็จะขออนุญาตอัดเทปด้วยนะคะเพื่อจะได้
กลับมาดูในรายละเอียดได้อีก และจะเก็บไว้เป็นความลับ ถ้า..
อะไรที่ไม่อยากให้เรานักบันทึกก็บอกได้เราจะไม่บันทึกลงเทป ตก
ลงมัยคะ เออ! อยากให้พูดสั้นๆหน่อยนะคะ แก่แล้ว...นะ (สร้าง
เสียงหัวเราะในกลุ่ม) และเพื่อประโยชน์ในการการบันทึกเทป
ด้วยนะคะ..”

(กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม : 23 มกราคม 2543)

จากการสัมภาษณ์ซึ่งสะท้อนได้จากการทำงานดังกล่าว นักวิจัยกัญยาบอกว่าเสริมใน
รายละเอียดว่า การเริ่มต้นสนทนาเป็นส่วนเสริมสร้างความเข้าใจอันดีให้กับผู้เข้าร่วม ซึ่งทำให้
พวกเขาได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ วิธีการหรือลักษณะของการพูดคุย และการแสดงความ ยินดีที่
ได้ให้ความร่วมมือในการศึกษารั้งนี้

หลังจากนั้นผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้เปิดประเด็นคำถาม ซึ่งเป็นคำถามที่ผู้วิจัยได้
เตรียมไว้แล้ว จากการสัมภาษณ์ พบว่า คำถามที่เตรียมไว้เป็นเพียงแนวคำถามเท่านั้น
ผู้ดำเนินการสนทนาต้องมีความยืดหยุ่นพอ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้คำถามให้เป็นไปตามนั้นทุก
ประการ ใช้ไปตามสถานการณ์นั้น ๆ มากกว่า เช่น ผู้เข้าร่วมสนทนาอาจสนใจพูดเรื่องใดเรื่อง
หนึ่งขึ้นมาก่อนซึ่งหลายคนให้ความสนใจ ก็อาจหยิบประเด็นนี้ขึ้นมาสนทนาก่อนได้ หรือการ
สนทนานั้นอาจเป็นเรื่องนอกเหนือจากที่ได้กำหนดคำถามไว้ ผู้ดำเนินการสนทนาโดยการ
วิเคราะห์เบื้องต้นอย่างคล่องแคล่วแล้วว่ามีที่น่าสนใจ และควรจะต้องเป็นประเด็นคำถาม
เพิ่มเติมหรือเชื่อมโยงกับข้อมูลนั้น ซึ่งสามารถทำได้ ฉะนั้น ผู้ดำเนินการสนทนาต้องมีทักษะ

การใช้คำถามในประเภทต่าง ๆ ที่ค่อนข้างชำนาญ เพื่อให้สามารถนำมาใช้ให้มีความสอดคล้องกับความต้องการหรือสถานการณ์นั้น ๆ

คำถามเปิดประเด็นหรือคำถามพื้น ๆ ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้ง่าย ๆ ตามความเข้าใจ ดังตัวอย่างเช่น

นักวิจัยกัญยา : “เวลาพูดถึงคุณภาพชีวิต เวลาเห็นหรือได้ยินพวกเรา คิดถึงอะไรคะ” (ยิ้มพร้อมมองไปรอบ ๆ ผู้ที่เข้าร่วมสนทนา)

ผู้เข้าร่วม 1 : “คิดถึงความเป็นอยู่ของพวกเราเอง การกิน การอยู่ การทำงาน”

ผู้เข้าร่วม 2 : “ผมมองกว้างกว่านั้นนะ บัจฉัย 4 พื้นฐานของชีวิต ความเป็นอยู่ รวมทั้งรายได้ประจำของแต่ละครอบครัว”

ผู้เข้าร่วม 3 : “อยู่อย่างไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมารบกวน”

ผู้เข้าร่วม 4 : “ไม่มีหนี้สิน เพราะหนี้สินทำให้บั่นทอนสุขภาพ”

นักวิจัยกัญยา : “แล้วตามความเข้าใจของคนทำงาน ทำงานโรงงาน คิดถึงคุณภาพชีวิตยังงัยบ้าง”

ผู้เข้าร่วม 5 : “ตอนแรกไม่คิด หลัง ๆ สภาพแวดล้อมของโรงงานมีฝุ่นละอองมาก เจ้าของกิจการไม่สนใจหาอุปกรณ์ป้องกันให้ เราก็ไม่รู้ว่าที่หายใจจะเป็นยังงัยบ้าง จน ISO 14001 เข้ามา ถึงได้ทราบ”

ผู้เข้าร่วม 6 : “นอกจากนี้ก็มีเรื่องมาตรฐานค่าแรง OT ด้วยไม่เต็มที่ เศรษฐกิจช่วงนี้ไม่ดี คนถูกออกก็มี”

(กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม : 23 มกราคม 2543)

การพิจารณาคำตอบที่ได้รับ เพื่อนำมาตั้งประเด็นเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้รับคำถาม จากตัวอย่างเช่น

ผู้เข้าร่วม 1 : “คลองที่เคยใช้อาบ ใช้น้ำปลา ตอนนี้นำไม่ได้ มีคนเคย เป็นโรคที่ไม่ทราบสาเหตุ ถ้ามไปถามมาเขาชอบกินปลาใน คลองนี้ พอเอาปลาไปตรวจพบว่ามีสารพิษ เขาก็เลยได้รับ ค่าย”

ผู้เข้าร่วม 2 : “ที่นี้บางที่เปลี่ยระบาคเหลือข้าวไม่เท่าไรหะ พอไปนาน ๆ มันก็คี่อยอีก เคยรณรงค์ให้มีการทำนาปลอดสารพิษหรือ วิถีธรรมชาติ แต่ก็ยังใช้สารเคมีอยู่ ชาวนาไม่ค่อยเห็นด้วย เพราะพบว่ามิหญ่้าขึ้นแซงข้าวขึ้นมาเลย ก็หันหลังกลับไป ใช้น้ำเหมือนเดิม แต่ทำไมบางที่ทำได้ ก็เพราะพร้อมใจกัน ทำ”

นักวิจัยก้นยา : “เออ..พร้อมใจกันทำ มีวิธีการหรือพูดยั้งใจจึงทำให้ พร้อมใจกันทำ แล้วทำไมที่นี้ทำไม่ได้”

ผู้เข้าร่วม 3 : “มองว่าในชุมชนตัวใครตัวมันอยู่ ไม่มองถึงผลกระทบ อยากรเห็นข้าวตัวเองได้ผลดี ๆ “

ผู้เข้าร่วม 4 : “ที่นี้มีกลุ่มมาก กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษมีแล้ว แต่ทำนา ปลอดสารพิษยังไม่มี ผมก็ไม่ได้ทำแต่ได้จากการพูดคุยกัน ในกลุ่ม”

ผู้เข้าร่วม 5 : “ปลอดสารพิษทำได้ในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง แต่ ตอนนีต้องทำเป็นครอบครัว แล้วก็ต้องใช้ปัจจัยในการเรียน หนังสือ”

ผู้เข้าร่วม 6 : “เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เด็กสมัยนี้ไปทางเกษตรกรรม ยากแล้ว โดยถูกกลืนไปกลับภาคอุตสาหกรรม”

(กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม : 23 มกราคม 2543)

คำถามย่อยซึ่งมีประโยชน์ในแง่ของการกระทำเพื่อกระตุ้นความคิด หรือการตรวจสอบ ความคิดความเชื่อต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น

นักวิจัยก้นยา : “จากการประชุมสรุปการทำงานของแต่ละกลุ่มเมื่อวาน ที่สถาบันฯ มีกลุ่มจากที่อื่นเขาตั้งข้อสังเกตว่าที่ชุมชน

เราเข้มแข็งนะ แท้จริงแล้วเป็นกลุ่มแกนนำของ ชุมชน
เข้มแข็งมากกว่าชุมชนเข้มแข็ง ที่เขาว่าจริงหรือเปล่า
คะ”

คำถามเพื่อการสรุปการสนทนาที่ได้สนทนากันในช่วงระยะหนึ่ง ดังจะเห็นได้จาก
ตัวอย่าง เช่น

นักวิจัยกัญยา : “ตอนนี้หมู่บ้านเราเปลี่ยนแปลงยังไงบ้าง เรื่องอาชีพ
ความเป็นอยู่”

ผู้เข้าร่วม 1 : “มีการรวมกลุ่มแม่บ้านทำขนม”

ผู้เข้าร่วม 2 : “มีคนมาสอนทำด้วย อย่าง พวกกล้วยฉาบ ขนมเค้ก
กล้วยหอม สอนที่โรงเรียน”

ผู้เข้าร่วม 3 : “เรื่องการเกษตร เขาก็มานะ มาสอนเรื่องให้ปลูกผัก
ปลอดสารพิษ

ผู้เข้าร่วม 4 : “ใช่ให้ชาวบ้านปลูกกินเอง ที่โรงเรียนสอนให้เด็กปลูก
ไปขาย”

ผู้เข้าร่วม 5 : “สอนกัน ฟรี ๆ ”

นักวิจัยกัญยา : “ค่ะ... ในสิ่งเหล่านี้พวกเรามองว่าเป็นการพัฒนาด้วย
ใช่ไหมคะ”

(กลุ่มผู้สูงอายุ : 19 มกราคม 2543)

จากการสังเกตลักษณะกรณีดังกล่าว ผู้ดำเนินการสนทนาใช้ทักษะการตั้งประเด็น
คำถามประเภทต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาของการดำเนินการสนทนา เพื่อสร้างความเข้าใจ หรือ
ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ และยืดหยุ่นในคำถามที่ไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามที่กำหนดไว้

เมื่อดำเนินการมาจนกระทั่งจะจบการสนทนา จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า การ
จบการสนทนาในแต่ละครั้งอาจารย์กัญยามักจะใช้วิธีการให้กลุ่มร่วมสรุป ในสิ่งที่ได้มีการ
สนทนากันมา โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในคำตอบอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่เป็นการ
สรุปในแง่ของประเด็นที่นำมาร่วมสนทนา นักวิจัยกัญยา กล่าวว่า การสรุปถึงสิ่งที่พูดคุย

ก่อให้เกิดผลดี ตรงที่นอกจากจะเป็นการทบทวนคำถามของผู้ดำเนินการสนทนาแล้ว ผู้เข้าร่วมสนทนายังได้มีโอกาสทบทวนคำตอบด้วย ทั้งนี้อาจทำให้ต่อเนื่องทางความคิดมากขึ้น เมื่อต้องพบกับคำถามที่จะถามต่อไปว่า จากประเด็นที่คุยกันมานั้นมีข้อสงสัยหรือยังไม่ชัดเจนในสิ่งที่เราพูดหรือไม่ และอยากฝากอะไรเพิ่มเติมในงานวิจัยนี้หรือไม่

สุดท้ายของการจบสนทนา จะมีอยู่ 2 กรณีคือ กรณีของกลุ่มเดี่ยวที่ทำเพียงครั้งเดียว เราจะกล่าวคำขอบคุณและมอบของที่ระลึก ก็เป็นการเสร็จหรือจบการสนทนา แต่ในกรณีที่สองจะเป็นในลักษณะของกลุ่มต่อเนื่องที่ต้องกลับมาสนทนากันอีก ซึ่งก็จะแสดงคำขอบคุณเช่นกัน สิ่งที่เพิ่มขึ้นคือ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีด้วยการพูดคุยกันหลังการสนทนากลุ่ม และแสดงให้เห็นความสำคัญของเขาเหล่านั้นต่อประโยชน์ของงานวิจัย นัดวันเพื่อสนทนาต่อไปในวันที่ทางผู้เข้าร่วมสนทนาสะดวกที่สุด

นักวิจัยกันยา : “นี่ก็ได้เวลา... ดึกกันแล้ว หลายคนหาวแล้วนะคะ เราก็เกรงใจและขอบคุณอย่างมาก งั้นเรามาสรุปกันหน่อยดีไหมคะว่าวันนี้เราได้พูดเรื่องอะไรกันไปบ้าง”

ผู้เข้าร่วม : (ร่วมกันสรุป)

นักวิจัยกันยา : “ก็ยังมีเหลือ 4 – 5 ประเด็น ไม่เป็นไรคะ อาจจะใช้เวลามากไปสักหน่อย แต่ก็ได้จากความคิดของกลุ่มของเราเอง”

ผู้เข้าร่วม 1 : “อยากให้เร่งนิดนึง บางทีพวกเราชอบออกนอกเรื่อง (ยิ้ม) เพราะวันนี้ก็ว่าจะได้ประเด็นนี้ก็เกือบวันแล้ว ผมเป็นห่วง เดี่ยวเราจะนานไป จะได้กันวันละประเด็น”

นักวิจัยกันยา : “อ้อ ได้ค่ะ งั้นเรานัดกันเร็วหน่อยดีไหมคะจะได้ไม่ดึกสัก 5-6 โมงเย็น”

ผู้เข้าร่วม 2 : “อาจารย์ไม่ได้เล..ย ยังทำงานไม่เสร็จ”

ผู้เข้าร่วม 3 : “..(ชื่อผู้เข้าร่วม 2).. “มาไม่ได้หรอก ต้องซักผ้าให้เมีย (หัวเราะกันทั้งกลุ่ม) ก่อน ถ้าจั่งนี้เมียไม่ยอมให้มา”

- นักวิจัยกัญยา : (หัวเราะและยิ้ม) “นั่นเวลาเดิมแล้วกันคะดีไหม เรา
อยากให้สะดวกกับทุกคนหะนะคะ จะได้มาร่วมกัน
คิด เพราะงานวิจัยชิ้นนี้ที่ทำได้ด้วยพวกเรา
- ผู้เข้าร่วม 2 : ตอนเย็น ๆ นี่แหละดีครับ เพราะอยู่บ้านก็ไม่ได้ทำ
อะไร ดูทีวี มานี่ยังได้ประโยชน์ ได้กินขนม (หัวเราะ)
เดี๋ยวผมกลับไปก็จะทำงานสักหน่อย เอาจนกว่า
ประสาจะทำอะไรไม่รู้เรื่องแล้วแหละค่อยนอน” (ยิ้ม)
- นักวิจัยกัญยา : “คะเป็นเวลาเดิม (ยิ้มพร้อมมองไปโดยรอบกับ
ผู้เข้าร่วมเพื่อแสดงข้อตกลง) แล้ววันไหนจะให้
ประสานกันอีกทีนะคะ วันนี้คงแค่นี้ขอขอบคุณและ
สวัสดิ์คะ ...เดี๋ยวคราวหน้าทำให้เสร็จครบหมดทุก
ประเด็นเลย ทีเดียวก..คงถึงเข้า” (หัวเราะ)
- ผู้เข้าร่วม 3 : “ผมหะไหว...อาจารย์ไหวไหมหะ” (ยิ้ม...)

(กลุ่มแกนนำชุมชน : 7 เมษายน 2543)

จากกรณีดังกล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การเริ่มต้นการสนทนา การใช้คำถามใน
ลักษณะต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการ อาทิ การใช้คำถามเริ่มต้นที่เป็นพื้นฐานความคิด
คำถามช่วยๆ คำถามสรุป และคำถามที่ใช้มากคือเพื่อการเชื่อมโยงกับข้อมูล ขยายความคิด ข้อ
สงสัยต่าง ๆ จนกระทั่งคำถามที่ใกล้จะจบการสนทนา และการจบการสนทนา ทั้งนี้ ซึ่งต้อง
อาศัยความยืดหยุ่นของผู้ดำเนินการสนทนาด้วย และทำให้สิ่งดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อการทำ
การวิจัยแบบสนทนากลุ่มทั้งสิ้น ซึ่งทักษะเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดประสิทธิผลด้านข้อมูลการวิจัย
สรุปข้อค้นพบจากกรณีดังกล่าวนี้เป็นคุณลักษณะได้ว่า การมีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการ
สนทนา การมีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ การมีทักษะการคิดอย่างคล่องแคล่วใน
ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อจุดประเด็นคำถามเชื่อมโยงในข้อมูล และการมีความยืดหยุ่น

ในการดำเนินการสนทนาแม้ว่าผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องการความราบรื่นที่เกิดจาก
การสนทนาในแต่ละครั้ง ซึ่งก็พบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นเสมอ ผู้ดำเนินการจึงต้องเข้าใจในสภาพ
ปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นส่วนหนึ่งหรือสถานการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นได้ จากการดำเนินการสนทนากลุ่ม
และสิ่งดังกล่าวนี้สามารถใช้เทคนิคใดในการแก้ไข หรือปรับ ลด เพิ่ม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้

บ้าง ทั้งนี้การแก้ไขหรือการนำมาใช้ในเทคนิคต่าง ๆ เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับประสบการณ์ หรือความถนัดของผู้ดำเนินการสนทนาเอง

สำหรับกรณีศึกษาในครั้งนี้ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า เมื่อรับทราบปัญหาแล้ว มีการนำเทคนิควิธีการมาเพื่อเป็นแนวในการแก้ไขสถานการณ์เช่นกัน เช่น เมื่อพบคนที่พูดมากเกินไปและขาดสาระจะหาช่วงระยะเวลาในการตัดบท โดยถามว่า “แล้วคนอื่นคิดยังไงบ้าง” แต่ต้องไม่ทำให้รู้สึกว่าคุณตัดบท อาจใช้ช่วงเวลาที่คิดว่าจะเกิดความเข้าใจแล้ว บางครั้งหลีกเลี่ยงที่จะสบตากับผู้พูด ในกรณีคนที่พูดน้อยไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นก็อาจจะใช้สายตาในการสบตาแสดงอาการอยากให้เราพูด หรือใช้คำถามช่วยหรือคำถามชวนคิดเพื่อกระตุ้นความคิด

นักวิจัยก้นยา : “อยากชวนคิดนะคะว่า พอเรียน ๆ หนึ่งสัปดาห์แล้วก็
ทิ้งชุมชนไว้ข้างหลัง ไม่อยากกลับมาชุมชน มาทำงาน
ในชุมชน ถามว่าพวกเราคิดยังไงบ้าง กับชุมชนของเรา
ด้วย”

ในกรณีที่ต้องพบกับคำตอบที่แสดงความไม่เข้าใจ ก็ต้องแสดงคำอธิบายความเข้าใจ และรอยยิ้ม ดังตัวอย่างเช่น

นักวิจัยก้นยา : “อยากให้กลุ่มสะท้อนความคิดเห็นให้เราฟังสักหน่อยว่า
เรามาทำอะไรกัน และรู้สึกยังไงกันบ้าง ใครจะให้ความ
เห็นต่อคะ”

ผู้เข้าร่วม 1 : “รู้สึกมันปวดหัว ได้ยินเสียง...(ผู้ช่วยวิจัยโทรนัด) เรื่อง
ตัวชี้วัดเนี่ย ปวดหัวเลยมันหนัก”

นักวิจัยก้นยา : ยิ้ม..

ผู้เข้าร่วม 2 : “บางครั้งก็เข้าใจยาก บางอย่างไม่รู้จะไปวัดตรงไหน ยัง
หาไม่ค่อยเจอ”

นักวิจัยกัญยา : (ยิ้ม) “ค่ะสะท้อนความเห็นได้มากเลย แต่ก็ยังได้ยินบ้างว่าพวกเรามีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น คิดเป็นระบบขึ้นยอมรับว่าภาษาค่อนข้างเป็นปัญหาต่อความเข้าใจขนาดคุยกับนักวิชาการเองก็ต้องใช้เวลาในการทำความตกลงในความหมายและประเด็นกันนาน”

(กลุ่มแกนนำชุมชน : 7 เมษายน 2543)

ถ้าพบว่าเบื่อหน่ายหรือล้าก็จะใช้คำถามผ่อนคลาย หรือพยายามสร้างความพึงพอใจที่ทำให้เกิดรอยยิ้มหรือเสียงหัวเราะได้ก็จะดีมาก และการบริการขนมและเครื่องดื่มสม่ำเสมอ

นักวิจัยกัญยา : “อยากถามเด็ก ๆ นะคะว่า มีเป้าหมายของชีวิตยังใบบ้าง (ยิ้ม..) เอ ใครจะเริ่มบอกก่อน”

เอ้ม : “ผมจะเรียนไปเรื่อย ๆ อยากเป็นอาชีพราชการ รายได้น้อยแต่มั่นคง ก็ยึดหลักของพ่อมาด้วยครับ”

สมบูรณ์ : “เรียนต่อถ้ามีโอกาส ช่วงนี้ทำงานมีรายได้ดีกว่าเพราะตอนนี้เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงแม่ได้”

นักวิจัยกัญยา : “แล้วเอกล่ะ”

เอก : “ยังไม่ได้คิด ไปเรื่อย ๆ” (ไม่สบตากับผู้สนทนา)

นักวิจัยกัญยา : (เงิบสักครู่) “เออ..แล้วคิดว่าจะเรียนต่อไหม” (ยิ้ม)

เอก : (มองมาที่นักวิจัยกัญยาพร้อมแสดงความคิด) “ก็คิดว่าปีหน้าจะเรียนเหมือนกัน”

จิต : “คิดว่าจะทำกิจการที่เราชอบ แต่ต้องดูอีกทีว่าจะทำแนวไหน”

ผล : “อนาคตยังไม่แน่นอน ถ้าเราเรียนต่อก็ได้ทำงานแล้วเป็นงานที่เกิดความสุข อย่างผมชอบคอมพิวเตอร์อยู่เป็นวัน ๆ ก็อยู่ได้ ให้ไปอยู่กับสมุดบัญชีเล่มเดียววันอยู่ไม่ได้”

นักวิจัยก้นยา : “เอ...ชอบเล่นไฟหน้าจอร์เปลา ที่อยู่ได้ทั้งวันเนี่ย”
(หัวเราะทั้งผู้ดำเนินการสนทนาและผู้เข้าร่วมสนทนา)

(กลุ่มอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม : 23 มกราคม 2543)

จากข้อสนทนาดังกล่าวนั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ดำเนินการสนทนาที่ดีและมีประสบการณ์ในการดำเนินการสนทนา จะมีคุณลักษณะในการทราบปัญหาหรือข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม และมีเทคนิคเฉพาะตัวที่สามารถนำมาใช้ปรับแก้ไขพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมสนทนาให้เป็นสถานการณ์ที่พึงประสงค์ได้ คุณลักษณะดังกล่าวจึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอีกอันหนึ่งในด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

จากการสัมภาษณ์บุคคลรอบข้างนักวิจัยก้นยา ซึ่งได้แก่หัวหน้าซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งผู้อำนวยการสถาบันและหัวหน้าโครงการ ผู้ร่วมงาน ตลอดจนผู้เข้าร่วมสนทนา ถึงการทำหน้าที่ผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ไว้ว่า

“เมื่อจะจัดการสนทนาจะวางแผนในการตั้งคำถาม เพื่อให้ได้คำตอบในเรื่องนั้นๆ วางประเด็นเพื่อชักชวนให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น..”

(หัวหน้า : 15 มิถุนายน 2543)

“ลักษณะที่เด่นชัดเลยของอาจารย์ในฐานะผู้ดำเนินการสนทนาก็คือ การจับประเด็นเก่ง ตั้งข้อสังเกตได้คม ซึ่งเป็นจุดดีให้กับผู้ร่วมงาน ได้ฝึกฝนและพัฒนาศักยภาพ”

(ผู้ร่วมงาน : 28 กุมภาพันธ์ 2543)

“การใช้ภาษาในการสื่อสารดีในแง่ของคำถามการสนทนาสามารถพูดคุยกับผู้เข้าร่วมสนทนาในเรื่องต่าง ๆ ก่อนข้างควบคุมเวที

ได้ดีในเรื่องการออกนอกประเด็น และรู้พื้นฐานของผู้เข้าร่วม
สนทนา”

(ผู้ร่วมงาน : 29 เมษายน 2543)

“ชอบตรงการเปิดประเด็น ชัดเจน แนะนำแนวทางให้คิดเป็น
ระบบขึ้น เวลาเปิดประเด็นเสร็จจะให้พูดคุยกันเอง ไม่ชี้นำความคิด
กลุ่ม อีกอย่างมีความเป็นผู้ใหญ่เย็บขาด (ยิ้ม) เหมาะกับกลุ่มของเรา
เรา..ที่ชอบออกนอกกลุ่มนอกทาง” (หัวเราะ)

(ผู้ร่วมสนทนา : 10 เมษายน 2543)

“อาจารย์จะพยายามจับสิ่งที่คนพูด ดึงเข้ามาสู่ประเด็นตรงที่
อาจารย์ชวนคิด ซึ่งบางคนคิดไว้ต้น ๆ ไม่ได้คิดต่อ สิ่งเหล่านี้เราจะผ่าน
ไปเลย แต่อาจารย์จะหยิบตรงนั้น..มาพิจารณา”

(ผู้ร่วมสนทนา : 25 เมษายน 2543)

จากการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนาที่เสมือนตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จ
ความพึงพอใจ ของการดำเนินการสนทนา ได้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ถึงการทำงาน
ต่าง ๆ ของทีมงานกับผู้วิจัยว่า

“รู้สึกดีนะที่ได้เข้ามาร่วม คิดว่าจะได้เรียนรู้ ได้แลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นกับคนอื่นด้วย บรรยากาศดีในแง่ความสัมพันธ์ส่วนตัว แต่ถ้ามี
วิชาการก็จะเครียดตรงนั้นมากกว่า คือเราคิดไม่ทัน ต้องมองเรื่องใกล้ตัว
ออกไป เห็นมัย..ผมชอบยกตัวอย่าง แม่สำเภา (ภรรยา) ทุกที” (ยิ้ม)

(ผู้เข้าร่วมสนทนา : 10 เมษายน 2543)

“คิดว่ามีประโยชน์..ผมได้รู้เรื่องตัวชีวิต บรรยากาศที่ทำอยู่นี้ก็ดี แต่ผมมองเพื่อคนอื่น อยากให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็นมีส่วนร่วมมาก ๆ เช่นอาจพยายามเริ่มต้นจากสิ่งที้ง่ายๆ เพื่อปูพื้นฐานความคิด เพราะบางคำถามหลายคนไม่เคยเจอ.. งงไปเลย ไม่รู้จะตอบยังไง”

(ผู้เข้าร่วมสนทนา : 25 เมษายน 2543)

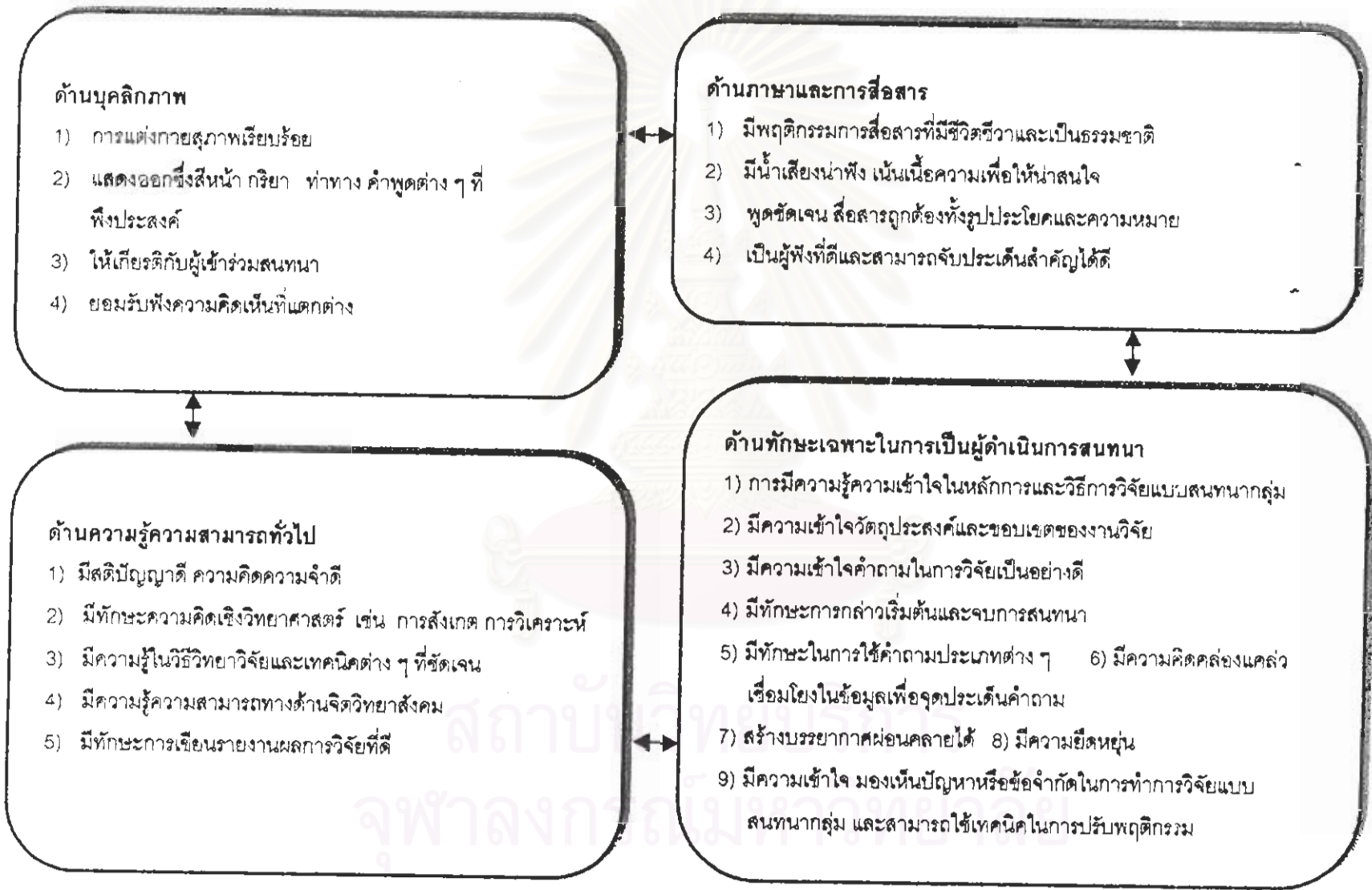
“เรามองสิ่งอื่นด้วยนะ.. เช่น ทีมงาน ทุกครั้งที่ประสานมา ก็ไม่รู้สึกเบื่อ มาที่ไรก็มีขนมมาทุกที (หัวเราะ) นี่ก็..สิ่งหนึ่งที่ทำให้รู้สึกดี ถึงเป็นเรื่องเล็กน้อย การแบ่งปันให้อะไรกันบ้าง เหมือนธรรมเนียมไทย ตรงนี้ผูกใจคนได้ การดูแลต้อนรับพูดคุย...ที่เรามาด้วยรู้สึกอย่างหนึ่งก็เหมือนเชือกเส้นหนึ่ง มาด้วยความรู้สึกหลาย ๆ ส่วนก็เชือกหลายเส้น ก็เหมือนเหนียวน่า...จะตัดก็ตัดยาก”

(ผู้เข้าร่วมสนทนา : 25 เมษายน 2543)

จากคำกล่าวดังกล่าวของผู้เข้าร่วมสนทนาสามารถสะท้อนได้ว่า การดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการวิจัยที่สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจ และความรู้สึกต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้ในด้านบวกและลบ คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนามีบทบาทสำคัญมากในการสร้างสรรค์ประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดมีขึ้นในการสนทนา และรวมตลอดจนถึงทีมงานวิจัยทุกคน ที่ได้ร่วมกันวางแผนและดำเนินการตามหน้าที่ของตนนั้นอย่างเต็มที่

โดยสรุปจากการศึกษาสังเกตและสัมภาษณ์ได้ข้อค้นพบว่า คุณลักษณะที่สำคัญด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนามี 9 คุณลักษณะ คือ 1) การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม 2) มีความเข้าใจวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย 3) มีความเข้าใจคำถามในการวิจัยเป็นอย่างดี 4) มีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา 5) มีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ 6) มีความคิดคล่องแคล่วเชื่อมโยงในข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถาม 7) สร้างบรรยากาศผ่อนคลาย 8) มีความยืดหยุ่น และ 9) มองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม และความสามารถใช้เทคนิคในการปรับแก้พฤติกรรม

แผนภาพที่ 5 สรุปข้อค้นพบคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

ด้านบุคลิกภาพ

- 1) การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย
- 2) แสดงออกซึ่งสีหน้า อารมณ์ ท่าทาง คำพูดต่าง ๆ ที่พึงประสงค์
- 3) ให้เกียรติกับผู้เข้าร่วมสนทนา
- 4) ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง

ด้านภาษาและการสื่อสาร

- 1) มีพฤติกรรมการสื่อสารที่มีชีวิตชีวาและเป็นธรรมชาติ
- 2) มีน้ำเสียงน่าฟัง เน้นเนื้อหาเพื่อให้มาสนใจ
- 3) พูดชัดเจน สื่อสารถูกต้องทั้งรูปประโยคและความหมาย
- 4) เป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถจับประเด็นสำคัญได้ดี

ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา

- 1) การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม
- 2) มีความเข้าใจวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย
- 3) มีความเข้าใจคำถามในการวิจัยเป็นอย่างดี
- 4) มีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา
- 5) มีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ
- 6) มีความคิดคล่องแคล่วเชื่อมโยงในข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถาม
- 7) สร้างบรรยากาศผ่อนคลายได้
- 8) มีความยืดหยุ่น
- 9) มีความเข้าใจ มองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม และสามารถใช้เทคนิคในการปรับพฤติกรรม

ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป

- 1) มีสติปัญญาดี คิดวิเคราะห์ดี
- 2) มีทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกต การวิเคราะห์
- 3) มีความรู้ในวิธีวิทยาวิจัยและเทคนิคต่าง ๆ ที่ชัดเจน
- 4) มีความรู้ความสามารถทางด้านจิตวิทยาสังคม
- 5) มีทักษะการเขียนรายงานผลการวิจัยที่ดี

ตอนที่ 4 สภาพปัญหาที่พบในการจัดสนทนากลุ่ม

จากการสังเกตและสัมภาษณ์พบว่า สภาพปัญหาที่พบเกิดขึ้นในการดำเนินการสนทนาจากผู้เข้าร่วมสนทนา โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำชุมชนที่ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นกันมากที่สุด ลักษณะของสภาพปัญหาที่พบมีลักษณะเช่นเดียวกับที่ได้ศึกษาเอกสารซึ่งกล่าวไว้ว่าการทำสนทนากลุ่มมีปัญหาที่พบบ่อย เช่น การมีคนพูดมาก หรือพูดนอกประเด็น หรือคนที่ไม่ค่อยพูด เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงปัญหาเฉพาะบริบทอย่างเช่น กลุ่มสนทนาเป็นชาวบ้านก็ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของทักษะการฟัง การเรียบเรียงคำพูดที่เป็นประโยคหรือเลือกคำที่เหมาะสมในการสื่อสาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การพูดมากแต่ขาดในเนื้อหาสาระ

เมื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาพูดในสิ่งที่ต้องการพูด เมื่อฟังไประยะหนึ่งจะเห็นว่ายังไม่อยู่ในสาระที่ต้องการของงานวิจัย แต่ไม่ใช่ว่าจะจะเป็นเสียทุกครั้งไป บางอย่างหรือบางครั้งเขาจะพูดได้ดีมาก แต่บางเรื่องก็มากเกินไปจนหลุดประเด็น นักวิจัยกันยากกล่าวว่า การพูดมากนั้นไม่ใช่ปัญหา ถ้าการพูดของเขาเป็นสิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์ การพูดมากแต่ขาดในเนื้อหาสาระต่างหากที่เราต้องควบคุม

2. การพูดน้อยหรือไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น

พบบ่อยในช่วงแรก ๆ ของการดำเนินการสนทนา อย่างเช่น กลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มแกนนำชุมชน เป็นต้น มาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น เขินอาย พูดไม่ทัน หรือการเลือกพูดในสิ่งที่เขาคิดว่าต้องการจะพูดหรือสนใจ สำหรับบางคนการที่เขาไม่พูดแสดงความคิดเห็นก็อาจจะไม่มีความเห็น เนื่องจากเขามีความสนใจในสิ่งที่คนอื่นพูด และการแสดงท่าทาง เช่น พยักหน้า ยิ้ม ทำคิด ออกมา ตามหลักการดังกล่าวแล้วท่าทางเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น แต่อย่างไรก็ตาม หลักการการวิจัยแบบสนทนากลุ่มปรารถนาที่จะให้ทุกคนในกลุ่มได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นของตนออกมา

3. การพูดออกนอกประเด็น

ในการศึกษาหาตัวชี้วัดมีบางตัวที่มีลักษณะความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หรือคล้าย ๆ กัน ผู้ดำเนินการสนทนาจึงมักจะกล่าวถึงภาพรวมของประเด็นต่าง ๆ ให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้ทราบ

เสียก่อน ในการออกนอกประเด็นพบมากในกลุ่มแกนนำชุมชน มี 2 กรณี กรณีแรกมีลักษณะการออกนอกประเด็นโดยไม่ได้ตั้งใจซึ่งความคิมนำพาไป กรณีนี้ผู้ดำเนินการสนทนาศานาสามารถดึงให้เข้ามาได้ โดยการบอกตรง ๆ ว่าออกจากประเด็นในเรื่องนี้ไปแล้ว เรื่องที่กำลังพูดอยู่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอีกประเด็นหนึ่งที่พวกเราได้จัดแบ่งกันไว้แล้วในช่วงต้น อีกแบบคือกรณีตั้งใจซึ่งมักจะพบเมื่อการเกิดภาวะเครียด ผู้เข้าร่วมสนทนาก็จะสร้างการออกนอกประเด็นขึ้นมาเอง ลักษณะนี้จากการบอกกล่าวทำให้เกิดทั้งข้อดีและเสีย ข้อดีคือสามารถลดภาวะดังกล่าวได้ ข้อเสียคือทำให้ขาดความต่อเนื่องถ้าเรื่องนั้นเป็นเรื่องสำคัญซึ่งก็ยากต่อการดึงให้กลับมาคุยเรื่องเดิม

4. การครอบงำ

การครอบงำ (Dominate) จะเกิดขึ้นในลักษณะของกลุ่มที่ค่อนข้างมีสถานภาพแตกต่างกันมาก ๆ สภาพดังกล่าวพบในกลุ่มแกนนำชุมชนมากที่สุด เนื่องจากการเข้ามาสนทนากลุ่มผู้ที่เข้ามามีความรู้จักคุ้นเคยการเป็นอย่งดี รู้ว่าใครเป็นยังง และมืบทบาทหน้าที่ในชุมชนแตกต่างกันออกไป การครอบงำจะเป็นในลักษณะของการหาเหตุผล หรือเหตุการณ์มาเพื่ออ้างอิงสนับสนุนสิ่งที่พูดให้มีน้ำหนักมากขึ้น เพื่อให้มีความเห็นคล้อยตาม ซึ่งก็พบว่ามืผู้ที่เห็นคล้อยตามในช่วงระยะหนึ่งและก็มีผู้เห็นขัดแย้ง ทั้งนี้เพราะสิ่งที่พูดคุยเป็นเรื่องใกล้ตัวที่พวกเขาู้กันเป็นอย่งดี และด้วยบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละเรื่องที่แตกต่างกัน จึงทำให้ความคิดต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม

5. การโต้เถียง

ในการสนทนาผู้ดำเนินการสนทนาจะบอกประเด็นของการสนทนา แล้วให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระใครจะพูดก่อนก็ได้ เมื่อฟังจบคนอื่น ๆ แสดงความคิดเห็นของตนต่อไป สภาพดังกล่าวจะพบในกลุ่มแกนนำชุมชน และมีบ้างเล็กน้อยกับกลุ่มผู้สูงอายุ ความคิดเห็นที่แตกต่างกันมากขึ้นจะนำไปสู่ประเด็นโต้เถียงกันในช่วงหนึ่ง ผู้ดำเนินการสนทนาจึงต้องตัดบท สรุปประเด็น ถ้าตกลงกันไม่ได้จะใช้วิธีหมายเหตุในเรื่องนี้ไว้ก่อน โดยอาจกลับมาพิจารณาใหม่หรืออาจข้ามประเด็นนี้ไปเลย

6. ความล้ม

ในการสนทนากับกลุ่มแกนนำชุมชน แต่ละครึ่งจะใช้เวลาประมาณ 2.30 - 3 ชั่วโมง ซึ่งเมื่อมาถึงระยะกลาง ๆ หรือตอนท้ายของการสนทนาจะพบว่า ผู้เข้าร่วมสนทนาจะมีความล้มเกิดขึ้น เรื่องที่พูดคุยหรือพิจารณาจะสั้นลง หลายคนหยุดแสดงความคิดเห็น บรรยายภาคการ แลกเปลี่ยนไม่หลากหลาย เวลาที่ใช้เป็นส่วนหนึ่ง อีกอย่างก็คือเรื่องราวที่ใช้สนทนามีความ จริงจังและค่อนข้างต้องใช้ความคิด

7. ความแตกต่างในสถานภาพ

ทุกคนในกลุ่มผู้เข้าร่วมรู้ดีว่าสถานภาพของใครเป็นอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของผู้เข้าร่วมสนทนาเองหรือทีมงานนักวิจัย นักวิจัยกันยาเรียกสรรพนามแทนตัวเองว่าอาจารย์ ที่กลุ่มให้ความเคารพในรูปแบบอาจารย์กับลูกศิษย์ บวกกับบุคลิกที่บางครั้งมีโทนเสียงค่อนข้างไปในทางวิชาการ และจากการนักวิจัยกันยากล่าวในเรื่องนี้ว่า ด้วยบุคลิกภาพของตนเองอาจทำให้เป็นไปได้ ก็เพราะด้วยเราเป็นนักวิชาการที่มีลักษณะการพูดที่ต้องทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ การใช้ภาษาทางวิชาการ ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนารู้สึกเกร็งบ้าง ในช่วงของการศึกษา พื้นที่ภาคสนามพบว่า บางครั้งนักวิจัยกันยาไม่ได้ลงพื้นที่ร่วมกับทีมงาน เพราะนักวิจัยกันยาเป็นนักวิจัยผู้ใหญ่ในสถาบันที่บางครั้งมีภาระอื่นในสถาบันที่ต้องรับผิดชอบ จึงทำให้การสร้าง ความสัมพันธ์ในการรู้จักกับกลุ่มไม่สม่ำเสมอ เป็นผลให้ช่องว่างที่เกิดขึ้นจากสภาพที่ต่างกัน อาจทำให้บางคนไม่ค่อยกล้าพูด แลกเปลี่ยนความคิดน้อย ซึ่งนักวิจัยกันยาพยายามจะพูด ชักชวนให้แสดงความคิดเห็นแล้วบ้างก็ตาม

8. ข้อจำกัดในทักษะการฟังและพูด

เนื่องจากกลุ่มสนทนาที่จัดขึ้นมีผู้เข้าร่วมสนทนาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านกับการศึกษา ภาคบังคับ (ป.6) หรือก็ยังไม่ถึงดี เว้นแต่กลุ่มแกนนำชุมชนซึ่งก็มีการศึกษาในระดับวิชาชีพและปริญญาตรีบ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก ทั้งนี้ทำให้พบว่าถ้าเป็นคำถามที่ออกวิชาการหน่อย ๆ ก็จะต้องขอฟังทบทวนกันอีกครั้งหรือขยายความเพิ่มเติมหรือยกตัวอย่างประกอบอย่างนี้เป็นต้น ข้อจำกัดอีกอย่างในเรื่องของการสื่อสารการเลือกใช้คำที่เหมาะสม ซึ่งพบเห็นอยู่เสมอว่าเขาจะมีความรู้ความเข้าใจ แต่ยังไม่สื่อสารออกมาได้ไม่ดีพอ จนกระทั่งครูดำรงหนึ่งในกลุ่มผู้ร่วมสนทนา พูดออกมา ในกลุ่มจึงทำท่า อ้อ! ไซ้! พยักหน้าขานรับกันเป็นแถวแถว พร้อมกับบรอยยิ้มและเสียง

หัวเราะฮากันเป็นระยะ ๆ ในส่วนผู้ดำเนินการสนทนาเองก็รับบทบาทนี้มากพอสมควร เข้าทำนองร่วมด้วยช่วยกัน สร้างบรรยากาศความเป็นกันเองได้อีกแบบหนึ่ง

เทคนิคที่ใช้เพื่อการปรับพฤติกรรม

จากบริบทและสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการสนทนาจะเห็นว่า สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของงานวิจัยได้ในปริมาณไม่มากนักน้อย ผู้วิจัยโดยการศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และการสังเกต การสัมภาษณ์ จากนักวิจัยกันยากกรณีศึกษาครั้งนี้ ได้ข้อค้นพบเทคนิควิธีที่น่าสนใจและผู้ดำเนินการสนทนาเลือกนำมาใช้ปรับพฤติกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่พบ รายละเอียดนำเสนอในรูปแบบ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 เทคนิคที่ใช้เพื่อการปรับพฤติกรรม

สภาพปัญหา	เทคนิคที่ใช้
1. การพูดมากแต่ขาดในเนื้อหาสาระ	<ul style="list-style-type: none"> หาช่วงระยะในการตัดบท โดยถามว่า “แล้วคนอื่นคิดยังไงบ้าง” แต่ต้องไม่ทำให้รู้สึกว่าคุณถูกตัดบท อาจใช้ช่วงเวลาที่คุณคิดว่าจะเกิดความเข้าใจแล้ว บางครั้งหลีกเลี่ยงที่จะสบตากับผู้พูดมากนั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้ดำเนินการสนทนา หยุดให้ความสนใจในบุคคลคนนั้น และหันไปสนใจกับคนอื่นที่เหลือต่อไปในกลุ่ม
2. การพูดน้อยหรือไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น	<ul style="list-style-type: none"> การใช้สายตาสบตาแสดงอาการอยากให้เราพูด เช่น อาจจะมี ยิ้มเอียงคอเล็กน้อย ใช้มือเชิญ เพื่อแสดงว่าเราเปิดโอกาสให้เราแล้วนะ ใช้คำถามยั่วหรือคำถามชวนคิดเพื่อกระตุ้นความคิด “อยากชวนคิดนะคะว่า พอเรียน ๆ หนังสือจบแล้วก็ทิ้งชุมชนไว้ข้างหลัง ไม่อยากกลับมาชุมชน มาทำงานในชุมชน ถามว่าพวกเราคิดยังไงบ้าง กับชุมชนชนของเราด้วย”

สภาพปัญหา	เทคนิคที่ใช้
3. การพูดออกนอกประเด็น	<ul style="list-style-type: none"> ♦ หาช่วงระยะในการตัดบทโดยถามว่า “แล้วคนอื่นคิดยังไงบ้าง” แต่ต้องไม่ทำให้รู้สึกว่าคุณตัดบท อาจใช้ช่วงเวลาที่คิดว่าจะเกิดความเข้าใจแล้ว ♦ ใช้คำพูดตรง ๆ ว่า “เออ รู้สึกว่า...(ชื่อ)... จะเลยเรื่องที่เราคุยกันไปแล้วนะคะ จริงไหม ไหนลองมามาฟัง...(ชื่อ)... บ้างดีไหม เห็นขยับตัวอยากจะทำอะไร”
4. การครอบงำหรือให้เห็นคล้อยตาม	<ul style="list-style-type: none"> ♦ พยายามให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นด้วยความเชื่อว่าทุกคนจะมีความเห็นเป็นของตัวเอง ♦ ตั้งคำถามที่มีเหตุผลขัดแย้งกับความคิดที่ครอบงำคนในกลุ่ม ♦ ใช้สายตาสอบตาผู้อยู่ในข่ายชอบครอบงำหลังจากที่ให้คนอื่นได้แสดงความคิดเห็นไปก่อนแล้ว
5. การโต้เถียง	<ul style="list-style-type: none"> ♦ เมื่อฟังการโต้เถียงไปสักระยะหนึ่งพบว่า ยังไม่มีแนวความคิดใหม่ ๆ หรือทำที่ท่าว่าจะไปกันใหญ่ ผู้ดำเนินการสนทนาก็ควรจับประเด็นสรุปโดยความเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ♦ เปลี่ยนคำถามเพื่อเป็นการเบี่ยงเบนความสนใจ ซึ่งมีความต่อเนื่องกับคำถามเดิมหรือเป็นคำถามใหม่เลยก็ได้
6. ความล้า	<ul style="list-style-type: none"> ♦ ใช้คำถามผ่อนคลายหรือคำถามทั่ว ๆ ไป และถ้าเป็นการสร้างบรรยากาศรอยยิ้มหรือเสียงหัวเราะได้ก็จะดีมาก
7. ความแตกต่างในสถานภาพ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ บริการขนมและเครื่องดื่มสม่ำเสมอ
8. ข้อจำกัดในทักษะการฟังและการพูด	<ul style="list-style-type: none"> ♦ สร้างความสัมพันธ์ ความคุ้นเคยอย่างสม่ำเสมอ ♦ พูดคุยโดยการสร้างความเป็นกันเองให้มากที่สุด แต่ยังไม่ให้กลุ่มเคารพและเกรงใจ

สภาพปัญหา	เทคนิคที่ใช้
	<ul style="list-style-type: none"> ♦ ใช้คำที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อนหรือเชิงวิชาการ ในกรณีที่ต้องใช้คำยากต่อความเข้าใจ ควรมีตัวอย่างให้เห็นชัดเจน ♦ ควรรู้ประวัติพื้นฐานของผู้เข้าร่วมสนทนาพอสมควร ♦ ลงพื้นที่สร้างความคุ้นเคยก่อนทำสนทนากลุ่ม เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งของผู้เข้าร่วมสนทนาในการแสดงความคิดเห็น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (focus group research) แหล่งผู้ให้ข้อมูลคือ นักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ที่มีความสามารถและประสบการณ์การเป็นผู้ดำเนินการสนทนา คัดเลือกจากเกณฑ์ที่ผู้วิจัยตั้งขึ้น และโดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา เป็นการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษารายกรณี มีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสาร โดยผู้วิจัยวางกรอบแนวคิดการศึกษาไว้กว้าง ๆ เพื่อสร้างแนวทางในการสังเกตและสัมภาษณ์ และแบ่งประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ไว้ 3 ประเด็น คือ 1) บริบทในองงานวิจัยของนักวิจัย 2) ผลงานและการทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา 3) คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา โดยแบ่งการศึกษาเป็น 4 ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป ด้านภาษาและการสื่อสาร และด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย และโดยการจำแนก ข้อมูล รวมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับก่อนการวิเคราะห์ นำเสนอข้อมูลโดยการบรรยาย ยกตัวอย่างคำพูด (quote) และสอดแทรกตารางหรือรูปภาพ เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น รายละเอียดของสรุปผลการวิจัยเป็นดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. บริบทในงานวิจัย

1.1 โครงการวิจัยที่เป็นบริบทในงานวิจัยเรื่องนี้เกี่ยวกับการสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม เป็นการวิจัยที่ใช้วิธีปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้มีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคน และนำไปสู่การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต มีประเด็นการศึกษาครอบคลุม 8 ด้าน คือ 1) สภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม 2) เศรษฐกิจ 3) สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข 4) ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ 5) การศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ 6) วัฒนธรรมและจิตใจ 7) ประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ

8) ครอบครัวและชุมชน แบ่งกลุ่มการศึกษาเป็น 8 กลุ่ม ตามความแตกต่างของลักษณะภูมิประเทศ

1.2 บริบทชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนเกษตรที่ราบลุ่ม กลุ่มตัวอย่างการศึกษาที่ 4 ชื่อว่า ชุมชนวัฒนธรรมคลองสองฟาก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 7 หมู่บ้าน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณี ที่ผสมผสานระหว่างความเป็นชุมชนภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อยังประโยชน์ในการให้การสนับสนุนและคำปรึกษาต่าง ๆ แก่สมาชิก โดยครอบคลุมทั้งด้านอาชีพ สังคม และวัฒนธรรม จนได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ชุมชนหนึ่ง

1.3 ผู้ให้ข้อมูลหรือผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม คือผู้ที่มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปในชุมชน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มคนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น และกลุ่มที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสร้างตัวชี้วัดคือ กลุ่มแกนนำชุมชน

1.4 การจัดกลุ่มสนทนาจะจัดในช่วงเวลาที่สะดวกกับกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในช่วงเย็น (15.00 - 17.00 น.) และช่วงค่ำ (19.00 - 22.00 น.) เวลาที่ใช้ในการสนทนา 2 - 3 ชั่วโมง โดยมีบริเวณใต้ต้นไม้ โรงเรียน และศูนย์การเรียนรู้รวมของชุมชนเป็นสถานที่ใช้พูดคุยที่มีความเป็นสัดส่วน มีการเตรียมอุปกรณ์ พื้นที่ และโต๊ะสนทนาจัดเป็นวงกลมที่ผู้เข้าร่วมทุกคนสามารถเห็นหน้ากันได้อย่างชัดเจน มีน้ำและขนมเสริมบรรยากาศแห่งการพูดคุย

2. การทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม / ผู้ดำเนินการสนทนา

การเริ่มต้นการทำงานในฐานะนักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์มากกว่า 30 ปี มีผลงานการวิจัยที่ใช้การวิจัยแบบสนทนากลุ่มจำนวน 10 เรื่อง และในแต่ละโครงการมีการจัดสนทนากลุ่มประมาณ 10 กลุ่ม มีการทำงานในลักษณะครอบคลุมหน้าที่ของนักวิจัยในโครงการและผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีการวางแผนและการออกแบบวิจัย แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

- 1) **ขั้นเตรียมตัวก่อนการสนทนา**
 - 1.1 ชัดเจนในเป้าหมายของการวิจัย
 - 1.2 ตั้งประเด็นคำถาม
 - 1.3 กำหนดกลุ่มเป้าหมาย
 - 1.4 การคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา

- 1.5 การกำหนดจำนวนกลุ่ม
- 2) **ขั้นตอนการสนทนา**
 - 2.1 การเริ่มต้น
 - 2.2 ระหว่างการสนทนา
 - 2.3 การจบการสนทนา
- 3) **ขั้นหลังเสร็จการสนทนา**
 - 3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 3.3 การนำเสนอข้อมูล

3. คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยวางเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษาและจากเกณฑ์ที่ผู้วิจัยวางไว้ข้อหนึ่งคือเป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้แนวความคิดมาจาก Vaughn และคณะ (1996) ที่กล่าวว่าผู้ดำเนินการสนทนาที่ทำหน้าที่นักวิจัยในโครงการเป็นการทำงานตลอดตั้งแต่ต้นจนจบโครงการจะสามารถทำให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีความเข้าใจถึงปัญหาและข้อมูลอย่างลึกซึ้ง คุณลักษณะที่พบบางคุณลักษณะจึงควบคู่ไปกับคุณลักษณะของนักวิจัยดังกล่าว และจากการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาคุณลักษณะออกเป็น 4 ด้าน คือ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป 3) ด้านภาษาและการสื่อสาร 4) ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา จากข้อค้นพบในการศึกษาวิจัยทำให้ได้คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาที่สำคัญ จำนวน 22 คุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. **ด้านบุคลิกภาพ** ได้แก่ 1.1) การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย 1.2) การแสดงออกซึ่งสีหน้ากริยา ท่าทาง คำพูดที่ฟังประสงค์ 1.3) การให้เกียรติกับผู้เข้าร่วมสนทนา และ 1.4) เป็นผู้มีความวิสัยทัศน์ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง

2. **ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป** ได้แก่ 2.1) มีสติปัญญาดี ความคิดความจำดี 2.2) การมีทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ 2.3) การมีความรู้ในวิธีวิทยาวิจัยและเทคนิคต่าง ๆ ที่ชัดเจน 2.4) การมีความรู้ความสามารถทางด้านจิตวิทยาสังคม และ 2.5) มีทักษะการเขียนรายงานผลการวิจัยที่ดี

3. **ด้านภาษาและการสื่อสาร** ได้แก่ 3.1) มีพฤติกรรมการสื่อสารที่มีชีวิตชีวา และเป็นธรรมชาติ 3.2) มีน้ำเสียงน่าฟังเน้นเนื้อหาเพื่อให้น่าสนใจ 3.3) พูดชัดเจนสื่อสารถูกต้องทั้งรูปประโยคและความหมาย 3.4) เป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถจับประเด็นสำคัญได้ดี

4. **ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา** ได้แก่ 4.1) การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม 4.2) การมีความเข้าใจขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย 4.3) การมีความเข้าใจคำถามในการวิจัยเป็นอย่างดี 4.4) การมีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา 4.5) การมีทักษะในการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ 4.6) การมีความคิด คล่องแคล่วเชื่อมโยงในข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถาม 4.7) สร้างบรรยากาศผ่อนคลายได้ 4.8) มีความยืดหยุ่น และ 4.9) มีความเข้าใจมองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มตลอดจนความสามารถใช้เทคนิคในการปรับพฤติกรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือ การทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ประเด็นที่สองคือ ข้อความรู้ในเรื่องคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

ประเด็นที่ 1 การทำงานในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ที่นำวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านการศึกษาคูณลักษณะ พบว่า มีการนำวิธีการวิจัยดังกล่าวมาใช้ค่อนข้างน้อยมาก ซึ่งความจริงการศึกษาคูณลักษณะโดยวิธีเชิงคุณภาพจะให้ข้อมูลความเป็นมาเป็นไปของคุณลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้มากกว่า แสดงให้เห็นถึงความหมาย ความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยขอเสนอมุมมองจากประสบการณ์สนามของการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเห็นว่าการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพมาเป็นวิธีการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะ ด้วยกระบวนการคัดสรรกรณีศึกษาจากนักวิจัยที่มีประสบการณ์และความสามารถในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ทำให้การศึกษาคูณลักษณะนี้มีความชัดเจนในรายละเอียดและความสัมพันธ์ของข้อมูล บนฐานของบริบทต่าง ๆ ในการวิจัย เช่น เรื่องที่ทำวิจัย สภาพชุมชน บรรยากาศแวดล้อม ได้พบเห็นการลงมือปฏิบัติ

เห็นปัญหาอุปสรรค ที่เกิดขึ้นจากการลงภาคสนาม รวมทั้งประสบการณ์ของผู้ดำเนินการสนทนาที่มีต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติ พฤติกรรม และมุมมองของการแก้ไขสถานการณ์ ดังนั้น การค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ น่าจะเป็นข้อได้เปรียบอย่างชัดเจนอันหนึ่ง

จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์พร้อมมุมมองและข้อสังเกตต่าง ๆ อันแตกต่างไปจากแนวคิดทฤษฎี จึงขอเสนอเป็นประเด็นอภิปราย เพื่อประโยชน์กับผู้ที่จะนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มไปใช้ในการศึกษา จากการศึกษาค้นข้อสังเกตที่ได้จาก 1) วิธีการและเวลาที่ใช้ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม 2) ผู้จัดบันทึกการสนทนา 3) หน้าที่ของผู้บริการทั่วไป และ 4) การทำงานเป็นทีม ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียด ได้ดังนี้

1. วิธีการและเวลาที่ใช้ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ในการศึกษานี้พบว่า เป็นงานวิจัยที่นำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้ทั้งในการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น และการใช้เพื่อสร้างตัวชี้วัดในเรื่องของคุณภาพและการพัฒนาสังคม การสนทนากลุ่มเพื่อสร้างตัวชี้วัดจะมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเพียงกลุ่มเดียวคือ กลุ่มแกนนำชุมชน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในกิจกรรมการพัฒนาและทราบความเป็นมาเป็นไปของชุมชนเป็นอย่างดี โดยจัดสนทนากลุ่มแบบต่อเนื่องจำนวน 4 ครั้ง จากการสังเกตพบว่าจำนวนผู้เข้าร่วมสนทนาหลายครั้งขาดไปหรือเดินทางมาร่วมสนทนาช้ากว่ากำหนดการ ทั้งนี้เป็นเพราะเรื่องที่ใช้และการสนทนามีลักษณะโน้มเอียงไปในทางวิชาการ ต้องใช้ความคิดที่มากกว่าความรู้สึก ประกอบกับประเด็นที่ใช้ศึกษามีมากถึง 8 ประเด็น เวลาที่ใช้ในแต่ละครั้งของการสนทนาที่นานถึง 3 ชั่วโมง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความล้า อีกรั้งไม่เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีของ Popham (1993); Vaughn (1996) ที่กล่าวว่า เวลาที่มีความเหมาะสมในการสนทนาแต่ละครั้งควรอยู่ระหว่าง 1.30 – 2.30 ชั่วโมง จากข้อมูลดังกล่าวทางทีมงานให้เหตุผลในเรื่องนี้ไว้ อย่างน่าสนใจว่า การทำในลักษณะนี้ก็ด้วยเรื่องของการวิจัยที่ต้องการสร้างตัวชี้วัด การทำกลุ่มเดียวอย่างต่อเนื่องจะเป็นผลดีมากกว่าในแง่ของการพัฒนาความคิด และในส่วนของเวลาการสนทนานั้นที่ทีมงานไม่ได้เร่งรีบที่จะต้องคำตอบมากกว่าการที่ชาวบ้านจะได้มีการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์กันในการสนทนา เกิดการคิดอย่างมีระบบขึ้น และที่สำคัญตัวชี้วัดที่ได้มาจากกลุ่มชาวบ้านเอง ซึ่งปราศจากการชี้นำของผู้ดำเนินการสนทนา ซึ่งเหตุผลดังกล่าวสามารถทำให้เข้าใจได้อย่างหนึ่งว่า แม้วิธีการจะไม่เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎี แต่ก็ไม่ได้แสดงว่าการจัดสนทนากลุ่มมีความล้มเหลว ซึ่งผลที่ได้ยังมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดี และสามารถทำให้เข้าใจได้อีกอย่างว่า การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นวิธีวิทยาวิจัยที่มีลักษณะของการอำนวยความสะดวก

ประโยชน์การศึกษาได้อย่างหลากหลาย มีความยืดหยุ่นในการประยุกต์ใช้ให้เกิดกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ Stewart and Shamdarani (1991); Bauman and Adair (1992); Vaughn และคณะ (1996) ที่กล่าวไว้ว่า การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเหมือนเป็นการรวมเทคนิคต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เช่น การระดมความคิด การร่วมอภิปราย เพื่อให้ได้ ข้อมูลต่าง ๆ และมีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะนำไปใช้จึงควรที่จะมีวิธีการใช้ปรับเปลี่ยนให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพการณ์นั้น ๆ

2. *ผู้บันทึกการสนทนา* บุคลากรหนึ่งที่มีหน้าที่ในการสนทนากลุ่ม เป็นผู้คอยจดคำสนทนาทั้งหมดที่สามารถจดทัน รวมทั้งการจดกิริยาท่าทางจากสมาชิกผู้เข้าร่วม โดยความเชื่อว่าการไม่พูดหรือการนั่งเฉยอาจไม่ใช่การไม่มีความความเห็น แววดา ท่าทางก็อาจแสดงความเห็นหรือคำตอบได้ เช่น การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้าต่าง ๆ (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงวงดี, 2536) จากการศึกษาพบว่า ผู้จดบันทึกจะเลือกจดข้อความอภิปรายในประเด็นที่สำคัญ ๆ และโดยเฉพาะตัวชี้วัดที่ได้จากการสนทนา แต่ไม่ได้สนใจจดในกิริยา ท่าทางของผู้เข้าร่วมสนทนาที่แสดงออกมาเลย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะด้วยวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อการสร้าง ตัวชี้วัด และสนใจในตัวชี้วัดที่ได้จากการสนทนากลุ่มเท่านั้น ลักษณะกิริยาท่าทางที่แสดงออกมาของผู้เข้าร่วมสนทนาจึงไม่ใช่สิ่งที่นักวิจัยต้องการ กิริยาท่าทางจะมีความสำคัญในช่วงของการสนทนาเท่านั้น เพื่อดูว่ากลุ่มสนทนาต่อประเด็นคำถามมากน้อยเพียงใด สำหรับในมุมมองของ ผู้วิจัยแล้วคิดว่า ลักษณะดังกล่าวสามารถทำได้และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด แต่ถ้าวการจัดสนทนากลุ่มจะเป็นการศึกษาในเรื่องของทัศนคติ ความรู้สึกที่ละเอียดลึกซึ้ง การจดท่าทางน่าจะมีความสำคัญ ซึ่งผู้จัดดำเนินการสนทนากลุ่มควรที่จะทำให้เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎี

3. *ผู้บริการทั่วไป* บุคลากรหนึ่งที่มีหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นผู้บันทึกเทป และคอยกันผู้ไม่เกี่ยวข้องเข้ามาเสนอความคิดเห็นในกลุ่มสนทนา (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงดี, 2536) ซึ่งในการศึกษารุ่นนี้พบว่า ไม่สามารถทำได้อย่างเด็ดขาด มีผู้สนใจเข้ามาถามและขอร่วมสังเกตจนถึงขั้นร่วมสนทนาด้วย ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นปัญหาบ้างให้กับผู้จัดสนทนากลุ่ม ซึ่งอาจเป็นเพราะกลุ่มผู้เข้าร่วมที่เป็นกลุ่มชาวบ้านยังมีความเป็นสังคมชนบทที่มีลักษณะของความสัมพันธ์อย่างสนิทสนม มีความเป็นกันเองและความรู้สึกเกรงใจ ที่แตกต่างกันบ้างกับสังคมเมืองหรือวัฒนธรรมตะวันตก การแก้ไขปัญหาในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ควรใช้ความประนีประนอมอ่อนน้อมมากที่สุด เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจส่งผลต่อ

ทัศนคติของสมาชิกผู้เข้าร่วมอื่นด้วย หรือไม่สิ่งหนึ่งที่สามารถทำได้คือ การให้ผู้เข้าร่วมสนทนาที่มีความอาวุโสและเป็นที่ยอมรับเป็นผู้ทำความเข้าใจกับบุคคลนั้น

4. *การทำงานเป็นทีม (Term)* จากการศึกษาพบว่า ในการวิจัยจะแบ่งการศึกษาออกเป็นพื้นที่การศึกษาเพื่อครอบคลุมความแตกต่างของภูมิภาค มีกลุ่มทีมงานรับผิดชอบกลุ่มละประมาณ 2 - 3 คน ทำการศึกษาตั้งแต่บริบทชุมชน สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน ศึกษาสภาพชุมชน สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ประสานกับแหล่งข้อมูลสำคัญของชุมชน จนถึงการจัดสนทนากลุ่ม ซึ่งกลุ่มกรณีศึกษาครั้งนี้มีนักวิจัยกันยาเป็นหัวหน้ากลุ่มการศึกษา นักวิจัยร่วมชาย และผู้ช่วยวิจัยหญิง อย่างละ 1 คน บุคคลทั้งสองจะมีบทบาทในการศึกษาบริบทชุมชนการลงภาคสนามที่มากกว่าหัวหน้ากลุ่มการศึกษา เนื่องจากนักวิจัยกันยาเป็นนักวิจัยผู้ใหญ่ในสถาบันที่บางครั้งมีภาระความรับผิดชอบอื่น แต่เมื่อถึงการจัดกลุ่มสนทนานักวิจัยกันยาจะเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการดำเนินการสนทนา มีผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้คอยประสานงานในการเชิญผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งทำให้เห็นว่าทีมงานทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบสำคัญที่แตกต่างกัน และจากการศึกษาครั้งนี้ยังพบข้อมูลสำคัญที่ได้จากผู้เข้าร่วมสนทนาว่า นอกจากความรู้ความพอใจที่ได้รับจากการเข้าร่วมสนทนากลุ่มแล้ว สิ่งที่ทำให้ประทับใจด้วยก็คือ การทำงานของทีมงานทุกคนในการสร้างความเป็นกันเอง การแสดงคำพูดท่าทาง การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงของการศึกษา ทำให้มีความรู้สึกที่ดี และเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือ จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้จึงสามารถสะท้อนได้ว่าการทำงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบของตนอย่างเต็มที่ซึ่งรวมเป็นทีมงานที่ดี (term work) นั้น มีความสำคัญในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เนื่องด้วยเพราะ การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นลักษณะของการทำงานกลุ่มมีบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน การประสานสัมพันธ์และความเข้าใจในความต้องการของแต่ละฝ่ายจะก่อให้เกิดความร่วมมือที่ดี และประสิทธิภาพของการวิจัย

โดยสรุปข้อค้นพบการทำงานในการวิจัยแบบสนทนา ที่มีความแตกต่างกันบ้างในเชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถเกิดขึ้นได้ โดยความหลากหลายของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมาจากบริบทแวดล้อม และด้วยแนวคิดพื้นฐานสำคัญของวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดังที่ ชยันต์ วรรธนะภูมิ (2536) กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมของคนในแต่ละสังคมมีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จึงไม่อาจจะใช้ทฤษฎีใดที่ตายตัวมาอธิบายได้ ทฤษฎีจึงควรจะนำมาใช้ในลักษณะที่เป็นเครื่องมือนำทางในการค้นคว้าวิจัยมากกว่า

เป็น คำตอบหรือคำอธิบายสำเร็จรูปที่ต้องการหาข้อมูลเชิงประจักษ์มาเสริมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้ที่จะนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาใช้จึงควรตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก โดยนำผลข้อสังเกต มุมมองข้อเสนอกจากการศึกษาที่ได้ครั้งนี้ไปเป็นแนวพัฒนาปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสม อาทิ วัตถุประสงค์การวิจัย บริบทสังคม วัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่สมบูรณ์แบบต่อไป

ประเด็นที่ 2 ข้อความรู้ในเรื่องคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา

คุณลักษณะที่สำคัญของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า มีจำนวน 22 คุณลักษณะ โดยแบ่งคุณลักษณะในการศึกษาออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป 3) ด้านภาษาและการสื่อสาร และ 4) ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ผู้วิจัยขอก้าวในการอภิปรายผลคุณลักษณะแต่ละด้านของข้อค้นพบที่มีความสอดคล้อง และแตกต่างจากสิ่งที่ได้จากการศึกษาตามแนวคิดทฤษฎี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ด้านบุคลิกภาพ จากการศึกษาค้นคว้า ผู้ดำเนินการสนทนาควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ 4 คุณลักษณะคือ การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย การแสดงออกซึ่งสีหน้า กริยา ท่าทาง คำพูดต่างๆ ที่พึงประสงค์ การให้เกียรติกับผู้เข้าร่วมสนทนา และเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง จากข้อค้นพบมีความสอดคล้องกับที่ได้จากการศึกษาเอกสาร สำหรับคุณลักษณะ เพศ อายุ ศาสนา รูปร่าง พบว่าเป็นคุณลักษณะที่จำกัดและขึ้นอยู่กับบริบทมากกว่า ส่วนสถานภาพทางสังคม เป็นสิ่งที่ทีมงานทราบดีถึงช่องว่างที่เกิดขึ้น และพยายามที่จะลบช่องว่างตรงนั้น โดยการใช้การแต่งกาย การสร้างความคุ้นเคย ความเป็นกันเองกับผู้เข้าร่วมสนทนา คุณลักษณะความมีอารมณ์ขัน พบว่า มีการใช้ค่อนข้างน้อยในการสนทนาเชิงวิชาการ คุณลักษณะที่พบว่ามีค่าสำคัญมากกว่า คือ คุณลักษณะการแสดงคำพูด ท่าทาง ที่ยิ้มแย้ม แจ่มใส สามารถสร้าง บรรยากาศในการพูดคุยได้

ด้านความรู้ความสามารถทั่วไป จากการศึกษาค้นคว้ามี 5 คุณลักษณะ คือ การมีสติปัญญาดี ความคิดความจำดี การมีทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ การมีความรู้ในวิธีวิทยาวิจัยและเทคนิคต่างๆ ที่ชัดเจน การมีความรู้ความสามารถทางด้านจิตวิทยาสังคม และมีทักษะการเขียนรายงานผลการวิจัยที่ดี ซึ่งคุณลักษณะทั้งหมดมี

ความสอดคล้องกับสิ่งที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ทั้งนี้ เพราะความรู้ความสามารถทั่วไปเป็นคุณลักษณะขั้น พื้นฐานของนักวิจัย ซึ่งสามารถพบได้ในกรณีศึกษานักวิจัยกันยา

ด้านภาษาและการสื่อสาร ประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 คุณลักษณะ คือการมีพฤติกรรมการสื่อสารที่มีชีวิตชีวา และเป็นธรรมชาติ การมีน้ำเสียงน่าฟัง เน้นเนื้อหาความเพื่อให้ น่าสนใจ พุดชัดเจนนสื่อสารถูกต้องทั้งรูปประโยคและความหมาย เป็นผู้ฟังที่ดีและสามารถจับ ประเด็นสำคัญได้ดี ซึ่งทั้งหมดมีความสอดคล้องกับการศึกษาเอกสาร ทั้งนี้ก็เพราะคุณลักษณะ ดังกล่าวเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญในการสื่อสาร สำหรับการสนทนากลุ่มมีคุณลักษณะ เสริมขึ้นมาเช่น คุณลักษณะการสนทนาที่เน้นการสร้างความสำเร็จในการสนทนา และจุดประเด็น คำถาม

ด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา จากการศึกษาพบคุณลักษณะเด่นที่ สำคัญ 9 คุณลักษณะ คือ การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม การมีความเข้าใจขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย การมีความเข้าใจคำถามในการวิจัย เป็นอย่างดี การมีทักษะการกล่าวเริ่มต้นและจบการสนทนา การมีทักษะในการใช้คำถาม ประเภทต่าง ๆ การมีความคิดคล่องแคล่วเชื่อมโยงในข้อมูลเพื่อจุดประเด็นคำถาม การสร้าง บรรยากาศผ่อนคลาย มีความยืดหยุ่น และมีความเข้าใจมองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการ ทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ตลอดจนความสามารถใช้เทคนิคในการปรับพฤติกรรม ซึ่งข้อค้นพบ ที่ได้เป็นคุณลักษณะเดียวกับที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ยกเว้นคุณลักษณะที่ 9 คุณลักษณะมี ความเข้าใจมองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ตลอดจน ความสามารถในการปรับพฤติกรรม ซึ่งคุณลักษณะนี้จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเป็น คุณลักษณะที่สำคัญและเกิดจากความเชี่ยวชาญที่มีการสะสมประสบการณ์การทำสนทนากลุ่ม

จากข้อค้นพบทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในการวิจัยแบบ สนทนากลุ่มมีคุณลักษณะที่ชัดเจน สอดคล้องเป็นไปตามคุณลักษณะที่ได้จากแนวคิดทฤษฎีใน การศึกษาเอกสารและการวิจัยเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยโดยการศึกษาและประสบการณ์สนามขอเสนอมุมมองความเห็นเกี่ยวกับบทสนทนา คุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนา ในครั้งนี้พบว่า เมื่อพิจารณาถึงบทบาทคุณลักษณะด้านต่าง ๆ

ในการดำเนินการสนทนาแล้ว สามารถเข้าใจได้ว่า คุณลักษณะด้านทักษะเฉพาะในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา มีความสำคัญอย่างเห็นได้ชัด เพราะส่วนใหญ่เป็นคุณลักษณะที่อยู่ในช่วงของการดำเนินการสนทนา แต่เมื่อมองภาพโดยรวมในฐานะของนักวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม คุณลักษณะในแต่ละด้านจะมีความสำคัญในตัวของมันเอง จะเป็นคุณลักษณะที่เอื้อประโยชน์แก่กันและกันให้ผู้ดำเนินการสนทนา มีคุณลักษณะที่โดดเด่น และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ข้อค้นพบจากการวิจัยในด้านการทำงานการวิจัยแบบสนทนากลุ่มพบว่า มีความสอดคล้องตามแนวคิดของ Vaughn และคณะ (1996) ที่กล่าวว่า ผู้ดำเนินการสนทนาที่ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยในโครงการและร่วมการทำงานในขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจะสามารถเป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่ดีกว่าเพราะมีความลึกซึ้งในประเด็นข้อคำถามการวิจัย และจากการศึกษาพบว่า การเป็นนักวิจัยในโครงการทำให้สามารถตั้งประเด็นคำถามได้ดีและชัดเจน โดยเฉพาะคำถามนอกเหนือจากแนวคำถามที่ตั้งไว้ รวมทั้งเมื่อต้องอธิบายข้อคำถามจะสามารถทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาเข้าใจได้อย่างคล่องแคล่วรวดเร็ว

จากการศึกษาคุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนาซึ่งได้นำแนวคิดของ Vaughn (1996) มาเป็นแนวการศึกษาเช่นเดียวกัน พบว่า คุณลักษณะที่ Vaughn กล่าวไว้ 13 คุณลักษณะ และคุณลักษณะข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย 22 คุณลักษณะ มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกันคือ คุณลักษณะการวางแผนในการทำความเข้าใจขอบเขต วัตถุประสงค์ และคำถามวิจัย คุณลักษณะความคิดความจำเพื่อจุดประเด็นคำถามเชื่อมโยงข้อมูล คุณลักษณะเป็นผู้ฟังที่ดี คุณลักษณะมีความยืดหยุ่น คุณลักษณะการแสดงออกซึ่งสีหน้า กริยา ท่าทางที่ฟังประสงค์ ซึ่งก่อให้เกิดความคุ้นเคยเป็นมิตรไม่ห่างเหินกับผู้เข้าร่วมสนทนา และคุณลักษณะความสามารถในการเขียนรายงาน และในส่วนคุณลักษณะที่แตกต่างจากที่ Vaughn ได้กล่าวไว้ พบว่าความแตกต่างดังกล่าวน่าจะมาจากบริบทของการวิจัยครั้งนี้ที่มีผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นกลุ่มชาวบ้านต่างจังหวัดในสังคมไทย ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในเรื่องความสัมพันธ์แบบสนิทสนม ความเป็นกันเอง ความเป็นเอกลักษณ์ดังกล่าวทำให้เกิดข้อค้นพบคุณลักษณะอื่นที่เป็นคุณลักษณะที่มีความสำคัญยกตัวอย่างเช่น คุณลักษณะการให้เกียรติกับผู้เข้าร่วมสนทนาในการแสดงความเคารพซึ่งกันและกัน การเคารพผู้อาวุโสกว่า ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความแตกต่างทางการศึกษา ความคิด ความเป็นอยู่กับผู้ดำเนินการสนทนาและทีมงาน คุณลักษณะดังกล่าวของผู้ดำเนินการสนทนาจึงเป็นการสร้างความสบายใจให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา คุณลักษณะการมีความรู้ทางด้านจิตวิทยาสังคม ที่นำมาใช้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความเชื่อมั่นให้กับผู้เข้าร่วม

สนทนาในการแสดงความคิดเห็น และคุณลักษณะที่ค่อนข้างสำคัญจากข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้คือ คุณลักษณะการมองเห็นปัญหาหรือข้อจำกัดในการทำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มตลอดจนสามารถใช้เทคนิคในการปรับแก้พฤติกรรม จากการศึกษาระดับปริญญาโทจะพบว่า การจัดดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่มแต่ละครั้งจะมีข้อจำกัดเกิดขึ้นในการสนทนากลุ่มอยู่เสมอซึ่งจัดว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา ยกตัวอย่างจากบริบทนี้เช่น ข้อจำกัดในทักษะการฟังและพูดของผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาจึงต้องมีคุณลักษณะของการจับประเด็นความสำคัญและช่วยเหลือในการสื่อสารมากขึ้น เป็นต้น เมื่อผู้ดำเนินการสนทนาทราบถึงข้อจำกัดดังกล่าวแล้ว ผู้ดำเนินการสนทนาที่พึงประสงค์จึงควรที่จะแก้ไขข้อจำกัดเหล่านั้น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นไปตามหลักการความเชื่อของวิธีวิทยาการวิจัยแบบสนทนากลุ่มให้มากที่สุด และการแก้ไขนั้นอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเทคนิคเฉพาะตัวที่เกิดจากการศึกษาหรือประสบการณ์ของผู้ดำเนินการสนทนา โดยสรุปข้อค้นพบคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาจึงมีลักษณะที่มีความสอดคล้องและเพิ่มเติมจากแนวคิดทฤษฎี ทั้งนี้เกิดจากบริบทการวิจัย ซึ่งอย่างไรก็ตาม ในการนำไปใช้จึงต้องประยุกต์และศึกษาปรับให้เข้ากับสถานการณ์บริบทแวดล้อมนั้นต่อไป

ทั้งนี้คุณลักษณะที่พบอาจจำแนกได้ตามระยะเวลาของการก่อเกิด ถึงแม้จะมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจว่าคุณลักษณะต่าง ๆ สามารถเรียนรู้ ผูกฝน และสร้างให้เกิดขึ้นในตนเองได้ แต่ก็พบว่า คุณลักษณะบางคุณลักษณะเป็นคุณลักษณะที่สร้างให้เกิดขึ้นได้ต้องใช้เวลาในการสร้างสม เช่น คุณลักษณะด้านสติปัญญา ความคิด ความจำ คุณลักษณะทักษะความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีการสังเกต การวิเคราะห์ พิสูจน์ เป็นต้น ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะเห็นว่า เกิดมาจากภูมิหลังการศึกษา และประสบการณ์ในตัวผู้ดำเนินการสนทนาเอง และคุณลักษณะอีกพวกหนึ่งเป็นคุณลักษณะที่สามารถสร้างขึ้นได้จากในระยะเวลาไม่นานนัก เช่น คุณลักษณะการเริ่มต้นและจบการสนทนา คุณลักษณะการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ คุณลักษณะการแต่งกาย การแสดงออกในคำพูด ท่าทางที่พึงประสงค์ เป็นต้น คุณลักษณะดังกล่าวเกิดจากการศึกษาเรียนรู้ใหม่และฝึกให้มีขึ้น เพื่อเสริมประสิทธิผลการดำเนินการสนทนา

ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสำคัญข้อหนึ่ง ที่นำมาสู่แนวปฏิบัติและการฝึกฝนอันเป็นสิ่งที่เสริมการเรียนรู้ควบคู่กันไปในการสร้างศักยภาพ ก่อเกิดเป็นผลงาน ความชำนาญ และประสบการณ์ในที่สุด เช่นเดียวกับที่ Krueger and King (1998) กล่าวถึงผู้ดำเนินการสนทนา

ว่า การฝึกฝนเท่านั้นที่จะทำให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่มีความเชี่ยวชาญได้ สำหรับการฝึกฝน Morgan (1998); Vaughn (1996) ได้ให้คำแนะนำถึงการฝึกฝนว่า สามารถทำได้จาก การสังเกตจากวีดีทัศน์ การฟังเทปสนทนากลุ่ม การอ่านฉบับคัดลอก รายงานวิจัย หรือการศึกษา คุณลักษณะจากผู้ดำเนินการสนทนาที่มีความเชี่ยวชาญ ฝึกการทำสนทนากลุ่มเล็กอย่างไม่เป็นทางการ และเน้นย้ำในความคิดว่าผู้ดำเนินการที่ดีสามารถฝึกฝนได้

จากประเด็นนี้เองผู้วิจัยจึงเกิดมุมมองข้อค้นพบอีกครั้ง ในเรื่องของกระบวนการศึกษา เรียนรู้สู่การเป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่มีประสิทธิภาพว่าน่าจะเกิดขึ้นจากกระบวนการศึกษาที่เป็น ขั้นตอน เป็นระบบทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ จึงทำให้มองเห็นความสำคัญของหลักสูตรการ ฝึกอบรมที่ควรที่จะเกิดขึ้นจากสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสถาบันที่มุ่งเน้นพัฒนา ศักยภาพนักวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย หันมาให้ความสำคัญและเข้ามามีบทบาทสร้างและพัฒนา หลักสูตรระยะสั้นระยะยาวพร้อมการฝึกปฏิบัติการ (work shop) ในเรื่องนี้เช่นเดียวกับใน ต่างประเทศที่พบว่าหลักสูตรเฉพาะดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาอันแล้ว และสถาบันที่เปิดสอน เป็นแห่งแรกคือ Prince George's Community College มีระยะเวลาการอบรม 12 ชั่วโมง ประกอบด้วยทักษะที่จำเป็น เช่น ทักษะกระบวนการกลุ่ม ทักษะการสื่อสาร การเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนา และทักษะการเขียนรายงานผลเป็นต้น (Vaughn และคณะ , 1996) รวมถึงถึงให้สถาบันดังกล่าวเป็นฐานข้อมูลกับนักวิจัย ผู้ที่สนใจ เข้ามารับบริการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวนี้ก็เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยและวิธี วิทยาของประเทศในระยะยาวต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อความรู้อันได้จากการศึกษาจะเป็นพื้นฐานและแนวทางสำคัญให้กับนักวิจัยและผู้ ที่สนใจในการนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มไปใช้ ส่งผลให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีคุณภาพ ตอบสนองความต้องการของงานวิจัย ซึ่งผลของการวิจัยยังเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนา นักวิจัยที่มีความสนใจในการเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม และกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาแนวทาง ในการพัฒนาผู้ดำเนินการสนทนา เพื่อให้การศึกษาโดยการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีคุณภาพอันจะ ส่งผลให้การวิจัยมีประสิทธิภาพสูงสุด

2. จากงานวิจัยพบว่าผู้ดำเนินการสนทนาที่เป็นนักวิจัยในโครงการนั้นมีการทำงานที่ครอบคลุมขั้นตอนการศึกษาวิจัยอย่างละเอียด ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อมูลการวิจัยอย่างลึกซึ้ง สามารถอธิบายและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้รวดเร็วชัดเจนนำมาสู่ประสิทธิภาพตามกระบวนการวิจัย

3. “ประสบการณ์” และ “การฝึกฝน” คือสิ่งที่น่าจะทำให้ความสนใจในเรื่องนี้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะคุณลักษณะหลายคุณลักษณะที่เกิดขึ้น มาจากการสั่งสมของช่วงระยะเวลาในการสร้าง ตัวอย่างเช่น คุณลักษณะด้านสติปัญญา ความคิด ความจำ เป็นต้น และคุณลักษณะบางคุณลักษณะสามารถสร้างขึ้นได้โดยใช้ช่วงระยะเวลาเพียงไม่นานโดยการศึกษาเรียนรู้ ฝึกฝน เช่น คุณลักษณะการเริ่มต้นและจบการสนทนา คุณลักษณะทักษะการใช้คำถามประเภทต่าง ๆ คุณลักษณะการสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย เป็นต้น นักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องควรตระหนักในเรื่องนี้ และสนใจศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนให้เกิดความชำนาญเป็นประสบการณ์ เพิ่มศักยภาพอาชีพนักวิจัยของตนต่อไป

4. ผลดีของการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การทำงานเป็นทีม (Term work) มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดสนทนากลุ่ม ดังนั้น จึงควร ส่งเสริมความสัมพันธ์ในการทำงานของแต่ละบุคคลผู้รับผิดชอบให้ตระหนักถึงความสำคัญในหน้าที่ของตนเอง คำนึงถึงความต้องการเฉพาะของแต่ละฝ่าย เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่ดีและศักยภาพของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาหรือสถาบันวิจัย ควรมีโครงการจัดฝึกอบรมหลักสูตรพิเศษเกี่ยวกับการวิจัยแบบสนทนากลุ่มและผู้ดำเนินการสนทนา ทั้งในหลักสูตรระยะสั้นและระยะยาวที่เอื้อต่อการนำไปใช้ พร้อมการฝึกปฏิบัติการ หรือเป็นฐานข้อมูลให้กับผู้ที่สนใจจะศึกษาด้วยตนเอง เพื่อเป็นการกระตุ้น พัฒนา และส่งเสริมการทำงานวิจัย เพิ่มพูนศักยภาพของนักวิจัยให้มากขึ้น ซึ่งนำไปสู่พัฒนาการทางวิธีการวิจัยทางการศึกษาของประเทศต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในบริบทต่าง ๆ ให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น เรื่องของการวิจัยที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูล สถานที่ ชุมชน สถานภาพของผู้ดำเนินการสนทนา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างองค์ความรู้และพัฒนาแนวคิด

คุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาให้มีความเหมาะสมกับบริบท และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ของการวิจัย

2. ควรมีการวิจัยและพัฒนาการศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนาในด้านอื่นๆ นอกเหนือจากการวิจัยทางสังคมศาสตร์ อาทิเช่น การวิจัยทางด้านแพทยศาสตร์ การวิจัยทางการตลาด เพื่อศึกษาวิจัยเปรียบเทียบความสอดคล้องสร้างและพัฒนาเป็นรูปแบบ (model) คุณลักษณะผู้ดำเนินการสนทนา ยังประโยชน์ให้นักวิจัยสาขาต่าง ๆ พัฒนาขีดความสามารถ และนำมาซึ่งหลักสูตรการฝึกอบรมที่ส่งผลสู่ประสิทธิภาพการวิจัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. (2542). **ความเป็นจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 2 : ครูเก่ง ๆ ของเรามีอยู่เต็มแผ่นดิน.** กรุงเทพฯ : บริษัท เจ फिल्म โปรเซส จำกัด.
- จอห์น โนเดิล และคณะ. **การปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย.** แปลโดย นภาพร ชัยววรรณ และคนอื่น ๆ. (กรุงเทพฯ : รจิตา, 2530)
- จารึก อัจฉารินทร์. (2529). **การวิเคราะห์ตัวประกอบสมรรถภาพของนักวิจัยทางการศึกษา.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชยันต์ วรรณะภูมิ. "การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย" ใน **การวิจัยเพื่อการพัฒนา.** อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536)
- ชัยพร วิชชาวุธ. (2533). **การวิจัยเชิงจิตวิทยา.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช .
- โชคชัย สิริพนมณี. (2540). **การพัฒนาตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ โดยใช้พีดีบีแอลยูพีและการสัมภาษณ์กลุ่มเจาะจง.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพรณี หะวานนท์. (2535). **การศึกษาความคิดและทัศนคติของคนจากการจัดกลุ่มสนทนา.** **ข่าวสารวิจัยการศึกษา.** 15 (เมษายน-พฤษภาคม)
- นภาพรณี หะวานนท์. (2536). **การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- นিকা รุโธ. (2540). **การวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพฯ : พี.เอ็น.การพิมพ์.
- ประวีต เอรารวรรณ. (2539). **ศึกษาการเสริมพลังอำนาจครู : การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปราโมทย์ ทองสุข. (2539). การพัฒนาแผนการสร้างความรู้ความคุ้นเคยในการสัมภาษณ์เกษตรกร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2523). เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ภาณี วงษ์เอก. (2540). การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยสนาม. สถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์ และคณะ . (2541). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการให้การดูแลให้บริการและกิจกรรมต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ. สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ : สถาบันประชากร.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2539). A new English -- Thai Dictionary (ฉบับรวมศาสตร์). กรุงเทพฯ. (ม.ป.ท.)
- วีระสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงศ์. (2536). การสนทนากลุ่ม : เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพจากการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ 2. (ม.ป.ท.)
- สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. ความยากจนในภาคอีสานทางออกอยู่ที่ไหน : การศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา. (ม.ป.ป.) (ม.ป.ท.)
- สมศรี วงศ์สวัสดิสกุล. (2534). การเปรียบเทียบความสอดคล้องของข้อมูลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. "การออกแบบการวิจัย" ใน การวิจัยทางการศึกษา : หลักและวิธีการสำหรับนักวิจัย. ไพฑูรย์ สิลารัตน์ และลำลี ทองธิว บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. (2541). วิวัฒนาการประเมินทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สายฤดี วรกิจโกคาทร และคณะ. (2540). **โครงการประเมินผลการให้คำปรึกษาวิธีการวางแผนครอบครัวตามธรรมชาติ : กรณีศึกษาจังหวัดสิงห์บุรี**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2541). **การศึกษาแบบสนทนากลุ่มเรื่อง ทัศนคติ และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สุภางศ์ จันทวานิช. (2533). **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 2.
- สุรศักดิ์ เพียสูระ. (2540). **ศึกษาความต้องการในการพัฒนาครูเรื่องการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรินทร์ กิจนิตยชัวร์และคณะ. (2540). **กระบวนการเพื่อการปรับตัวของชุมชนภาคีท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. (อัดสำเนา)
- อภิชาติ จำรัสสุทธิวงษ์ และนิพนธ์ เทพวัลย์. (2538). **โครงการศึกษาสถานภาพสตรี และภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อารี ถาวรเศรษฐ์. (2536). **การใช้ภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายตำราสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.

อุทัย ดุลยเกษม. (2533). "การวิจัยสังคมศาสตร์." **วิธีวิทยาการวิจัย**. ฉบับพิเศษกรกฎาคม.

ภาษาอังกฤษ

Arg, D.; Jacob, L.C.; Razavich, A. (1979). **Introduction to Research**. 2nd. New York : Holt Rinehart and Winston.

Babbie, E.R. (1986). **The Practice of Social Research**. California : Wadsworth.

- Bailey, K. D. (1978) . **Methods of Social Research**. New York : The Free Press.
- Basch, C. E. (1987). Focus group Interview : An underutilized research technique for improving theory and practice in health education. **Health Education Quarterly**. (14) 4 411-448.
- Bauman, L. J. & Adair , E.G. (1992). The use of ethnographic interviewing to inform questionair construction . **Health Education Quarterly**. 19 (1) , 9-23
- Brodigan, R. (1992). **Qualitative research for education : An introduction to theory and method**. (2nd ed.) Boston : Allyn & Bacon.
- Buttran, J. L. (1991). **Conversations on school resfructuring in the mid-Atlantic region**. ERIC ED322628.
- Fern, E.F. (1982). The use of Focus Group for Idea Generation : the Effect of Group Data. **Journal of Evaluation Review**. 66 (April) 198-209.
- Goldman, E. A. & McDonald, S.S. (1987) . **The Group depth interview principles and practice**. New Jersey : Prentice.
- Gorden, R.L. (1984). **Interviewing : Strategies, Tecniques, and Tactics**. Illinois : Socott, foresman and company.
- Greenbaum, T.L. (1991, May). Answer to moderator problems start with asking the right questions. **Marketing News**. pp. 8-9.
- Krueger, A. R. (1998). **Moderating Focus Group**. United State of America : Sage Publications
- Krueger, A. R. **Designing and Conducting Focus Groups Interview** . United State of America : University of Minnesota.

- Krueger, A. R. & King, A.J. (1998). *Involving Community member in Focus Groups*. United State of America : Sage Publications
- Lewis, R. B.; Kitano, M.K. & Lynch, E.W. (1992). Psychological intensities in gifted adults . *Roepes Review* , 15 (1) 25-31.
- Merriam, S.B. (1988) . *Case Study Research in Education : A Qualitative Approach*. San Francisco : Jossey – Bass Publisers.
- Morgan, L.D. (1988). *Focus Group as Qualitative Research*. United State of America : Sage Publications.
- Morgan, L.D. (1998). *The Focus Group Guidebook*. United State of America : Sage Publications.
- Morgan, L.D. (1998). *Planning Focus Groups* . United State of America : Sage Publications.
- Popham, W. J. (1993). *Educational Evaluation*. United State of America : Alywad Bacon
- Singer, E. ,Frankel , M.R. and Glassman, M.R. (1983). "The effect of Interviewer Characteristics and Expectations on Response." *Public Opinion Quarterly* 47 p. 68 -83 .
- Stewart , D.W. , & Shamdasani , P.N. (1991). *Focus group : Theory and Practice*. (3nd ed.) United State of America : Sage Publications.
- Vaughn, S., Schumm, S.J., Sinagub, M.J. (1996). *Focus Group Interviews in Education and Psychology*. United State of America : Sage Publications.
- Witkin, B.R. & Altschuld, J.W. (1995). *Planning and Conducting Needs Assessments A Practial Guide*. United State of America : Sage Publications.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ ทม 0302 (2702) / ว.580

ภาควิชาวิจัยการศึกษา
คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พญาไท กรุงเทพฯ 10330

พฤศจิกายน 2542

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์
เรียน

เนื่องด้วยขณะนี้นางสาวกนกวรรณ ชูชีพ นิสิตชั้นปริญญาโท ภาควิชาวิจัย การศึกษา กำลังศึกษาวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาคุณลักษณะของผู้ดำเนินการสนทนา ในการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม” โดยมีศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และ จากการศึกษาของนิสิตทำให้ทราบว่า ทางสถาบันของท่านมีการนำการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (focus group research) มาใช้ในการวิจัย รวมทั้งมีนักวิจัยที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการ แนะนำบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถดังกล่าวในสถาบัน ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญให้กับนิสิตใน การศึกษาครั้งนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นางสาว กนกวรรณ ชูชีพ นำข้อมูลดังกล่าว มาเพื่อเป็นประโยชน์ด้านวิชาการและการวิจัย และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์)
อาจารย์ที่ปรึกษา

โทร. 2182525

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข. แบบบันทึกการสังเกตการจัดสนทนากลุ่ม

ตัวอย่างแบบบันทึกการสังเกต

บันทึกการสังเกตครั้งที่
วันที่ เดือน พ.ศ.
ตั้งแต่เวลา ถึง
สถานที่

สิ่งที่สังเกต.....

จาก.....

แผนผังสถานที่สังเกต

ตามสภาพความเป็นจริง	ข้อคิดเห็น / ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย
<p>สถาบันนวัตกรรมการบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

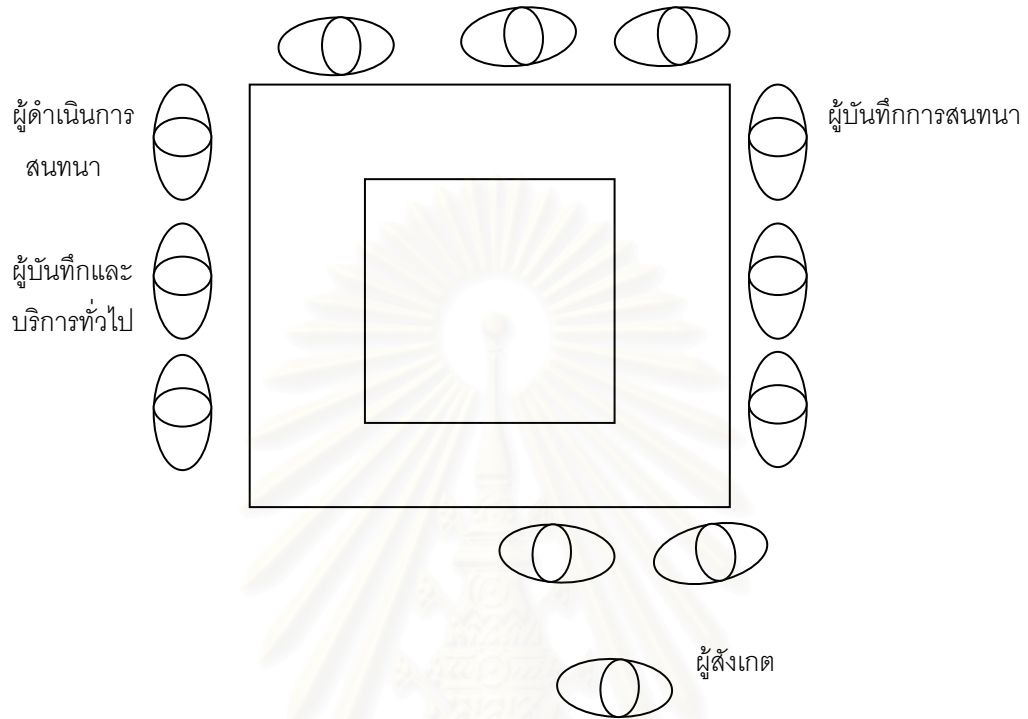

ภาคผนวก ง

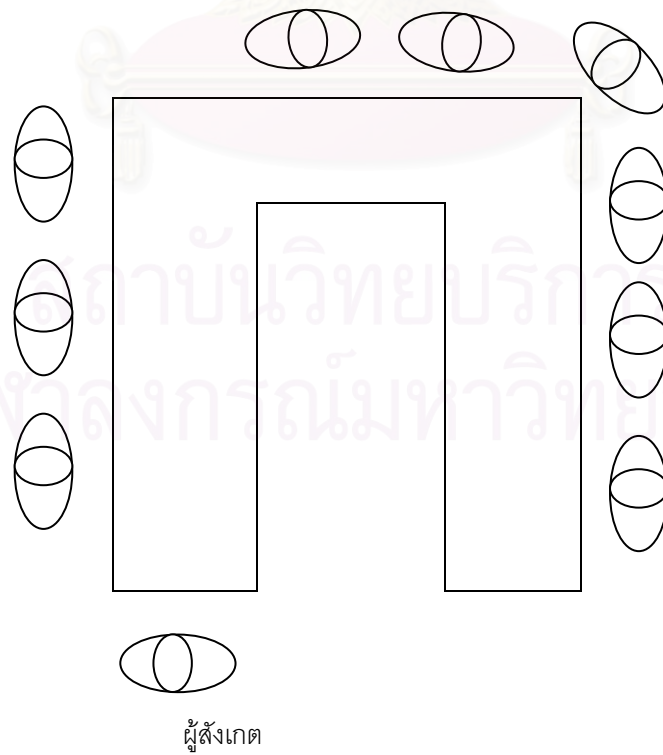
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ง. แผนผังที่นั่งในการจัดสนทนากลุ่ม

แบบที่ 1

แบบที่ 2

ประวัติผู้เขียน

นางสาวกนกวรรณ ชูชีพ เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 สำเร็จ
การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขาการประถมศึกษา (เกียรตินิยมอันดับ 2) จากสถาบันราชภัฏ
สวนสุนันทา เมื่อปีการศึกษา 2539 และเข้าศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาที่ภาควิชาการศึกษา
สาขาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการศึกษา 2541

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย